

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№2 (201)**

Київ 2018

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 2 (201). – К., 2018. – 115 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ
Протокол №1 від 18.01.2018 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (головний науковий редактор)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
СТУДІНСЬКА Г.Я. доктор економічних наук (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
БУРЯЧЕНКО А.Є., доктор економічних наук, доцент
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ДЕМЬОХІН В.А., кандидат технічних наук
ДУБРОВІНА О.А., кандидат економічних наук
ПРИМОСТКА О.О., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ЩУКІН Б.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЄШКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛЬБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЄВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу, Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:
ISSN 2522-1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni
Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Формування ринкових відносин в Україні, 2018. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2018 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2018

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№2 (201)**

Киев 2018

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 2 (201). К., 2018. – 115 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИИМЭ
Протокол №1 от 18.01.2018 г.

Сборник статей посвящено научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроекономические аспекты современной экономики;
- инновационно– инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- социально трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 06.11.2014 №1279 данный сборник отнесен к научным профессиональным изданиям Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук (перечень №1, раздел «Экономические науки»).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ЗАХРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
БУРЯЧЕНКО А.Е., доктор экономических наук, профессор
ВАРНАЛИЙ З.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ДЕМЕХИН В.А., кандидат технических наук
ДУБРОВИН А.А., кандидат экономических наук
ПРИМОСТКА А.А., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ТЕРЕЩЕНКО М., кандидат экономических наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ЩУКИН Б.М., кандидат экономических наук, с.н.с. (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой организации и управления (факультет управления) Технологически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный акредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522-1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2018. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2018 года

©Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2018

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№2 (201)**

Kyiv 2018

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 2(201). K., 2018. – 115 p.**

Recommended by the Academic Council SSRRIEM
Protocol No. 1 dated January 18, 2018

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Social and labor issues.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 6, 2014, No. 1279 this collection is classified to scientific professional editions of Ukraine, where the results of dissertation papers for obtaining the doctor and candidate of sciences degrees may be published (list number 1, section «Economic sciences»).

EDITORIAL BOARD

S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
A. BURYACHENKO, Doctor of Economics, Professor
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
O. DUBROVINA, Ph.D
A. PRIMOSTKA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
G. TERESCHENKO, Ph.D, Senior Scientist (AFS)
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
B. SCHUKIN, Ph.D, Senior Researcher (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522-1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Market Relations Development in Ukraine, 2018. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2018

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2018

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 659075.0

О.Г. ГОНЧАРЕНКО,

д.е.н., доцент, Академія Державної пенітенціарної служби

Концептуалізація параметрів результативності діяльності кримінально-виконавчої системи

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи змінюються форми і методи управління, які спрямовані на підвищення ефективності та результативності її діяльності. Відсутність єдиного підходу до оцінки результатів є фактором, що знижує ефективність управління. Стаття присвячена визначенню чинників ефективності та результативності діяльності кримінально-виконавчої системи і їх системної оцінки. Головними критеріями ефективності та результативності кримінально-виконавчої системи є реінтеграція засуджених в суспільство, зменшення матеріальних втрат від скоєних рецидивних злочинів та витрат на її фінансування.

Ключові слова: результативність, критерії ефективності, управління, соціальні втрати, економічні витрати.

О.Г. ГОНЧАРЕНКО,

д.е.н., доцент, Академія Государственной пенитенциарной службы

Концептуализация параметров результативности деятельности уголовно-исполнительной системы

В условиях реформирования уголовно-исполнительной системы меняются формы и методы управления, которые направлены на повышение эффективности и результативности ее деятельности. Отсутствие единого подхода к оценке результатов снижает эффективность управления пенитенциарной системой. Статья посвящена определению факторов эффективности и результативности деятельности уголовно-исполнительной системы и их системной оценки. Главными критериями эффективности и результативности уголовно-исполнительной системы является реинтеграция осужденных в общество, снижение материальных затрат от совершенных преступлений и расходов на ее финансирование.

Ключевые слова: результативность, критерии эффективности, управление, социальные потери, экономические издержки.

The conceptualization parameters performance of criminal executive system

In the conditions of reforming of criminal-executive system, changing the forms and methods of management aimed at improving the efficiency and effectiveness of its activities. Absence of a unified approach to the evaluation of the results is a factor that reduces the efficiency of management. The article is devoted to identifying the factors of effectiveness and efficiency of activities of criminal Executive system and their system of evaluation. The main criteria of efficiency and effectiveness of the penal system is the reintegration of convicts into society, the reduction of material losses from recurrent committed crimes and financing costs.

Keywords: effectiveness, performance criteria, controls, social costs, economic costs.

Постановка проблеми. В умовах реформування кримінально-виконавчої системи одним із пріоритетних завдань є підвищення соціальної та економічної ефективності її функціонування, що потребує своєчасного та якісного управління змінами, які проводяться в пенітенціарному відомстві країни. Реформи в кримінально-виконавчій системі спрямовані на якісні внутрішні перетворення, підвищення ефективності роботи пенітенціарного відомства до європейських стандартів поведінки з засудженими, скорочення рецидивних злочинів, сприяють визначенню стратегічних перспектив розвитку та вирішенню поточних завдань, актуалізували традиційну проблему результативності її функціонування.

В сучасних умовах розвитку держави і функціонування її виконавчих органів залишається майже не дослідженою тема результативності та ефективності функціонування правоохоронних органів, в тому числі і кримінально-виконавчої системи. Що розуміють під загальними, суспільно і соціально значущими результатами діяльності кримінально-виконавчої системи і чи мають вони вартісний вимір?

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми ефективності та результативності діяльності суб'єктів господарювання висвітлені в працях закордонних і вітчизняних науковців, таких як: М.Альберт [3], П.Друкер [2], Й.Шумпетер [1], М. Братанича [5], С.Філіппової [7], питання результативності та ефективності діяльності правоохоронних органів, і в тому числі кримінально-виконавчої системи досліджували Г.Калягін [9], В.Квашиш [10], В.Терьохін [11], І.Шмаров [8] та інші. На думку автора, в вітчизняній науковій літературі недостатньо висвітлені питання результативності та ефективності діяльності кри-

мінально-виконавчої системи, як складової правоохоронних органів держав.

Метою статті є визначення чинників ефективності та результативності діяльності кримінально-виконавчої системи та їх системної оцінки.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ефективність», що покладено в основу сучасних економічних досліджень, сформульоване представниками неокласичної школи політекономії (Й. Шумпетером та В.Паретто) наприкінці XIX століття. Під ефективністю, на їх думку розуміють, співвідношення витрат та отриманих результатів [1]. П.Друкер розглядає ефективність, як наслідок правильного ведення процесів, виконання функцій та завдань, що сприяють досягненню цілей [2]. На думку М.Альберта, М.Мексона та Ф.Хедоурі ефективність характеризується співвідношенням обсягу виробленої продукції і ресурсами, необхідними для її виготовлення, і виступає як внутрішній параметр результативності використання ресурсів [3].

Теорія ефективності розділяє категорії «ефект» та «ефективність», розуміючи під першим – результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту та витрат, які його викликали. Оцінка ефекту здійснюється як матеріальному, так і фінансовому і соціальному вимірах [4]. У випадку, коли результати впливають не тільки на виробничу сферу, а й зумовлюють вплив на здоров'я або життєдіяльність людей, мова йде про соціально-економічний ефект [5].

Кримінально-виконавча система, як соціально-економічна система, яка має специфічні особливості і забезпечує виробництво суспільних благ. Як і в будь-якій системі (яка має вхід і вихід), на думку Е.Росса, результат або ефект можна розглядати не тільки в контексті загальної економіч-

ної теорії і мікроекономіки ринкових систем, але і як об'єкт дослідження теорії управління господарськими системами [6]. В сучасних економічних умовах на ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи впливають різноманітні фактори. Економічна наука виділяє дві концепції, які характеризують використання факторів виробництва і їх вплив на результативність та ефективність, це марксистська та маржиналістична.

1. Марксистська концепція виокремлює дві групи чинників. Перша – особистісні чинники виробництва характеризує робоча сила, друга – речові чинники, які представлені предметами і знаряддями праці. Робоча сила характеризується сукупністю фізичних, розумових та організаторських здібностей працівників. Речовий чинник характеризується сукупністю знарядь праці, що визначає організаційно-технологічну будову виробництва.

2. Маржиналістична концепція серед факторів виробництва виділяє працю, землю, капітал та підприємницький талант. Земля і ресурси, як природне багатство, не є результатом людської праці. Сукупність матеріально-речових факторів виробництва є капіталом. Наявність факторів виробництва і ресурсів ще не означає ефективність їх використання і забезпечення розширеного відтворення. Розвиток підприємництва передбачає з'єднання ресурсів і факторів виробництва, але результативне їх використання забезпечується вміло організованою управлінською діяльністю.

Вчені-економісти результативність і ефективність пов'язують з концепцією грошових потоків. Але оскільки у майбутньому ми не можемо точно виміряти їх величину, ця концепція зазнає постійної критики. Концепція «ланцюга ефективності» поєднує основні параметри концепції грошових потоків і «ланцюга додаткової вартості» М.Портера, в основу якої покладено результат та знання які дають змогу впливати на нього. Отже, результати діяльності породжуються факторами та ресурсами, та вмінням їх використовувати в суспільному виробництві [7].

Питання результативності та ефективності діяльності досліджувались вітчизняними і закордонними вченими ще наприкінці минулого століття. Зокрема, аналізуючи поняття ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи, визначаючи критерії і показники її оцінки І.В.Шмаров вказує, що «показники процесу виправно-трудо-

вого впливу не можуть розглядатись в якості підсумкових показників, які свідчать про результати досягнення виправними закладами поставлених перед ними завдань». На думку вченого, вони характеризують рівень поточної роботи адміністрації виправного закладу... характеризуючи не досягнення цілей покарання, а лише рівень організації самого процесу по їх досягненню [8]. Сучасні вчені досліджують названі показники з позиції корисного кінцевого результату функціонування соціальних систем. На думку Г.Калягіна діяльність правоохоронних органів повинна оцінюватися не з позиції кількісних, формальних, «внутрікорпоративних» показників, а враховувати яку оцінку їх діяльності дає їм суспільство [9].

Стратегічні цілі кримінально-виконавчої системи полягають не в «роботі системи на себе», а «вмінні повертати суспільству законслухняних осіб, які усвідомили свою провину та можуть стати повноправними членами суспільства, здатними працювати, тим самим сприяючи власній реінтеграції в суспільство». І сьогодні, актуальною є думка І.Шмарова про те, що «завдання виправлення і перевиховання засуджених можна вважати виконаним, якщо з місць позбавлення волі звільняються особи, які можуть повернутися в суспільство, стати корисним його членом, добросовісно відноситися до праці і бути законслухняним громадянином» [8].

На думку професора В.Квашиса ключовим напрямком пенітенціарної науки повинна стати розробка «критеріїв і показників її ефективності, що характеризувало б не внутрівідомчі успіхи і досягнення, а внесок кримінально-виконавчої системи в забезпечення законності та правопорядку в країні. Основним показником вирішення даної проблеми буде питання моніторингу пост пенітенціарного рецидиву» [10].

Враховуючи вище викладені думки вчених, можемо визначити, що узагальнюючим результатом діяльності соціальної (соціально-економічної) ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи, є показник який оцінюється не тільки пенітенціарною системою, а і зовнішнім середовищем (суспільством, державою). Слід відмітити, що ефективність та результативність є важливим показником не тільки в теорії управління соціальними системами, але і в економічній науці. В практичній діяльності ефективність вживається як синонім успішності,

конкурентоспроможності або ж результативності функціонування. В інших випадках під ефектом розуміють дію, результат чи наслідок будь-яких причин. В економіці підприємства «ефект» чи «кінцевий результат (обсяг виробництва, прибуток, зниження собівартості)» розглядаються як тотожні поняття. Тому, чим більший ефект (тобто результат, який виражений в вартісному виразі), тим вище ефективність діяльності суб'єкту господарювання. Але між ефективністю і результативністю (ефектом і результатом) є суттєві відмінності, перш за все як співвідношення затрат і відповідних ним конкретних результатів.

Розробка методики оцінки результативності та ефективності діяльності є головним завданням вдосконалення управління кримінально-виконавчою системою в цілому, та її органами і установами. Об'єктивна системна оцінка сприяє покращенню якості управління, а концептуальними чинниками формування методики такої оцінки можна виділити наступне.

По-перше, пенітенціарне відомство є підсистемою правоохоронних органів, які реалізують функції держави, тому цілі і результати діяльності кримінально-виконавчої системи повинні розглядатися як стратегічні цілі, визначені державою та кількісно вимірюватися. А тому зниження рівня злочинності, так само як і ресоціалізація, не може визначатися в якості стратегічної мети діяльності кримінально-виконавчої системи, адже це завдання всіх правоохоронних органів. Цілі і результати діяльності кримінально-виконавчої системи можуть розглядатися в якості її вкладу в попередження злочинності, інструментами якого є реалізація справедливого і обґрунтованого покарання та діяльність по ре соціалізації засуджених в період відбування ними покарання в виправних закладах.

По-друге, внесок кримінально-виконавчої системи в попередження злочинності дозволяє сформулювати систему кількісно вимірюваних критеріїв і показників соціальної і економічної ефективності. Наприклад, попередження рецидивної злочинності залежить від ресурсного забезпечення цієї діяльності, а мета – визначається як максимізація вкладу в межах виділених ресурсів або як мінімізація ресурсів для досягнення прийняттого рівня злочинності.

По-третє, кримінально-виконавча система не може впливати на ресоціалізацію особи, яка скоїла злочин в перед пенітенціарному та пост пе-

нітенціарному періоді, що означає трансформування цілі щодо попередження злочинності. Використовуючи виховні методи пенітенціарна система, робить свій внесок в попередження рецидивних злочинів. І критерієм ефективності може бути зменшення питомої ваги рецидивних злочинів, скоєних особами, які звільнились з установ виконання покарань.

По-четверте, оцінюючи ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи щодо зниження рівня рецидивної злочинності шляхом обґрунтування прогностичних показників і повторного їх скоєння повинно враховувати, що головним є не кримінологічна характеристика злочину, а його сприйняття суспільством.

По-п'яте, методика оцінки ефективності повинна враховувати непередбачуваність окремих подій і їх комбінацій. Ймовірність скоєння рецидивного злочину засудженими визначається трьома групами чинників:

- соціально-психологічними характеристиками особистості засудженого (соціально-демографічні, соціальне середовище, кримінальне минуле тощо);

- поведінкою засудженого під час відбування покарання в виправному закладі (відношенні до праці, дотриманням правил внутрішнього розпорядку, соціальними зв'язками);

- очікуваними умовами життєдіяльності засудженого після звільнення, а саме умовами проживання та ймовірністю працевлаштування.

По-шосте, критерії та показники ефективності, на думку В.Терьохіна, повинні враховувати прямі і непрямі соціальні і економічні результати (втраги), які виникають в результаті скоєного злочину і впливають на якість життя населення (див. таблицю) [11].

Виправлення засудженого – це не тільки і не стільки відновлення соціальної справедливості. Скоріше, це зменшення матеріальних втрат від можливих рецидивних злочинів, залучення до праці в суспільному виробництві осіб, які звільнились з місць позбавлення волі, а також зменшення витрат на фінансування правоохоронних органів, що сприятиме прискоренню соціально-економічного розвитку країни.

Висновки

Економічна ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи виступає мірою

Класифікація соціально-економічних наслідків рецидивної злочинності

Економічні (матеріальні та фінансові) втрати		Соціальні втрати (суспільна безпека рецидивної злочинності)	
Прямі	Непрямі (змінні)	Прямі	Непрямі (змінні)
Додаткові витрати на правоохоронні органи	Втрати пов'язані з залученням до злочинної діяльності інших осіб	Знищення соціальних цінностей, які охороняються законом	Негативні зміни соціальних цінностей суспільства
Втрати фізичними та юридичними особами від крадіжок майна	Втрати ініційовані наслідками злочинної діяльності (самозахист громадян тощо)	Зниження ефективності діяльності правоохоронних органів	Відсутність позитивних тенденцій розвитку суспільства перевага негативних тенденцій в суспільстві.
Зниження продуктивності та ефективності суспільної праці	Формування негативно-го ставлення до праці	Стимулювання зростання злочинності і погіршення її структури	Зниження рівня довіри населення до правоохоронних органів

реалізації функцій управління даною соціально – економічною системою, а результативність досягається сукупністю ресурсів, які дана система може мобілізувати для досягнення її стратегічних цілей. Економічна та соціальна ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи полягає в зниженні суспільних соціально-економічних втрат від злочинної діяльності з врахуванням витрат бюджету на фінансування правоохоронних органів. Виправлення засудженого слід розглядати як умову та інструмент зниження соціально-економічних втрат суспільства від злочинності.

Список використаних джерел

1. Шумпетер Й. Капіталізм, Соціалізм і Демократія / Й. Шумпетер ; [Пер. с англ., Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова]. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.
 2. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер ; [пер. с англ. М. Котельниковой]. – М. : ФЛИР – ПРЕСС, 1998. – 362 с.
 3. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Из-во «Дело», 1992 – 704 с.
 4. Большой экономический словарь / [Под ред. А.Н. Азрилияна]. – [5 – е изд. доп. и перераб.]. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280с.

5. Братанич М.В. Визначення сутності економічної ефективності та класифікація її видів / М.В. Братанич, Т.В. Полозова // Економіка промисловості. – 2010. – № 4. – С. 153 – 155.
 6. Ross E.A. Social psychology / E.A.Ross. – N.Y.: Macmillan, 1908. – 301 p.
 7. Филиппова С.В. Трансформированные процессы в промышленном производстве в условиях нестабильности: [моногр.] / С.В. Филиппова. – Одесса: ОРНГУ НАГУ, 2005. – 405с.
 8. Шмаров И.В. Понятие эффективности деятельности исправительно-трудовых учреждений, критерии и показатели ее оценки : Материалы респ. науч.-практ. конф. [«О критериях эффективности работы исправительно-трудовых учреждений»], (Таллин, 31 марта 1969г.) / И.В. Шмаров. – Таллин: [б.и.], 1969. – С. 14.
 9. Калягин Г.В. Экономическая теория преступления и наказания [Электронный ресурс] / Г.В. Калягин. – М. : МГУ, 2005. – Режим доступа : [http:// pie.econ.msu.ru/dostoevs.htm](http://pie.econ.msu.ru/dostoevs.htm).
 10. Квашиш В. «Цена» преступности как криминологическая проблема / В. Квашиш // Уголовное право. – 2008. – № 6. – С. 94 – 102.
 11. Терехин В.И., Чернышов В.В. Критерии и инструментальный количественной оценки результативности уголовно-исполнительной системы / В.И.Терехин, В.В.Чернышов // Человек: преступление и наказание. – 2017. – № 2. –С. 248 – 252.

Д.М. ГРИДЖУК,

к.е.н., доцент, ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Формування банківського кризового менеджменту – основа системи фінансового планування банку

В статті приводиться аналіз процесу формування банківського кризового менеджменту на основі фінансової політики банку та системи фінансового планування з урахуванням бюджетування, що являється методом оперативного управління фінансами банку і його основними складовими. Побудована загальна схема стратегії комерційного банку в умовах формування банківського кризового менеджменту, що дає можливість своєчасно розробити відповідні заходи щодо поліпшення діяльності банку. Показано, що система внутрішнього контролю в банку передбачає відповідну організаційну структуру, операційні процедури, а також адміністративні методи, які мають забезпечити ефективне виконання програм та адміністративних заходів у відповідності до визначених цілей.

Ключові слова: кризовий менеджмент, контролінг, бюджетування банку, оперативне управління.

Д.М. ГРИДЖУК,

к.э.н., доцент, ДВНЗ Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Формирование банковского кризисного менеджмента – основа системы финансового планирования банка

В статье приводится анализ процесса формирования банковского кризисного менеджмента на основе финансовой политики банка и системы финансового планирования с учетом бюджетирования, что является методом оперативного управления финансами банка и его основными составляющими. Построена общая схема стратегии коммерческого банка в условиях формирования банковского кризисного менеджмента, что позволяет своевременно разработать соответствующие меры по улучшению деятельности банка. Показано, что система внутреннего контроля в банке предполагает соответствующую организационную структуру, операционные процедуры, а также административные методы, которые должны обеспечить эффективное выполнение программ и административных мер в соответствии к намеченным целям.

Ключевые слова: кризис-менеджмент, контроллинг, бюджетирование банка, оперативное управление.

D. GRYDZHUK,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Formation of the banking crisis management as a basis of the financial planning system of the bank

The article analyzes the process of formation of bank crisis management on the basis of the bank's financial policy and financial planning system, taking into account the budgeting, which is a method of operational management of the bank's finances and its main components. The general scheme of the commercial bank's strategy is developed in the conditions of formation of bank crisis management, which allows to develop timely appropriate measures to improve the bank's activity. It is shown that the internal control system in the bank assumes the appropriate organizational structure, operational procedures, as well as administrative methods, which should ensure effective implementation of programs and administrative measures in accordance with the intended goals.

Keywords: crisis management, controlling, budgeting of the bank, operational management.

Постановка проблеми. Банківський ризик-менеджмент – це система, що охоплює всі спектри діяльності Банку і використовує комплекс різних методів управління банківськими ризиками: ідентифікацію, оцінку, управлінський вплив

і контролінг. Самостійне місце у банківській діяльності посідає банківський кризовий менеджмент як комплексна програма, що забезпечує мінімізацію наслідків реалізації ризиків при найгіршому сценарії розвитку подій за умов глибокої

економічної рецесії. Як дієву програму кризовий менеджмент необхідно наділити відповідними цілями, принципами, функціями, критеріями, організаційно-правовими, фінансово-економічними та методичними засобами. Зауважимо, що в після кризовий період масштабне ігнорування банківського кризового менеджменту тільки погіршило ситуацію і призвело до негативних наслідків:

- банки не помітили ознак прийдешнього неблагополуччя, своєчасно не виявили причини та основні фактори розвитку кризових ситуацій;
- кредитні інститути недостатньо здійснювали моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовищ банку та несвоєчасно надали прогноз розвитку;
- банки не проводили сценарний аналіз своєї діяльності з повнотою охоплення можливих кризових ситуацій;
- кредитні організації не розробили програми швидкого та ефективного відновлення банку у надзвичайних ситуаціях.

Разом з тим вітчизняні банки у докризовий період вже створили окремі елементи банківського ризик-менеджменту, але цього виявилось недостатньо для забезпечення власної безпеки внаслідок відсутності єдиної методологічної бази інтегрованої системи управління ризиками, заснованої на гармонійній вбудові у процес управління банківськими ризиками інших важливих управлінських процесів; банківського контролінгу, фінансового планування, процентної та лімітної політики. Тому процес формування банківського кризового менеджменту, як основи системи фінансового планування банку являється актуальною проблемою.

Метою статті є аналіз процесу формування банківського кризового менеджменту як основи системи фінансового планування банку на основі фінансової політики банку та системи фінансового планування з урахуванням бюджетування, що являється методом оперативного управління фінансами банку і його основними складовими. Побудувати загальну схему стратегії комерційного банку в умовах формування банківського кризового менеджменту, що дасть можливість своєчасно розробити відповідні заходи щодо поліпшення діяльності банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше проблема корпоративного управління була виокремлена в роботі [1]. Аналіз ефективних механізмів корпоративного контролю був

розвинений у праці [2, с.369–381]. Як подальший розвиток теорії корпоративного управління являється не тільки теорія фірми і принцип залишкового контролю [3, с.386–405], а і теорія управлінського авторитаризму [4] та теорії агентських витрат [5, с.301–325]. На сьогодні дослідженням розвитку корпоративного управління в банках займаються такі науковці, як К.Н. Абдулаєв [6], Білашенко О.С. [7], Денис О.Б. [8], Мальська М.П., Мандюк Н.Л., Занько Ю.С. [9], Міщенко С.В. [10], Обельницька Х.В. [11], Чуб О.О. [12] та ін. Процес формування ефективного корпоративного управління у вітчизняних банках є комплексним і враховує чинники на мікро- і макрорівнях, що в свою чергу визначає національну економіку як інвестиційно-привабливий об'єкт [13, с. 5]. Поняття «корпоративне управління в банках» трактують як управління їх діяльністю, що здійснюється радами директорів і менеджерами вищої ланки та визначає методи, за допомогою яких банки: визначають цілі свого бізнесу, серед яких і створення вартості для власників банків; проводять щоденні фінансові операції; враховують у своїй роботі позиції зацікавлених сторін (співробітників, клієнтів, громадськості, регулюючих органів і держави); здійснюють корпоративні дії відповідно до правил забезпечення надійності банківського бізнесу і вимог нормативно-правових актів; захищають інтереси вкладників [10].

В роботі [8] проаналізовано, що більшість банків не використовували дієвий інструмент банківського кризового менеджменту – план безперервної діяльності, що регламентує дії банку у разі реалізації потенціалу ризиків, спрямовуючи його зусилля на мінімізацію негативних наслідків і прискорення відновлення ліквідності та фінансової стійкості. Впровадження плану може вимагати розробки резервних елементів ведення банківського бізнесу, а також додаткової перекваліфікації персоналу [8, с.156].

У системі банківського ризик-менеджменту банківський контролінг на кожному етапі ризик-менеджменту відіграє значну роль і являється засобом постійного, стандартизованого аналізу і регулювання ситуацій та відхилень у поведінкових характеристиках відкритих ризикових позицій, що базується на концепції інтегрованого менеджменту [14]. Наприклад, на етапі стратегічного управління банківськими ризика-

ми (стратегічного управління,) контролінг відповідає за стратегічне планування, ідентифікації, оцінки, управлінського впливу, аудиту та корегування, розробку організаційних принципів, стратегій, політик, методик, процедур і регламентів щодо відслідковування ризикових позицій банку, за оцінку ефективності політики управління ризиками, що проводиться, та здійснення її оперативного корегування [14, с.221].

Виклад основного матеріалу. Відмітимо, що вітчизняні банки для організації успішного кризового менеджменту здійснюють такі кроки:

- аналіз діяльності банку з точки зору схильності до ризиків;
- розробка нормативно-методологічної бази банківського кризового менеджменту;
- формування плану надзвичайних дій по банківських підрозділах, продуктах і для банку в цілому.

Для того, щоб топ-менеджмент Банку мав можливість підвищити ефективність діяльності, йому необхідно мати інформацію про напрями і темпи розвитку Банку, а також про цілі досягнення запланованого фінансового результату за умови проведення детального причинно-наслідкового аналізу показників, що характеризують ефективність діяльності не тільки Банку в цілому, а й різних напрямів бізнесу і кожного виокремленого об'єкта інфраструктури. Побудова фінансової структури з виокремленими центрами фінансової відповідальності дадуть змогу провести фінансовий аналіз ефективності управління ризиком і дохідністю на рівні окремих сегментів діяльності банку, визначених за одним або кількома критеріями.

Метою впровадження фінансової політики є забезпечення прибуткової діяльності як банку в цілому, так і всіх його установ, ефективно управління основними видами банківської діяльності, безумовне виконання бізнес-плану діяльності банку, рішень Загальних зборів акціонерів і Спостережної ради банку. Фінансова політика, зміни і доповнення до неї розробляються бюджетним комітетом та затверджуються правлінням Банку. Основними принципами фінансової політики є:

- підвищення рівня дохідності;
- оптимізація витрат, здійснення витрат відповідно до отриманих доходів;
- проведення капітальних витрат відповідно до наявного джерела фінансування.

У практиці Банку застосовується система фінансового планування, яка складається з:

- стратегічного фінансового планування на найближчі 3–5 років у вигляді бізнес-плану діяльності, який затверджується Загальними зборами акціонерів;

- поточного фінансового планування на один рік у вигляді індикативного бюджету Банку на рік, який затверджується правлінням Банку;

- поточного оперативного планування на квартал у вигляді бюджету Банку на відповідний квартал поточного фінансового року, який затверджується правлінням Банку.

На Рис. 1 представлено інструменти реалізації стратегії банку.

Відмітимо, що бюджетування є методом оперативного управління фінансами Банку і його основними складовими є:

- план ресурсної бази;
- планування процентних ставок відповідно до процентної політики Банку;
- план доходів і витрат Банку;
- план капітальних витрат за джерелами фінансування;
- планування чистої процентної маржі і чистого спреда;
- інші показники залежно від конкретних завдань відповідного періоду.

Бюджет складається відповідно до вихідних параметрів, які затверджуються бюджетним комітетом, виходячи із загальної стратегії Банку, а саме: прибутковість активів, прибутковість капіталу, співвідношення процентних і непроцентних доходів, зростання прибутку (доходів) порівняно з попереднім періодом, ліміти за окремими статтями загальноадміністративних витрат і ліміти на капітальні витрати. Зазначимо, що методичне, інформаційне та аналітичне забезпечення для функціонування бюджетного комітету здійснює управління контролінгу. При цьому політика бюджетування передбачає:

- забезпечення окупності платних кредитних ресурсів, тобто одержання позитивної процентної маржі за активними операціями Банку (перевищення процентних доходів над процентними витратами) та постійне її нарощування;
- поступове поліпшення співвідношення непроцентних доходів і непроцентних витрат з метою досягнення покриття непроцентних витрат непроцентними доходами.

Основними шляхами поліпшення співвідношення непроцентних доходів і непроцентних витрат

Інструменти реалізації стратегії банку

Джерело: авторська розробка

для Банку являється розширення комісійної діяльності та відповідно збільшення непроцентних доходів та оптимізація непроцентних витрат. Непроцентні доходи плануються відповідно до тарифної політики Банку, якою визначається рівень комісій і тарифів на банківські послуги, з урахуванням фактичних надходжень за попередні періоди, показників діяльності на перспективу та за рахунок розвитку рентабельних продуктів і послуг, перегляду цінової політики, запровадження нових привабливих для клієнтів продуктів.

Непроцентні витрати по всіх установах Банку плануються, виходячи з потреби для забезпечення діяльності Банку та наявності джерела фінансування за умови забезпечення рентабельної діяльності, зокрема, коли комісійні витрати передбачаються в бюджеті, виходячи з вартості послуг та операцій, пов'язаних з комісійною діяльністю або інші операційні витрати передбачаються відповідно до укладених угод по наданню послуг (оперативний лізинг, аудиторські, консалтингові послуги тощо).

Загальні адміністративні витрати плануються в бюджеті залежно від їх змісту, такі як витрати на: оплату праці; матеріальної допомоги та соціальні виплати; підготовку кадрів; сплату податків та ін-

ших обов'язкових платежів; утримання основних засобів; амортизаційні відрахування; господарські витрати; на маркетинг і рекламу; спонсорство та представницькі витрати.

Затверджений бюджет доводиться управлінням контролінгу до установ і структурних підрозділів головного офісу до виконання. В той же час філії самостійно визначають для відділень (що перебувають на балансі філії) завдання за всіма доходами і витратами, виходячи із затвердженого бюджету філії, і здійснюють щомісячний контроль за їх виконанням.

Фінансова політика банку з питань капіталу спрямовується на подальше нарощування сукупного (балансового) капіталу та недопущення погіршення показників нормативного капіталу, які банк підтримує на необхідному рівні. Тому стратегічним для банку завданням з точки зору його капіталу є:

- зростання прибутків від банківської діяльності як важливого внутрішнього джерела поповнення капіталу банку шляхом нарощування активних операцій;
- збільшення статутного капіталу як гаранта надійності банку для клієнтів шляхом здійснення емісії акцій.

У зв'язку з тим, що показники нормативно-го капіталу банку контролюються Національним банком України в цілому по банку, а також те, що основний капітал обліковується на балансі головного офісу, загальне управління банківським капіталом здійснюється головним банком. Філіям банку з цього питання необхідно особливо увагу приділяти тим складовим капіталу, що формуються у результаті діяльності філії.

Протягом року всі установи банку формують доходи і проводять витрати в межах затвердженого бюджету, а також сплату податку на прибуток (з урахуванням відстроченого податку) і формування резервів на покриття збитків.

Зауважимо, що прибуток розподіляється за підсумками діяльності банку за рік станом на перше січня кожного року за рішенням Загальних зборів акціонерів банку на такі цілі:

- формування резервного фонду на покриття непередбачених збитків;
- формування інших фондів банку;
- на виплату дивідендів акціонерам банку.

В той же час система контролю на основі аналізу ходу виконання бюджету за затвердженими показниками дає можливість своєчасно розробити відповідні заходи щодо поліпшення діяльності банку, при цьому функцію контролю за виконанням затвердженого бюджету забезпечують бюджетний комітет, управління контролінгу і безпосередньо функціональні підрозділи головного офісу і керівники установ.

Таким чином, затверджений бюджет Банку є механізмом попереднього контролю, оскільки функція планування забезпечує відповідність доходів і витрат і досягнення позитивних результатів діяльності.

Поточний контроль проводиться безпосередньо в ході здійснення операцій та передбачає систематичну перевірку виконання бюджетів, визначення відхилень і вироблення пропозицій щодо поліпшення діяльності і проводиться безпосередньо в ході здійснення операцій і передбачає систематичну перевірку виконання бюджетів, визначення відхилень і вироблення пропозицій щодо поліпшення діяльності.

Поточний контроль проводиться щоденно і щомісячно. Щоденно управлінням контролінгу здійснюється контроль за витратами відповідно до бюджетів і визначається їх вплив на фінансовий результат. Щомісячно хід виконання квартальних показників за місяць розглядається на засі-

данні бюджетного комітету та розширеному засіданні правління Банку.

Підсумковий, або заключний, контроль здійснюється після закінчення кварталу, фінансового року для визначення ефективності і результативності діяльності менеджменту банку в цілому та його структурних підрозділів. Він є складовою річного звіту правління банку перед Спостережною радою і Загальними зборами акціонерів.

В цьому контексті внутрішній аудит – ефективний внутрішній ресурс для ініціатив з підвищення ефективності банківських процесів. Він дає змогу мати повну інформацію про весь Банк, щодня спілкуватися на всіх рівнях і мати чітке розуміння всіх важливих взаємозв'язків, постійно працювати у проектному режимі та бути орієнтованим на результат.

Таким чином, система внутрішнього контролю в Банку передбачає відповідну організаційну структуру, операційні процедури, а також адміністративні методи, які мають забезпечити ефективне виконання програм та адміністративних заходів у відповідності до визначених цілей

Висновки

Фінансова політика банку визначає засади системи управління фінансами банку, що поєднує планування, оперативне регулювання, аналіз та контроль, а також встановлює єдину фінансову дисципліну, спрямовану на ефективне використання фінансових ресурсів з метою забезпечення нарощування ринкової вартості капіталу банку. Разом з тим у практиці Банку застосовується система фінансового планування, яка забезпечує досягнення намічених завдань і дає можливість реагувати на зміни у зовнішньоекономічному середовищі та у внутрішній діяльності Банку. Бюджетування є методом оперативного управління фінансами Банку і поєднує процес планування діяльності Банку і досягнення результатів у вигляді системи показників.

Отже, мета побудови фінансової структури – це підвищення ефективності діяльності Банку шляхом розподілу відповідальності і повноважень між структурно і функціонально відокремленими підрозділами Банку з управління активами, зобов'язаннями і капіталом, доходами, витратами і прибутком.

Список використаних джерел

1. Berle A. The Modern Corporation and Private Property / Berle A., Means G. – New York: Macmillan, 1932. – 418 pp.

2. Donaldson L. The Ethereal Hand: Organizational Economics and Management Theory / Donaldson L. // Academy of Management Review. – 1990. – №15.
3. Coase R. The Nature of the Firm / Coase R. // Economica. – 1937. – №4. – P.386–405.
4. Mallin C. Corporate Governance / Mallin C. – London: Oxford University Press, 2004. – 217 p.
5. Fama E., Jensen M. Separation of ownership and control / Fama E., Jensen M. // Journal of Law & Economics. – 1983. – №26.
6. Корпоративне управління: процеси, стратегії, технології: [колективна монографія] / К.Н. Абдулаев [та ін.]; за ред. К.С. Шапошникова [та ін.]. – Херсон: Гельветика, 2015. – 536 с.
7. Білашенко О.С. Концепції та моделі корпоративного управління в банках країн, що розвиваються / О.С. Білашенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pprbsu/2010_30/10_30_43.pdf.
8. Денис О.Б. Корпоративне управління в банках: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / О.Б. Денис // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 1(12). – С. 50–55.
9. Корпоративне управління: теорія та практика: [підручник] / М.П. Мальська, Н.Л. Мандюк, Ю.С. Занько. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 360 с.
10. Міщенко С. Визначення основних факторів розвитку та ефективності функціонування фінансового сектору України / С. Міщенко // Банківська справа. – 2008. – № 4(82). – С. 31–47.
11. Обельницька Х.В. Основні риси сучасного корпоративного управління в Україні / Х.В. Обельницька // Економічний аналіз. – 2014. – № 3. – С. 93–100.
12. Чуб О.О. Корпоративне управління в банку в контексті глобалізації / О.О. Чуб // Економіка і організація управління. – 2012. – № 2. – С. 26–34.
13. Островська Н. Бібліографічний опис для цитування: Островська Н. С. Банківський менеджмент як основа роботи банку / Н. С. Островська // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 148–157.
14. Желюк Т.Л. Банківський контролінг як інструмент сталого розвитку фінансового сектору національної економіки / Т.Л. Желюк // Інноваційна економіка. – 2013. – №7. – С. 220–223.

УДК 339.923:061

С.В. МАРИНИНА,
к.е.н., Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Брексіт: економічні дисбаланси прогнозованого виходу Великої Британії з Європейського Союзу

У статті розкрито тенденції розвитку прогнозованого виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Визначено реакцію країн-учасниць Євросоюзу відносно Брексіт і можливі наслідки економічних дисбалансів для країн-членів Співдружності.

Ключові слова: Брексіт, Велика Британія, Європейський Союз, вихід з Євросоюзу, економічні дисбаланси, прогнозованість Брексіт, євроінтеграція, захист прав громадян.

С.В. МАРИНИНА,
Киевский институт интеллектуальной собственности и права
Национального университета «Одесская юридическая академия»

Брексит: экономические дисбалансы прогнозированного выхода Великобритании из Европейского Союза

В статье раскрыты тенденции прогнозированного выхода Великобритании с Европейского Союза. Определена реакция большинства стран-участниц Евросоюза относительно Брексит и возможные последствия экономических дисбалансов для стран Содружества.

Ключевые слова: Брексит, Великая Британия, Европейский Союз, выход с Евросоюза, экономические дисбалансы, прогнозированность Брексит, евроинтеграция, защита прав граждан.

Brexit: the economic imbalances of the predictable leaving of Great Britain from the European Union

In the article were revealed the tendencies of the predictable leaving of Great Britain from the European Union. The reaction of most of the European Union members on the Brexit is determined and the possible consequences of economic imbalances from Brexit for the Commonwealth countries were researched.

Key words: Brexit, Great Britain, European Union, leaving the European Union, the economic imbalances, Brexit prediction, Eurointegration, protection of the citizens' rights.

Постановка проблеми. Позиція неповної залежності, неповної відповідальності в ключових складових євроінтеграції, особлива позиція в питанні обмеження національного суверенітету на користь спільних інтеграційних інститутів, які посідала Велика Британія з часу вступу до Європейського Економічного Співтовариства, торги за ту чи іншу поступку з боку центральних органів Європейського Союзу, питання Британська Європа чи європейська Британія постійно лежали на поверхні європейських узгоджуваних з Великою Британією політик, проводять до висновку про прогнозованість Brexit.

Обговорення складових виходу Великобританії з Євросоюзу і перші практичні кроки реалізації домовленостей виявилися проблемними та багатоплановими і комплексними, а реакція європейських країн диференціювалася залежно від рівня їхнього розвитку, заможності й статусу в інтеграційній євросхемі. Несподівано для більшості, деякі з 27 учасників Європейського Союзу кинулися «ділити» ще не оформлену британську євроінтеграційну спадщину, що призведе до значних економічних дисбалансів в країнах-членах та ЄС у цілому, а можливо і в ще більших масштабах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню принципів формування та реалізації політики Великої Британії щодо європейської інтеграції за умов дотримання нею національних інтересів та збереження високого ступеня незалежності присвячено достатньо праць вітчизняних фахівців. Варто зазначити Л. Губерського, В. Копійку, В. Крушинського, С. Толстова, Т. Шинкаренко та ін.

Ризикам і наслідкам Брексіт вже присвячена низка публікацій вітчизняних фахівців таких як Г. Сталоверова, Л. Чекаленко та ін. Із зарубіжних, ґрунтовна публікація підготовлена М. Емерсоном – «Оцінка економічного впливу Брексіту на ЄС-27».

Багато аспектів цієї проблеми не розкриті та не обґрунтовані. Потребують подальшого дослідження питання наслідків Брексіт для британського ринку, неоднозначної політики ЄС-27 і окремих країн членів Європростору та аналізу наслідків економічних дисбалансів, визначених їхніми діями.

Метою статті є визначення характеру і напрямку розвитку позицій Великої Британії, країн-учасників Європейського Союзу, причин прийняття рішення Великої Британії про оголошення виходу з Євросоюзу і напряду дій країн-членів Співдружності до Брексіт, що може призвести до значних економічних дисбалансів.

Виклад основного матеріалу. Світова геоекономічна система в останні роки характеризується значними і суперечливими процесами, які вимагають перегляду або оновленого звернення до інструментів економічної політики, спрямованої як на зміцнення поточного стану, так і на забезпечення стійкого довгострокового зростання і розвитку, як окремих країн, так і світової економіки в цілому.

Одним із головних глобальних геополітичних і геоекономічних процесів упродовж найближчих двох років стане вихід Великої Британії з Європейського Союзу (ЄС) – Brexit [1, с. 17].

На думку переважної більшості європейських громадян, в тому числі і самих британців, для прийняття такого доленосного рішення Велика Британія обрала не зовсім вдалий момент. Економічні та політичні кризи, ускладнення і загрозливий стан з нелегальною міграцією, тероризм, триваючі війни навколо і всередині Європи, не полегшить наслідки розлучення.

Сучасні наслідки британського «небажання» та «особливого підходу» 1960–1970 рр. лежали на поверхні європейських узгоджувальних з Великою Британією політик. Пригадуються перші заявки на членство з вимогами значних змін на

користь Британії у вже сформованому утворенні Європейських економічних спільнот. Пізніше торги за ту чи іншу поступку з боку центральних органів ЄС. Врешті, позиція неповної залежності, неповної відповідальності та неповної участі в ключових складових євроінтеграції за винятком лише ролі платника до євробюджету. Аналізуючи ходу британців до ЄС, всі нюанси їхнього просування до інтеграційного простору можна дійти до висновку про прогнозованість Brexit [2, с. 11].

Активізація процесу інтеграції Європи наприкінці 50-х років спричинили розбіжності між країнами Європейського об'єднання з вугілля та сталі (ЄОВС) і Великою Британією, як на той час залишалась вірною «широкому простору» та завжди бачила себе на перетині уявлених «трьох кіл», що утворювали три світові сили:

Північна Америка, з якою Велику Британію об'єднували цивілізаційні зв'язки і фінансова залежність;

Британська Співдружність Націй, де Велика Британія зберігала позиції політичного і фінансово-економічного простору;

Європа, яку велика Британія розглядала як складову атлантичної солідарності, що виявлялося в прагненні приєднати європейські структури до більш широких міжнародних об'єднань, залежних від США.

Крім того, для великої Британії – країни, де абсолютизувався суверенітет національного парламенту, здавався неприпустимим наднаціональний характер європейських співтовариств. Традиційній політиці європейської рівноваги Великій Британії суперечила і можливість появи «континентального блоку» внаслідок розвитку франко-німецького співробітництва в межах Співтовариств. Отже, не були несподіваними спроби британців використати ЄОВС для протидії новим європейським ініціативам.

Велика Британія та інші європейські країни, які залишилися поза межами Співтовариств, виявили певне занепокоєння у зв'язку із інтеграцією шести держав. У вигляді своєї альтернативи Європейському економічному співтовариству за ініціативою Великої Британії у 1960 р. була заснована Європейська асоціація вільної торгівлі, яка виявилась не спроможною скласти серйозну конкуренцію Співтовариствам [3, с. 108–109, 115].

На початку 70-х років економічні показники Великої Британії виявилися помітно кращими за

ті, що вона мала на момент попередньої спроби вступити до Співтовариства в 1967 р. Сприятливою була й міжнародна кон'юнктура в Західній Європі, оскільки «шістка» погодилася розпочати переговори про розширення складу членів Співтовариства [4]. Франція вже не остерігалась Великої Британії, яку раніше розглядала як найімовірнішого опонента французьким інтересам, а відтак стала більш прихильною до перспективи прийняття Великої Британії в Європейське економічне співробітництво, оскільки в такому разі остання перебирала на себе частку тягаря з фінансування цієї політики. Велика Британія стала повноправним членом Співтовариства 1 січня 1973 року, продемонструвавши, що для захисту національних інтересів країна-член може домогтися зміни принципів Співдружності у провідних сферах діяльності [5, с. 23, 32].

Важливо відмітити, що упродовж останніх десятиліть британська економічна динаміка у частині реального зростання практично повторювала динаміку США, країни яка є глобальним лідером, і політично відрізнялася від економічних циклів найкрупніших країн ЄС, зокрема Німеччини, економіка якої є визначальною для континентальної Європи, що вказувало на наближення британської економіки до американської, а не до європейської.

Зовнішньоекономічний сектор також підтверджує вищевказані взаємозв'язки: динаміка сальдо рахунку поточних операцій Великої Британії і США – наближені одна до одної і фактично знаходяться у «протифазі» з відповідною динамікою найбільших економік евро-зони (рис. 1).

Темпи економічного зростання Великої Британії упродовж останніх п'яти років перевищували відповідні темпи найбільших континентальних економік. Економіка Британії стала другою найбільшою економікою ЄС з 2015 року. За оцінкою Світового банку розвитку економіки на початку 2017 р., внутрішній валовий продукт Німеччини становив 3,36 трлн. доларів США (4,54% світового ВВП), Великої Британії – 2,86 трлн. доларів США (3,86%), Франції – 2,42 трлн. доларів США (3,26%) [1, с. 17, 19; 6].

Вказані особливості економічної динаміки визначають і макроекономічну основу вибору політики Brexit. Традиційна близькість економічної політики США і Великої Британії дають певні підстави стверджувати про об'єктивний характер Brexit, а не про його виключно політичні основи.

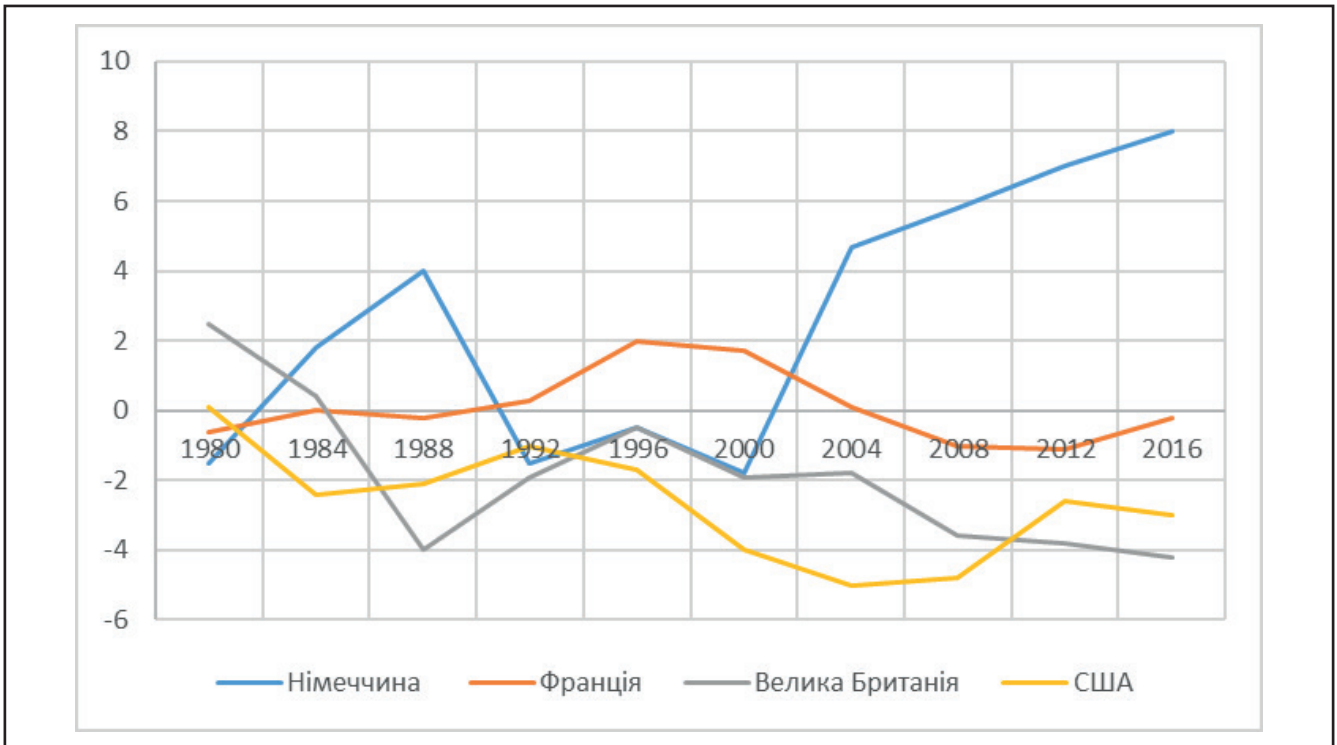

Рисунок 1. Сальдо рахунку поточних операцій розвинутих країн, % ВВП

Складено автором за даними джерела [1].

Щодо наслідків Brexit для британського ринку, то чіткі розрахунки і прогнози навряд чи знайдуться навіть у британських джерелах. Проте особливістю торгівлі Великобританії є те, що обсяги торгівлі країни з членами ЄС приблизно дорівнюють обсягам з країнами поза межами Європейського Союзу (рис. 2).

Тобто структура торгівлі Великої Британії достатньо диверсифікована, що зможе значно полегшити переорієнтацію країни на нові ринки, якщо зовнішні умови співробітництва з ЄС ускладняться [1, с. 21; 2, с. 11; 7].

Найчутливішими сферами Brexit на загальне переконання Великобританії визначено торгівлю, банківську сферу та питання захисту прав громадян, що працюють і мешкають в Британії. Торгівля має бути керована відповідно із засадами Світової організації торгівлі. Хоча в будь-якому випадку, експорт Великобританії наštтовхнеться на мита та інші обмеження. Британські банкіри за новими правилами мають піти з Європи, а різноманітні трансакції, реалізовані для клієнтів з євросубконтиненту, стануть нелегальними. Передбачається, що в цілому буде переміщено кілька сотень трейдерів та 20 тисяч банківських рахунків клієнтів.

Великобританія використала своє приєднання до Європи з метою залучення до себе між-

народних фірм і представництв, що займаються авіаційною, медичною та фінансовими сферами, які підшттовхнули розбудову у Британії промислових центрів, маркетингових відділень і торговельних бюро, продаючи свою продукцію у всій Європі, тобто у всьому географічному просторі з 500 млн. осіб. Кількість перенесених робочих місць за приблизними розрахунками сягне 35 тисяч, що означає переїзд фахівців британської фінансової сфери на нові місця роботи в Дубліні, Амстердамі, Парижі, Франкфурті та Люксембурзі. Цей процес призведе до втрати з британської дохідної частини понад 24,8 млрд. дол. США [2, с. 11–12; 8].

Британці прагнуть залишити за собою право на безболісний перехід до вільної торгівлі через британські кордони, доки не буде врегульована відповідна угода; вирішення проблеми газової залежності; розв'язання питання щодо нових умов безпосередньої участі в Євроатомі, що пов'язано з небезпечними ядерними відходами; участь військ Великої Британії у спільних воєнних формуваннях ЄС; обмін і доступ до секретної інформації.

Поза торгівлю і банківською справою Велика Британія в межах ЄС керувала і медичною сферою. Нові лікарські засоби, що надходять на ринок ЄС проходили експертизу та оцінювались Європейським агентством із лікарських засобів

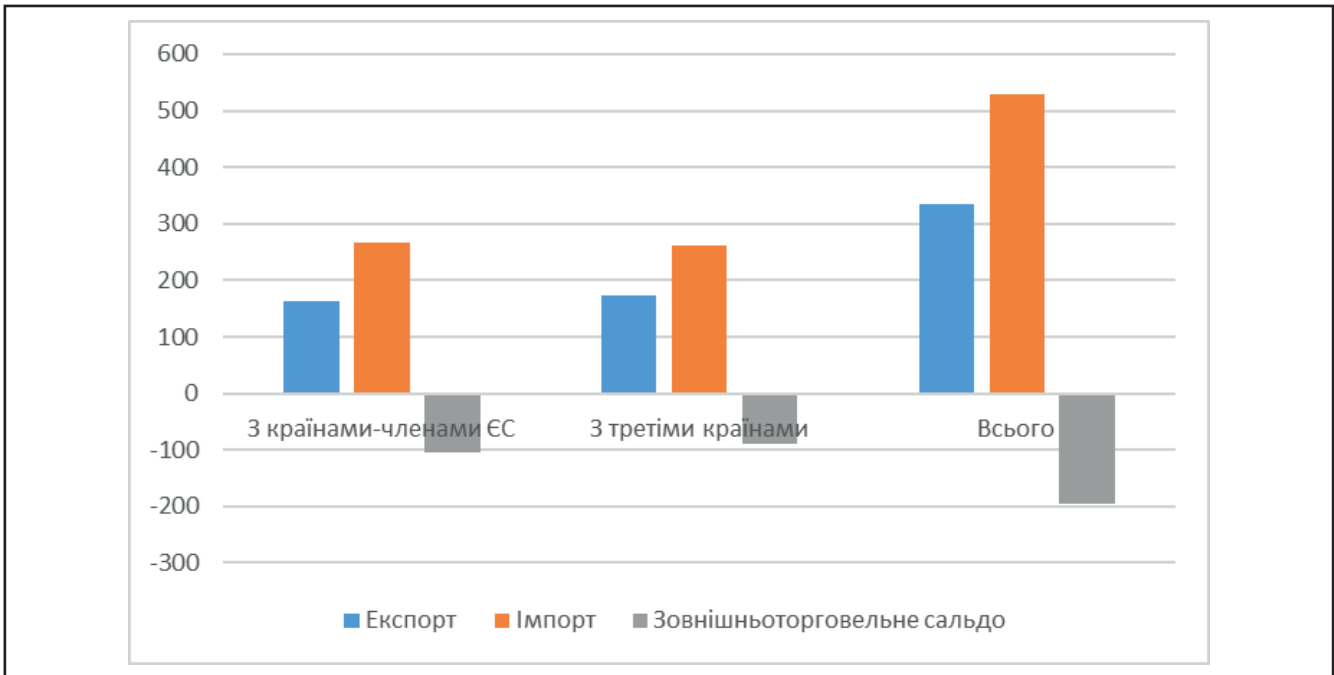

Рисунок 2. Зовнішня торгівля Великобританії товарами, млрд. євро, 2016 р.

Складено автором за даними джерела [1].

у Лондоні. У разі переїзду агентством місця дислокації відбудеться значна затримка з оформленням і видачею пацієнтом ліків [2, с. 12–13].

Більшість населення Великобританії (60%) бажають залишитися громадянами спільноти. Від Brexit можуть постраждати самі британці, оскільки їхнє працевлаштування в інших країнах ЄС може бути поставлено у залежність від квотування і дозволів на роботу Комісією ЄС так само, як для всіх інших громадян. Британські емігранти також мандруватимуть і розселятимуться в Єврозоні за відповідними пропозиціями.

Деякі країни, орієнтуючись на Велику Британію, різко поміняли власну позицію щодо участі в різноманітних складових ЄС, незважаючи на погрози попередження про відповідні санкції. А деякі країни загальмували своє подальше поглиблення в євроінтеграційні процеси.

Розглядаючи європейську ідентифікацію, можна визначити, що ключовою фігурою в процесі Brexit має стати Австрія, яка перебирає на себе керівництво в Європейській раді в другій половині 2018 року. Найважливішим для Австрії є забезпечення прав 25 тисяч своїх громадян, які мешкають у Британії, а також вона переймається фінансовими проблемами, очікуючи від Великої Британії і Євросоюзу гарантій щодо розв'язання питання з європейським бюджетом, який зменшиться на кілька мільярдів євро.

Бельгію більш за все турбує питання торгівлі, оскільки 80% експорту цієї країни спрямовано до Британії.

Болгарія, яка перебуває в ЄС під патронатом Німеччини, опікується питанням захисту прав 60 тисяч своїх громадян, які перебувають у Великій Британії.

Данія переймається наслідками Brexit для власної торгівлі. Її турбує те, щоб британські підприємства не мали доступу на ринки ЄС.

Естонія намагається і в подальшому підтримувати з Британією тісні господарські зв'язки, оскільки в Лондоні працює значна кількість естонських фірм із технічного обладнання.

Голландія, будучи одним із провідних експортерів в Велику Британію серед країн ЄС, також очікує захисту торговельних засад і прав своїх громадян.

Греція намагається уникнути дебатів щодо наслідків Brexit і дотримуватися чітких правил гри за рішенням керівних органів ЄС.

Ірландія турбується збереженням миру в Північній Ірландії, а також збереженням торговельних зв'язків з Великобританією.

Іспанія єдине завдання бачить в єдності Європи і продовження процесу інтеграції, а також турбується питанням збереження прав 300 тисяч своїх громадян, які проживають в Великій Британії. Наслідки Brexit можуть негативно позначи-

тись і на туристичних потоках – щорічно майже 18 млн. британців відвідують Іспанію.

Литва турбується про збереження прав 200 тисяч литовців, які мешкають у Британії. Будучи бенефіціаром еврофондів у сферах пов'язаних з економікою, освітою, наукою вона стурбована перспективою залишитися сам на сам із цими програмами, оскільки з реалізацією Brexit відповідні фонди можуть скоротитися.

Мальта намагається використати найбільш корисні наслідки від Brexit і як колишня британська колонія, і як філія британських фінансових фірм.

Німеччина рахує, що Brexit для неї має символічне значення. Німецька позиція доволі жорстко визначає умови, за якими Британія не може розраховувати на доступ до європейського ринку, якщо не визнає його основних засад, зокрема вільного припливу робітників.

Польща у низці питань поділяє думку британців про необхідність впровадження змін до національної політики ЄС, що й надалі протистоїть суверенітетам. Важливе питання для Польщі – захист прав поляків на британських островах. У Великій Британії мешкає понад 800 тисяч поляків, з яких 400 тисяч перебувають там менше п'яти років і вони ще не мають права на постійне проживання. Польща також є найбільшим бенефіціаром серед країн ЄС і значно залежить від структурних фондів Євросоюзу.

Португалію хвилює безпеки і права громадян ЄС. На думку португальців, втрата сильної Великої Британії в системі безпеки ЄС значно послабить систему захисту та зробить її вразливою.

Для Румунії першим рішенням має стати положення про рівні права громадян ЄС на островах Британії.

Словацька Республіка має своїх 75 тисяч громадян на островах Британії і тому прагне, щоб їхні права були такими ж повноцінними як і самих британців.

Для Словенії є важливим, щоб Велика Британія все врегулювала за принципами і законодавством ЄС.

Фінляндія у першу чергу, турбується про майбутнє всього Європейського Союзу.

Франція намагається перешкодити розповсюдженню Brexit на інші країни, що може призвести до нових поразок ЄС. Вона також не забуває і про практичні питання: на переконання французької сторони, Британія має повернути кошти

європейцям і сплатити заборгованість перед ЄС як передумову початку переговорів про торгівлю та про Brexit.

Хорватія турбується про власну безпеку, оскільки Великобританія виступає ключовою державою європейської стабільності і є необхідною в системі захисту цивілізованої Європи.

Чеська Республіка не поспішає з висновками, однак вважає, що торговельні питання мають бути розв'язані вже після всіх юридичних положень.

Швеція впевнена, що забезпечення єдності ЄС і єдиного бюджету ЄС є збереження надійності Євроінтеграції [2, с. 14–15; 9, с. 131–133].

У Великій Британії, у свій час, навіть була висунута теза про доцільність приєднання країни не до ЄС, а до Північноамериканської зони вільної торгівлі (США, Канада, Мексика). І хоча ця ініціатива того часу не набула розвитку, проте з урахуванням макроекономічних та інституціональних показників, а також виходу Великої Британії з ЄС питання подальших інтеграційних процесів для країни ще матимуть продовження [1, с. 17].

Висновки

Для всіх країн ЄС–27 кардинальним питанням для Brexit, є захист прав європейців, з яких країн вони б не походили, що відповідає найвагомішим європейським цінностям. Обговорення складових виходу Великої Британії з ЄС і перших кроків реалізації домовленостей щодо розлучення виявилось, що проблеми, які необхідні вирішуватися множаться та є багатоплановими і комплексними. Для їх вирішення часто не знаходиться легких і однозначних схем, вироблених механізмів, оскільки більшість із них охоплюють кілька сфер багатосторонніх інтеграційних процесів, у яких була задіяна Велика Британія. Перед Великобританією та ЄС постають все нові й нові проблеми, серед яких і складний процес «вилучення» Великої Британії із законодавства ЄС.

Основні процеси пов'язані з Brexit згідно з умовами Лісабонської угоди найвірогідніше завершаться у 2019 році. На цей період може припадати і період прискорення структурних змін, який полягатиме в формуванні нового економічного та інституційного середовища та потребуватимуть також зміни економічної політики у таких країнах, які забажають продовжити активні партнерські стосунки з Великою Британією. Це сповна стосується України.

Нині навколо ЄС починає формуватися нова архітектура єдиної Європи, яка зможе об'єднати всі держави континенту навколо спільних цілей стабільності, демократії та економічного добробуту. Євросоюз перебуває на новому етапі свого розвитку, зміст якого визначатиме напрям еволюції не лише Європейського субконтиненту, а й великою мірою всього світу.

Список використаних джерел

1. Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні напрями економічної політики їх запобігання / Наукова редакція В. Юрчишин. – К.: Заповіт, 2017. – 156 с.
2. Чекаленко Л.Д. Брексіт: розлучення за британським сценарієм / Л.Д. Чекаленко // Зовнішні справи; Політичні науки. №9, 2017. – с. 11–13.
3. Копійка В.В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за редакцією Л.В. Губерського – 2-е вид., виправлене і доповнене. – К.: Знання, 2012. – 756 с.

4. Black Jeremy. Convergence or Divergence? Britain and the Continent. – London: Macmillan, 1994. – P. 242.

5. Крушинський В.Ю. Британська Європа чи європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах: монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 214 с.

6. Хто на світі більший? – [Електронне видання]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/>

7. De Marin P. An analysis: What Brexit really means/ Both for the EU economy and Britain. – [Електронне видання]. – Режим доступу: <http://cursdeguvemare.ro/an-analysis-what-brexit-really-means-both-for-the-eu-tconomy-and-britain.html/>

8. UK could lose 40,000 banking jobs after Brexit: report. – [Електронне видання]. – Режим доступу: <http://www.politico.eu/articie/uk-could-lose-40000-banking-jobs-after-brexit-report/>

9. Європейський Союз: дезінтеграція чи відродження? Джордж Сорос у бесідах із Григором Петером Шміцем. Пер. з англ. Н. Комарової. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. – 240 с.

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ
Ю.О. ТАРАНЕНКО,
к.е.н., доцент, Національна академія внутрішніх справ

Козацькі реформи як репрезентант детінізаційного тренду сучасних суспільних реформ

У статті розглядається суспільний імператив необхідності звернення до успішного історичного вітчизняного досвіду реформування суспільної системи, побудови ефективної антикризової моделі розвитку України як продукту перемоги національної революції у 1648–1676 рр., зокрема для детінізації неформальної організації.

Ключові слова: «козацьке управління», «козацьке реформування», неформальна організація, соборна суспільна організація.

В.А. ПРЕДБОРСКИЙ,
д.э.н., профессор, Национальная академия внутренних дел
Ю.А. ТАРАНЕНКО,
к.э.н., доцент, Национальная академия внутренних дел

Казацкие реформы как репрезентант детенизационного тренда современных общественных реформ

В статье рассматривается императив необходимости обращения к успешному историческому отечественному опыту реформирования общественной системы, построения эффективной антикризисной модели развития Украины как продукта победы национальной революции в 1648–1676 гг., в частности для детенизации неформальной организации.

Ключевые слова: «казацкое управление», «казацкое реформирование», неформальная организация, соборная общественная организация.

Cossack reforms as a representative of the detenizational trend modern social reforms

The article considers the imperative of the need to address the successful historical domestic experience of reforming the social system, building an effective anti-crisis model of Ukraine's development as a product of the victory of the national revolution in 1648–1676, in particular, for the detenization of the informal organization.

Keywords: «cossack management», «cossack reform», an informal organization, a catholic public organization.

Постановка проблеми. Аналіз причин системного гальмування нагальних суспільних реформ, зростання рівня тінізації суспільних відносин, корупційного ураження влади, хронічного нехтування суспільних вимог та потреб врешті-решт призводить до дедуктивного виокремлення причини суспільних деформацій – наявності історичного явища, довгострокових деформацій в адміністративній сфері, міжсекторного розламу в інституційній сфері та її прояву – «автономної тіньової держави», яке, за сучасних умов, перетворилося на найсуттєвіший гальмівний деструктивний фактор суспільного розвитку.

Необхідність протидії тіньовим процесам зайшла відображення в ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про запобігання корупції» (2014), укази Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003) та «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» (2015), інші відомчі акти із зазначеної проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з теорії тінізації відносин належать праці В. Д. Базилевича, А. В. Базилюка, О. І. Барановського, В. М. Бородюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, І. О. Губаревої, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, В. О. Мандибури, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-пра-

вових і кримінально-правових аспектів протидії корупції здійснили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тіньових суспільних процесів, причини їх виникнення, існування та розвитку потребують подальшого вивчення, зокрема причини неефективності детінізаційних заходів у сучасних умовах, посилення розвитку тінізаційних явищ, наприклад явища «автономної тіньової держави», їх особливості та небезпека за сучасних умов.

Метою статті є подальший дискурсивний розвиток вивчення причинного комплексу тіньових засобів гальмування суспільних реформ, їх особливостей в сучасних умовах, необхідності вивчення успішного досвіду антикризового реформування України, зокрема, як результату перемоги національної революції 1648–1676 рр.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняних суспільних процесів у їх історичних метаморфозах, звернення до генетичних механізмів взаємодії суспільства та влади свідчить про наявність стійкого відтворення суттєвих тінізаційних протиріч у взаємодії інтересів влади та широких верств населення, поглиблення загрози подальшої експансії тінізаційних засобів прийняття владних рішень та дій й адекватного посилення тінізації відносин суспільного супротиву (як реакції на владну тінізаційну інвазію). Це вимагає звернення до історичного вітчизняного досвіду проведення успішних суспільних реформ, зокрема з детінізації влади як її складової. Визначне значення щодо цього репрезентативного позитивного досвіду має феномен українського козацтва та його реформ. Адже через історію козацтва, по суті, переломлювалася ціла епоха в минулому України та її народу.

Справді, на певному етапі історичної еволюції саме козацтво почало відбивати загальні тенден-

ції та закономірності розвитку українців як окремої етнічної спільноти. Хоч яку б сферу життя ми не взяли, козацтво залишило в ній помітний репрезентативний слід. В економіці це означало освоєння величезних територій північно-причорноморських степів і створення господарства нового типу, яке ґрунтувалося на вільнонайманій праці й великій товаромісткості. У розбурханому морі середньовічної стихії з'явилися господарські структури, що не лише не вписувалися в панівний спосіб виробництва, а, по суті, стали його антиподом, далеким провісником тих змін, що принесли лише наступні століття. В сфері політичній козацтво започаткувало новий етап у державотворчому процесі, внівши в нього зміни якісного характеру. Не менш вагомим був внесок козацтва у духовний розвиток українського народу. Підтримка братського руху, шкільної освіти, православних церков та монастирів – лише незначний перелік тих культурно-освітніх акцій, що здійснювало воно на українських землях протягом багатьох і багатьох десятиліть свого існування.

Однак це лише зовнішній та видимий бік цих процесів. Далеко не розкритими залишились їхній механізм, детінізаційний суспільний тренд, його внутрішня анатомія, не висвітлено його особливості та тенденції на певних етапах історичного розвитку. Було б несправедливим замовчувати тіньову сторону козащини. Адже добре відомо, що в ній (особливо на ранніх етапах) був достатньо відчутним розбійницький елемент; анархічні настрої, що час від часу охоплювали як низи, так і верхівку козацького товариства, деструктивно впливали на стабільність в суспільстві, вступали в конфлікт з існуючими політичними структурами [1, с. 5].

Дослідження репрезентативного детінізаційного досвіду козацьких реформ слід розпочати з самого визначення тіньових процесів. Так, тіньові суспільні процеси, як провідна форма невизначеності, – це системне явище управління асоціальної природи, перш за все у структурах влади, з різного роду інтенсивності соціальної небезпеки, що є формою кризи державного регулювання економіки та виявляється у розвитку його дисфункційності, утворенні в самій системі державного регулювання зон особливої інтенсивності тінізаційного загострення, зокрема у формі функціонування так званої «тіньової автономної держави» [2], посилення неформального

характеру в цілому суспільних відносин, їх автономізаційної тіньової природи [3].

Тіньова економіка, як дисфункційна форма управління, являє собою синергетичну єдність кризового управління як системи та його процесу. У той же час, тіньова економіка, як явище процесу управління, являє собою комплекс послідовного посилення дисфункційної руйнації державного управління через часткові дисфункційні стани інформаційно-аналітичної діяльності, підготовки прийняття рішень, організації планування, виконання рішень тощо. Таким чином, субстанційною основою кризи державного управління є його дисфункціональність, а вихідною категорією теорії тіньової економіки – категорія «дисфункція державного управління». Роблячи її вихідною категорією, діалектично заперечуючи її в категорії «тіньова економіка як форма кризи державного управління, тим самим ми розпочинаємо процес сходження до центральної категорії теорії, що є вже специфічною для даної теорії, знаходиться в центрі причинно-наслідкових тенденцій тінізації.

Головний тренд вітчизняних суспільних детінізаційних реформ, їх генетичної спадковості є амбівалентним і розпадається на сегмент реформацій «елітного» владно-бізнесового та ординарного сегменту. Незважаючи на протиріччя результатів їх реформування, головні його важелі слід зосередити на максимальному обмеженні, витісненні кланової тіньової автономності паразитарної держави, формуванні стратегії розмежування клановості бізнесу та влади.

До основних сучасних ознак посилення тінізації суспільних відносин у вітчизняних умовах, що доцільно розглядати у зв'язку з актуальним історичним досвідом проведення успішних козацьких реформ, є:

- прискорення трендів до збереження, консервації, розвитку закритості суспільної організації, особливо як результат проведення псевдореформ, посилення архаїзації неформальної тіньової організації, перехід в механізмах розвитку на архаїзовані аттрактори;

- розвиток мережі закритих «автономних» не-транспарентних зон для суспільного контролю, особливо щодо діяльності органів державної влади, потужних (олігархічних) владно-бізнесових утворень;

- посилення зловживання адмінресурсом на користь владно-бізнесових олігархічних суб'єктів,

асиметричне його застосування щодо різних категорій суб'єктів, його перетворення на бізнесресурс влади;

- подальша персоніфікація економіко-адміністративних преференцій, їх нетранспарентний характер прийняття та застосування владою;

- зростання дискреційності в діяльності владних структур;

- посилення процесів перерозподілу власності та влади, перетворення їх на один із головних засобів збагачення;

- швидкі зміни статків правлячого класу, нерівномірність їх зростання серед правлячого класу;

- штучне створення адміністративно-фіскальної мозаїчної структури в суспільному просторі, штучних кордонів для стрімкого зростання тіньової дельти та тіньових структур для їх вилучення;

- зростання закритості, віддаленості структур функціонування влади від суспільства;

- поширення діяльності закритих, таємних організацій;

- зростання монополізму, особливо у використанні адмінресурсу закритими владно-бізнесовими суб'єктами;

- подальша гібридизація суспільних відносин, особливо щодо владних процесів;

- прискорення трендів до обмеження потенціалу професійного менеджменту, наукового забезпечення менеджменту;

- розвиток мережі закритих, таємних організацій;

- високий потенціал протистояння влади та суспільства.

Визначення категорії «неформальна економіка» в теорії тіньової економіки як діяльності, що перебуває за межами інституційованих норм, передбачає диференціацію її на два якісно різні рідних блоки [4].

Перший блок представлено тіньовою економікою як девіантною діяльністю, що здійснюється за межами вимог тих чи інших формалізованих інститутів господарської практики (реєстрації та ліцензування, оподаткування, подання звітності, виконання вимог щодо регламентації господарської діяльності, інституційних вимог до бюджетного процесу тощо). При цьому неформальна (тіньова) економіка перебуває не поза інституційним середовищем, а всередині його, як секторне тіньове утворення. Останні створюють власні субсистеми позалегалічних правил, що виступають як функціональні двійники заперечуваних легальних норм.

Ігнорування формалізованих інститутів тягне за собою встановлення квазінормативних (квазіконтрактних, на думку С. Ю. Барсукової) нелегальних відносин з легальними або нелегальними партнерами. Класичним прикладом цих двох варіантів неформальної економіки є зв'язки підприємців з корумпованими чиновниками та криміналітетом. Самі намагання встановлення регулярних відносин із силовими партнерами легального і нелегального спрямування, що становлять неформальну систему регулювання, здійснюються в першому випадку за допомогою корупції, у другому – за допомогою кримінальної «унії» – нелегального контрактного права. Створення неформальної системи нормативного забезпечення підприємництва можна розглядати як формування альтернативного інституційного його середовища з метою використання можливостей подальшого залучення альтернативних організаційних, податкових, фінансових тощо ресурсів, а також трансакційних витрат порівняно з тими, що використовуються у межах офіційної економіки. Цей блок становить неформальну економіку у широкому розумінні цього слова, що практично зливається з поняттям «тіньова діяльність». Інший великий блок неформальної економіки у вузькому розумінні, що, власне, історично та логічно і є неформальною економікою з іманентно притаманними їй механізмами, – це домашня економіка, функціонування якої на власній основі передбачає з самого початку використання неформальних зв'язків. Домашня економіка не порушує господарського законодавства, оскільки процеси в ній ним не регулюються. Офіційна позанормативність домашньої діяльності є однією з основ сучасного суспільства, закритості цієї важливої та осяжної економічної форми. Статистична пряма невідповідність домашньої економіки є логічним продовженням іманентно властивої їй нетранспарентності. До цього блоку неформальної економіки слід віднести, зокрема, обмежено модернізовані та гібридні малі економічні форми [5, с. 134–150], у тому числі малий бізнес, що знаходиться на спрощеній системі оподаткування (платники єдиного податку) у сфері торгівлі, громадського харчування, будівництва, сфері послуг домашньої економіки та сільського господарства. Цей «сірий» сегмент тіньової економіки дуже чутливий до надлишкового адміністративного тиску і втручання держави та швидко набуває форми «чорного» сегменту своєї метаморфози при цьому.

Даний блок неформальної економіки також презентовано такими кримінальними формами як: наркоторгівля, контрабанда, торгівля людьми та нелегального їх трафіку через кордон, виготовлення та торгівлі зброєю, виготовлення фальшивих документів і грошових знаків, виготовлення і реалізації порнографічної продукції, рекету, проституції, сутенерства тощо. До цього блоку відноситься й діяльність таких фіктивних (неформальних) тіньових структур як конвертаційні центри, що завдають величезних збитків фінансово-кредитній системі суспільства.

«Сірий-чорний» симбіоз неформальної економіки легко пристосовується до змінних умов середовища її існування, перекидаючи свої ресурси в одну з можливих ефективних форм метаморфози домінуючої за конкретно історичних умов.

Закономірності розвитку, тренди тіньових процесів виявляються у ланках метаморфоз неформальної організації в Україні. Такими слід вважати такі ланки діалектичної тріади неформальної організації: вихідна метаморфоза – неформальна економіка малих форм (княжої доби); вторинна форма метаморфози – економіка «автономної» держави; сучасна форма або двоїста економіка паразитарної «автономної» держави.

Економічною основою «малого» суспільства є дрібне селянське господарство, а також пізніше розвиток (з кінця XX ст.) обшинного користування землею (у східній та південній Україні) [6, с. 89–204].

Попереднє вивчення розвитку історичних тіньових форм вітчизняного суспільства дає змогу зробити висновок про те, що воно являло собою: а) цивілізаційну якість як селянське суспільство з неформальною організацією; б) імперську (постімперську) провінцію Росії, яка стрімко перетворюється у маргінальне суспільство; в) сформовану систему громадянського опору та взаємної допомоги всередині спільноти у вигляді малих організаційних форм через тиск держави.

Таким чином, головні історичні ознаки вітчизняного суспільства дають змогу визнати його як традиційне «мале» суспільство, що існує разом і поряд із домінуючим імперським, має незавершений характер модернізації, локальну, неформальну, неінституїзовану тіньову природу соціальної організації [7, с. 16].

Для імперій є характерним автократичний спосіб інтеграції територій і суспільства провінцій «зверху» [8, с. 64–65]. Таким чином, більш вагоме зна-

чення для імперського управління має вертикальний характер політичних зв'язків, у протилежність комбінації зв'язків горизонтальних і вертикальних, характерних для аграрних цивілізацій. Неадекватний – автократичний спосіб інституційних зв'язків звичайно призводить до посилення феномену «малого» тіньового суспільства щодо пануючого імперського. Для нього є характерними відсутність чітких кордонів між сферами діяльності, персоніфікація відносин, недосконалість механізмів контролю насилля та дуалізм норм [7, с. 15–30]. Посилення «малого» суспільства означає утворення могутнього підґрунтя тіньових процесів.

Подальша структурна деградація неформального суспільства у постімперській фазі поступу при збереженні попередньої (провінційної) моделі свого розвитку виявляється у прискоренні маргінально-тіньовій його деформації.

Обмежений досвід позитивних постімперських реформ, що має Україна, зв'язаний із запровадженням так званої «козацької держави», «козацького управління», що мав, зокрема, потужний потенціал детінізації суспільних відносин, який зв'язаний з якісною зміною відносин «державо-суб'єкт господарювання».

Дискурс відносин детінізації у вітчизняних умовах повинен спиратися на необхідність виявлення принципових змін у суспільній структурі. Це зв'язано, у свою чергу, із необхідністю сходження до цивілізаційних особливостей вітчизняної структури, побудованої на соборницьких засадах, антиімперіалістичній незалежності.

Принципова відмінність та перевага традиційного суспільства від західного виявляється в тому, що воно побудовано на ядрі етичних цінностей, що визначається загальним для всіх його членів («неписаний закон») звичаєвим правом. Саме західне суспільство якраз виникає у зв'язку з подрібненням цієї загальної (тотальної) етики на множину часткових, професійних етик – комерційну, адміністративну, політичну тощо. Великою мірою очищення відносин людей від позараціональних сил (замінивши цінності ціною) західне громадянське суспільство набуло великої стійкості, стало нечутливим до потрясінь у сфері ідеалів. Так, воно стало повністю байдужим до проблеми визнання соціального порядку справедливим чи несправедливим – критерій справедливості виключений із процесу легітимації суспільного устрою.

«Віче, солідаризм, соборність – категорії з теорії так званої «органічної демократії», що не має нічого спільного ані з радянським «егалітаризмом», ані з євро–американською ліберальною демократією... Зрозуміло, багато європейських соціальних та інших технологій актуальні для України, але в плані основних цінностей український багаж принципово цікавіший за європейський. Україна має змогу стати своєрідною лабораторією оригінальних консервативно–революційних солідаристських соціальних ідей, полігоном передових конструкцій суспільного устрою: до революції про це ніхто не наважувався навіть мріяти. Тепер воно саме йде в руки» [9, с. 4].

Реалізація принципів соборності управління у контексті української національної ідеї за Ю. Васисяном «...не значить ні панувати, ні служити тільки, але утверджувати правду досягнень індивідуального духу шляхом її усупільнення у той спосіб, що суспільне середовище відчуло це як свій власний, особистий ріст – удосконалення» [10, с. 316].

Таким чином, реалізація принципів соборності у реформуванні українського суспільства як адекватної його генетичному корінню форми організації суспільної влади, має величезне значення для створення умов для якісної зміни соціально–економічних умов розвитку, в першу чергу в інституційній структурі «держава–суспільство», переривання довгострокового негативного тренду маргінально–тіньового розвитку, загального підвищення ефективності держави, системної детінізації економічної структури.

Національна революція 1648–1676 рр. призвела до кардинальних зрушень у всіх сферах життєдіяльності українського соціуму. Було зламано річпосполитську і створено національну політичну систему; відбулися зміни в стратифікації суспільства; набирали обертів державотворчі процеси. Як наслідок – країна опинилася перед необхідністю організації власної господарської структури, що б відповідала економічним інтересам нової української спільноти, була б адекватна іманентно притаманним соборним, комплементарним принципам вітчизняної суспільної організації [11, с. 411–426].

Слід зауважити, що перебудова економічної сфери ніколи не обмежується лише переакцентрацією пріоритетності тих чи інших господарських галузей, державних інституцій нарощуванням їх виробничих спроможностей, технологічним переоснащенням і втягуванням у виробничий

процес кращого людського потенціалу. При цьому неодмінно порушується – з позитивними чи негативними наслідками – відлагоджена на попередньому етапі система інституціональних зв'язків; змінюються координати, в яких формуються відносини між суб'єктами господарської діяльності, а також сам їх характер; зачіпаються ментально–свідомісний рівень і культура виробництва тощо.

Стратегічно контури економічної політики очолюваного Б. Хмельницьким уряду в загальному вигляді окреслилися вже на кінець 1648 р. Насамперед зазначимо, що гетьман намагався запобігти руйнації міст і містечок як осередків потенційно активного суспільного прошарку реформування суспільства, розвитку суспільної автономії, забезпечувались докорінні соборні принципи поступу національної спільноти, ренесансу, ремесел, промислів і торгівлі, а отже, суворо забороняв полковникам «свавілля чинити, міста палити й руйнувати». Окремі з них (Меджибіж, Львів та ін.) гетьман брав під свій захист, визнавав за ними право на самоврядування. Старшин зобов'язував пильнувати, щоб містам, які переходили під владу Війська Запорозького, не завдавалося «найменшої кривди». Водночас на визволених територіях проводився курс на охорону життя, майна й власності різних груп населення (інша річ, що всупереч волі гетьмана повстанці вдавалися до погромів, убивали євреїв, представників католицького духовенства, католицьку і православну шляхту, яка підтримувала польську владу). Так, починаючи з червня 1648 р. Б. Хмельницький видав низку універсалів на захист маєтностей і землеволодіння православної церкви, в якій вбачав духовну опору українського (руського) суспільства, а також на підтримку інтересів деяких магнатів і шляхтичів, торговців і купців.

Захищалися міські земельні володіння, власність міщан, їх майно і добробут від зловживань (сюди включався збір незаконних податків і поборів) з боку козацьких підрозділів. В історіографії неодноразово зверталася увага на сприяння уряду Б. Хмельницького розвитку різноманітних ремесел і промислів, насамперед тих, які забезпечували потреби армії у проведенні тривалих воєнних компаній, – виробництва заліза й зброї, включно з гарматами, пороху, селітри, куль, військового спорядження, пошиття одягу тощо. Організовується централізоване постачання цих товарів (поряд з продуктами харчування й напоями) з міст до військових таборів. Уживали–

ся заходи для розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, в якій активну участь брали й представники козацької старшини. Життя і майно торгового люду перебували під захистом держави. Укладена, вочевидь, у 1650 р. угода про торгівлю з Османською імперією відкривала для українських купців можливість безмитного збуту товарів у її містах, а для турецьких – в українських.

Постійні воєнні дії, витрати на військо, дипломатичні переговори і спорядження посольств, утримання татарських підрозділів тощо вимагали чималих коштів. Тому приділялася велика увага організації збору податків, які виплачувалися поспільством і козаками, а також забезпечення регулярних надходжень від оренд і мита. Показово, що останні значно зменшилися (наприклад, розміри оренд знизилися у 1650 р. на 10%) порівняно з тими, які виплачувалися в Речі Посполитій. Фінансовий апарат, котрий відав надходженням коштів до скарбу, обліком земельного фонду, встановлював контроль над доходами та витратами, повністю був підпорядкований гетьману.

Головними складовими «козацького реформування» в аграрній сфері, революційних змін у системі відносин власності, детінізації неформальних відносин на основі активізації малого і середнього землевласника виявилась ліквідація великого середнього землеволодіння (1657 р. у лівобережній частині Української держави шляхті, старшинам, і монастирям належало всього 7,4% поселень, а по всій території, вочевидь, не більше 2–3%). Кардинальні зміни, що відбулися в характері і формах земельної власності, порушили підвалини всієї попередньої економічної системи. Відбувся масштабний перерозподіл земельного фонду. Основним економічним осередком господарського розвитку козацької України стало вільне селянське й козацьке господарство, що ґрунтувалося на приватній власності (спільно з державою) на землю, чого не спостерігалось у жодній країні Східної і Центральної Європи (за винятком Скандинавії). Ліквідувавши фільваркову систему господарства і різні форми особистої залежності, селяни й козаки розгорнули надзвичайно активну господарську діяльність. Господарювання вільної людини на вільній землі переконливо демонструвало свою економічну ефективність порівняно з працею кріпака у фільварку.

З'явилася і набула надзвичайного поширення така форма козацького та селянського земле-

володіння, як займанщина. Захоплення на основі побутуючих звичаїв землі та її наступний обробіток стали чи не нормою господарського життя України. Характерно, що здобуті у такий спосіб землі козаки і селяни вважали своєю власністю, якою могли вільно розпоряджатися: здійснювати операції купівлі–продажу, обмінювати, дарувати, заставляти і т.п.

Одним з наслідків викликаних революцією змін у сфері соціально–економічних відносин стала поява такого унікального соціокультурного явища, як так звані вільні автономні військові села (зокрема, на 1666 р. в них налічувалося 24604 двори). Поспільство, яке населяло їх, після звільнення з–під юрисдикції шляхтичів і Корони перейшло у підпорядкування сотенному, полковому й гетьманському урядам (перебували «під управлінням сотенним, у відомстві полковому і в диспозиції гетьманській»). Здобуття частиною населення нового статусу значною мірою визначило шляхи еволюції господарського розвитку Лівобережної та Слобідської України.

Одночасно з перерозподілом форм власності на землю та земельного фонду на користь селянства в соціальній структурі суспільства було ліквідовано стан великих і середніх землевласників; різко скоротилася чисельність дрібної шляхти; керівна роль у політичному житті держави перейшла до козацької старшини; зміцнився статус православного духовенства; провідну роль у житті міст стали відігравати представники українського етносу і пришвидшився процес формування нової еліти.

Провідну роль у формуванні нових соціальних відносин продовжувало відігравати козацтво, як системоутворюючий стан формування нового суспільного ладу. Очолити національно–визвольну боротьбу, що ліквідувала панування шляхти, воно, однак, не зайняло її місця в суспільстві. Здобувши статус правлячого стану, козацтво, як і раніше, залишалося станом дрібних землевласників–вояків, відкритим для поповнення з боку інших верств і груп (за умови виконання власним коштом військової повинності на користь Війська Запорозького), насамперед селян і міщан. Реальна можливість покозачення, з одного боку, посполитих, як, з другого, опосполічення козаків (через озлидніння частина тих, хто був не в змозі надати виконувати своїм коштом військову повинність, добровільно переходила у стан міщан) запобіга-

ла виникненню гострих соціальних суперечностей і відкритих конфронтацій. Спираючись на норми звичаєвого права, козацтво рішуче протистояло поновленню великого панського землеволодіння, особливо перетворенню старшин у володарів маєтків з підданими.

У постаті козака як гібридизованого головного суб'єкта суспільних відносин (селянина, дрібного власника, воїна, активного борця проти суспільного поневолення) відчувається історичний прецедент щодо головних соціальних сил громадських рухів сучасної України проти деформацій влади, соціального пригноблення та визиску. Практично вже з самого початку козацтво формувалось як категорія людей, що виходила за вузькі рамки середньовічної становості (хоч і розвивалось в межах середньовічної суспільної стратифікації). Козак-воїн існував поряд із козаком-землеробом, військовий елемент природно вживався в елемент землеробський і доповнював його. Козак-землероб був вільним виробником і своє господарство (зимівник) вів за фермерським зразком. Не викликає сумніву і той факт, що вже з XVI ст. козацькі господарства набули значних потенційних можливостей, в яких добре помітні риси способу виробництва нового часу [1, с. 7].

Стосунки між міським поспільством й козаками, попри певні конфлікти з козацькою старшиною, в цілому складались у формі соціального партнерства як прояв соборності суспільної організації, її детінізаційна природа. Останнє виявлялося, насамперед, у спільних діях, спрямованих на захист витвореної держави, проти відродження дореволюційної системи соціально-економічних відносин, феодалізації старшини, за збереження набутого у ході революції нового соціального статусу. Не випадково міщанами, статус яких традиційно вважався вищим, почала називати себе значна частина селянства. Натомість відносини міських і державних (козацьких) органів влади складались далеко не просто, особливо з кінця 50-х рр., коли полкові і сотенні уряди посилили втручання у міське самоврядування, намагаючись підпорядкувати собі магістрати й ратуші. Відома затята боротьба магістратів Переяслава, Ніжина, Полтави, Стародуба й інших міст Лівобережжя з полковою адміністрацією (припускаємо, що вона точилася, хоч і не так гостро, й у Правобережжі).

З багатьох причин (соціально-політичного й геополітичного характеру) здобуті завоювання у

наступні десятиріччя, по-перше, не набули правової легітимації з боку політичної еліти, що приховувало латентну загрозу поновлення юридичних норм дореволюційного часу. По-друге, не набуваючи внутрішніх імпульсів для утвердження й розвитку, вони повільно, але неухильно піддавалися феодалізації внаслідок перетворення старшин на володільців маєтками та політики гетьманського уряду й московської бюрократії.

Нова епоха, породжена соціально-економічними реаліями XVII ст. та визвольними змаганнями українців, викликала до життя низку явищ, з передовими соціальними трендами, що є справжнім етносоціальним витвором української людності (зрозуміло, що це не виключало загальних тенденцій господарського розвитку, характерних для всього Європейського континенту). В Українській державі створювалися сприятливі умови для економічного розвитку. Однак їх реалізація помітно загальмовувалася постійними військовими конфліктами й міжусобицями, що були спровоковані політичними інтересами сусідніх держав.

Проведення «козацьких» реформ, запровадження особливого «козацького» управління як особливого типу менеджменту – це радикальна зміна системи відносин в країні у структурі «бізнес-держави», значне посилення інституційної комплементарності (комунікаційної узгодженості) на основі якісної активізації соціальної активності суспільства, що дало значний детінізаційний ефект.

Досвід детінізації неформальної економіки, як і загальні закономірності її розвитку на основі моделі «козацького управління» має величезне значення для вирішення завдань детінізації цього сектора вітчизняної економіки, рівень тінізації якої в даний час зростає, поширюється її тінізаційний вплив на інші сектори. Це значення поділяється на кілька головних напрямків:

– по-перше, вітчизняна економіка в умовах сучасної трансформації для отримання адекватної своєму генетичному коду структури повинна набути біполярної форми, що означає зосередження на одному полюсі сучасних великих підприємств, що визначають науково-технічний рівень виробництва, на іншому, спираючись на величезний неформальний сектор селянської цивілізації, великої кількості дрібних господарських форм, які повинні бути інтегрованими у розвинуті солідарні кооперативні структури;

– по–друге, формування соборної – солідарної детінізаційної структури – вимагає формування функціональних зв'язків великих підприємств не аграрної сфери, гадано торгових фірм з широкую базою дрібних сільськогосподарських підприємств–сателітів;

– по–третє, держава повинна докласти надзвичайних зусиль для допомоги аграрному сектору, насамперед для налагодження всього обсягу зв'язків біполярної інфраструктури, створення розгорнутої мережі її горизонтальних і вертикальних зв'язків, фінансового, інвестиційного, технічного та кадрового забезпечення кооперативного руху; альтернатива цьому – обвальний характер поширення тінізаційних процесів, їх експансія в інші «великі» сучасні сектори економіки, загальна деградація та архаїзація аграрної сфери.

Виконання цих завдань потребує формування у системі економічної безпеки надзвичайно активної та ефективної діяльності відповідних державних інституційних структур щодо реформування та впровадження новітніх систем і форм державного управління, їх моніторингового забезпечення.

Висновки

На певному етапі історичної еволюції саме козацтво почало відбивати загальні тенденції та закономірності розвитку українців як окремої етнічної спільноти. Хоч яку б сферу життя ми не взяли, козацтво залишило в ній помітний репрезентативний слід.

Подальша структурна деградація неформального суспільства у постімперській фазі поступу при збереженні попередньої (провінційної) моделі свого розвитку виявляється у прискоренні маргінально–тінювій його деформації.

Обмежений досвід позитивних постімперських реформ, що має Україна, зв'язаний із запровадженням так званої «козацької держави», «козацького управління», що мав, зокрема, потужний потенціал детінізації суспільних відносин, який зв'язаний з якісною зміною відносин «держава–суб'єкт господарювання».

Стратегічно контури економічної політики очолюваного Б. Хмельницьким уряду в загальному вигляді окреслилися вже на кінець 1648 р. Насамперед зазначимо, що гетьман намагався запобігти руйнації міст і містечок як осередків потенційно активного суспільного прошарку

реформування суспільства, розвитку суспільної автономії, забезпечувались докорінні соборні принципи поступу національної спільноти, ренесансу, ремесел, промислів і торгівлі, а отже, суворо забороняв полковникам «свавілля чинити, міста палити й руйнувати». Окремі з них (Меджибіж, Львів та ін.) гетьман брав під свій захист, визнавав за ними право на самоврядування.

Головними складовими «козацького реформування» в аграрній сфері, революційних змін у системі відносин власності, детінізації неформальних відносин на основі активізації малого і середнього землевласника виявилась ліквідація великого середнього землеволодіння (1657 р. у лівобережній частині Української держави шляхти, старшинам, і монастирям належало всього 7,4% поселень, а по всій території, вочевидь, не більше 2–3%). Кардинальні зміни, що відбулися в характері та формах земельної власності, порушили підвалини всієї попередньої економічної системи. Відбувся масштабний перерозподіл земельного фонду. Основним економічним осередком господарського розвитку козацької України стало вільне селянське й козацьке господарство, що ґрунтувалося на приватній власності (спільно з державою) на землю, чого не спостерігалось у жодній країні Східної і Центральної Європи (за винятком Скандинавії).

У постаті козака, як гібридизованого головного суб'єкта суспільних відносин (селянина, дрібного власника, воїна, активного борця проти суспільного поневолення), відчувається історичний прецедент щодо головних соціальних сил громадських рухів сучасної України проти деформацій влади, соціального пригноблення та визиску.

Список використаних джерел

1. Історія українського козацтва: нариси : у 2 т. / Редкол. : В. А. Смолій та ін. – К. : Вид–ий дім «Києво–Могилянська академія», 2011. – Т. 1. – 800 с.
2. Предборський В. А. «Автономна тінюва держава» як загроза національній безпеці / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. наук.–дослід. екон. ін–ту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2016. – Вип. 1. – С. 3–7.
3. Предборський В. А. Генетична суспільна спадковість та особливість кризової тінювої модернізації в Україні / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. наук.–дослід. екон. ін–ту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2017. – Вип. 12. – С. 24–30.

4. Барсукова С. Ю. Неформальная экономика и сетевая организация пространства в России / С. Ю. Барсукова // Мир России. – 2000. – Т. 9. – № 1. – С. 52–68.
5. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів / В. А. Предборський. – К. : Задруга, 2014. – 400 с.
6. Туган–Барановський М. І. Політична економія / М. І. Туган–Барановський. – К. : «Наукова думка», 1994. – 263 с.
7. Олейник А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА–М, 2001. – 418 с.
8. Наследие империй и будущее России / Под ред. А. И. Миллера. – М. : Фонд «Либеральная миссия», Новое литер. обозрение, 2008. – 528 с.
9. Окара А. Усе в нас виїде! / А. Окара // Дзеркало тижня. – 2005 (5 лют.). – С. 4.
10. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури / А. В. Свідзинський. – Луцьк, 2008. – 695 с.
11. Економічна історія України: історико–економічне дослідження: у 2 т. / Т. А. Балабушевич, В. Д., Баран, В. К. Баран та ін. / НАН України. – К. : Ніка–Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.

УДК 336.71.001.5

*О.Б. ЖИХОР,
д.е.н., професор, професор кафедри економіки та маркетингу
Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»;*

*О.В. БІЛЬСЬКА,
к.е.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін і адміністрування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;*

*Д.О. МЕДВЕДЕВ,
магістрант Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова
А.О. ПОПОВ,
магістрант Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова*

Методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості банківської системи

Розглянуто сутність поняття «фінансова стійкість банківської системи», та чинники, що її визначають. Досліджено сучасні методичні підходи оцінювання фінансової стійкості банківської системи, визначено їх переваги та недоліки, обґрунтовано ефективність їх застосування в умовах сьогодення. Окреслено перспективи подальших досліджень в умовах економічної та політичної нестабільності.

Ключові слова: *фінансова стійкість банківської системи, оцінювання, чинники, індикатори фінансової стабільності, банківська система.*

*Е.Б. ЖИХОР,
д.э.н, профессор, профессор, кафедры экономики и маркетинга
Национального аэрокосмического университета имени Н.Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»;*

*О.В. БИЛЬСКАЯ,
к.э.н., доцент, доцент кафедры общеправовых дисциплин и администрирования
Днепропетровского государственного университета внутренних дел*

*Д.О. МЕДВЕДЕВ,
магистрант Харьковского национального университета городского хозяйства имени А.Н. Бекетова
А.О. ПОПОВ,
магистрант Харьковского национального университета городского хозяйства имени А.Н. Бекетова*

Методические подходы к оценке финансовой устойчивости банковской системы

Рассмотрены сущность понятия «финансовая устойчивость банковской системы», и факторы, ее определяющие. Исследованы современные методические подходы оценки финансовой устойчивости банковской системы, определены их преимущества и недостатки, обоснована эффективность их применения в современных условиях. Определены перспективы дальнейших исследований в условиях экономической и политической нестабильности.

Ключевые слова: финансовая устойчивость банковской системы, оценка, факторы, индикаторы финансовой стабильности, банковская система.

O. ZHYKHOR,
Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of Chair of Economics and Marketing
N.E. Zhukovsky National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

O. BILSKA,
PhD in Economic, Associate Professor,
Associate Professor of Chair of grammar—legal disciplinary and administrative
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

A. POPOV,
undergraduate of the O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
D. MEDVEDEV,
undergraduate of the O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Methodical approaches to assessing the financial stability of the banking system

The essence of the concept of «financial stability of the banking system», and the factors that determine it are considered. The modern methodical approaches to assessing the financial stability of the banking system are studied, their advantages and disadvantages are determined, and the effectiveness of their application in today's conditions is justified. The prospects of further research in the conditions of economic and political instability are determined.

Key words: financial stability of the banking system, appraisal, factors, indicators of financial stability, banking system.

Постановка проблеми. Необхідність даного дослідження, продиктована важким становищем банків в умовах світової фінансово-економічної кризи і не вирішеними остаточно теоретичними і прикладними проблемами, пов'язаними з формалізацією сутності стійкості банківської системи. Ці питання зумовлюють потребу у дослідженні теоретичних аспектів оцінювання фінансової стійкості банківської системи та розроблення рекомендацій щодо їх практичного використання, а саме вивчення сутності поняття «фінансова стійкість банківської системи»; чинників, що її визначають; сучасних методичних підходів оцінювання фінансової стійкості банківської системи, визначення їх переваг та недоліків, що в кінцевому випадку забезпечать ефективне функціонування банківської системи держави в умовах економічної та політичної нестабільності в Україні.

Незважаючи на актуальність даної проблематики, полеміка, яку впродовж тривалого часу ведуть економісти-науковці засвідчує складність поняття «фінансова стійкість банківської системи» та суперечності щодо його визначення. Економічна література поки немає єдиного підходу до визначення поняття «фінансова стійкість банківської системи», що призводить до ототожнення його з іншими економічними категоріями та ускладнює аналіз чинників, що її визначають.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Концептуальні основи становлення і розвитку сучасної банківської системи України досліджували у своїх працях В.В. Вітлінський, О.Д. Вовчак, А.С. Гальчинський, О.В. Дзюблюк, А.О. Єпіфанов, Л.А. Ключко А.М. Мороз, М.І. Савлук, І.В. Салло, С.А. Циганов, Н.М. Шелудько та інші вчені. Вітчизняними науковцями було сформовано загальнонаукову основу та визначено основні підходи до дослідження проблеми забезпечення стійкості банківської системи. Дана проблематика і шляхи її вирішення знайшли своє відображення також в дослідженнях вчених О.В. Васюренка, В.М. Гейця, Г.Т. Карчевої, О.І. Кіреєва, С.М. Козьменка, О.М. Колодізева, В.Л. Кротюка, В.І. Лисицького, І.О. Лютого, Л.О. Примостки, М.Ф. Пуховкіної, Р.І. Тиркала та інших.

Мета статті полягає у авторському визначенні сутності поняття «фінансова стійкість банківської системи», а також дослідженні сучасних методичних підходів оцінювання фінансової стійкості банківської системи й обґрунтування перспектив їх використання в умовах фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Для України, що інтегрується у світове співтовариство, чітко окреслилась потреба формування стійкої банківської системи. Отже, цілком очевидно, що нині оцінка фінансової стійкості банків є пріоритетним

завданням як державних органів, так і банків та комерційних організацій.

Стабільність банківської системи в загальному значенні слід розуміти як відсутність перешкод у її функціонуванні для того, щоб вона могла здійснювати роль фінансового посередника в економіці. Саме стабільність банківської системи є основою для прийняття раціональних рішень у сфері капіталовкладень та сприяє ефективній діяльності господарських суб'єктів [7]. Оскільки стабільність банківської системи визначає стабільність економічного середовища, в якому функціонує банк, то досягти цієї якісної характеристики неможливо без забезпечення стійкості окремих банків.

Під поняттям «фінансова стійкість банківської системи» ми розуміємо здатність банківської системи країни виконувати всі свої функції в повному обсязі, сприяючи при цьому підвищенню ефективності національної економіки загалом, та стабілізації гривні зокрема, під впливом зовнішніх шоків (форс-мажорних) ситуацій та внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Чинники, що визначають стабільність банківської системи можна розглядати як такі, що впливають на неї (включаючи об'єкти зовнішнього впливу) та такі, що засвідчують її (індикатори фінансової стабільності).

Зокрема, чинники порушення фінансової стійкості банківської системи у [2] запропоновано поділяти на 2 групи та 4 рівня в залежності від джерела виникнення шоків ситуацій. Фактори першої групи, що є екзогенними по відношенню до національної банківської системи, об'єднують: 1) фактори мегарівня (мають наднаціональне походження) та фактори макрорівня (обумовлені трансформаційними процесами в економічній системі країни та не пов'язані безпосередньо з функціонуванням банківської системи). Фактори другої групи, що є ендогенними по відношенню до національної банківської системи, включають: фактори мезорівня (обумовлені специфікою функціонування банківської системи, політикою центрального банку) та фактори макрорівня (обумовлені специфікою функціонування окремих банків).

Дослідник Довгань Ж. розуміє стійкість банківської системи як комплексне поняття, а тому розглядає її основні види, виокремлені за декількома ознаками: за оцінкою – реальна та потенційна; за величиною – постійна, змінювана; за

видом – фінансова, операційна, кадрова, ділова, організаційна тощо [3].

В умовах глобалізації світової економіки для моніторингу системних ризиків у фінансовій системі та банківському секторі Міжнародним валютним фондом було запропоновано систему «Індикаторів фінансової стабільності», що включає 12 основних та 28 рекомендованих індикаторів для наступних секторів: депозитних корпорацій (банків), інших фінансових корпорацій, нефінансових корпорацій, домашніх господарств, ринку ліквідності, ринку нерухомості [6].

В Україні координатором робіт з компіляції індикаторів фінансової стабільності визначено Національний банк України за погодженням з Державним комітетом статистики України та Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Наразі, відповідно до методології Міжнародного валютного фонду Національним банком України розраховуються та поширюються дані за 12 основними та 10 рекомендованими індикаторами фінансової стабільності банківського сектору.

Таким чином, компіляція та поширення Національним банком України індикаторів фінансової стабільності банківського сектору відповідно до методології Міжнародного валютного фонду сприятиме удосконаленню системи моніторингу фінансової стабільності банківського сектору, а саме: надасть можливість оцінювати виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні, ефективність банківської системи, а також її здатність протистояти дії внутрішніх і зовнішніх чинників.

Економічні нормативи були введені Національним банком України з метою забезпечення стабільної діяльності банків і своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності. Банки зобов'язані дотримуватись економічних нормативів, за порушення нормативів до банків застосовуються заходи впливу, оскільки це вважається порушенням банківського законодавства [1; 5].

Розрахунок економічних нормативів здійснюється відповідно до Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої Постановою № 315 Правління Національного банку України від 2 червня 2009 року з відповідними доповненнями [10].

Для одержання об'єктивних результатів про стан окремого банку та банківської системи в цілому, які б сприяли підвищенню ефективності банківської діяльності, потрібна комплексна діагностика або комплексний аналіз фінансової стійкості. У розв'язанні цієї проблеми корисним є підхід, запропонований Л.А.Клюско [8;9]. Комплексний аналіз проводиться за наступними етапами: уточнюються об'єкти, ціль і завдання аналізу, складається план аналітичної роботи; розробляється система різних показників, за допомогою яких характеризується об'єкт аналізу; збирається необхідна інформація (перевіряється її точність, приводиться в порівняльний вид та ін.); фактичні результати порівнюються з показниками плану звітного періоду, фактичними даними минулих років (періодів), основними показниками банків-конкурентів тощо; зібрана інформація детально аналізується різними методами економічного аналізу фінансової стійкості; виявляються відхилення фактично отриманих результатів від планових або нормативних, а також причини цих відхилень і можливості їх усунення; на підставі результатів аналізу пропонуються рекомендації щодо вдосконалення управління активно-пасивними операціями.

Для проведення комплексного аналізу фінансової стійкості необхідно мати аналітичні матеріали, що дають змогу одержати достовірну, повну і всебічну інформацію про банк (фінансовий стан і результати діяльності).

Щоденний контроль здійснюється на підставі форми № 1Д «Баланс банку». Разом із щоденним балансом надається відповідна інформація за спеціальним файлом 42 для розрахунку економічних нормативів Н1, Н7, Н8, Н9, Н10 та Н11.

Щодекадний контроль проводиться за такими формами звітності: «Звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках»; «Звіт про структуру активів та пасивів за строками»; «Звіт про активні операції банків». Щодекади також надається відповідна інформація за спеціальними файлами 26 та А7 – для розрахунку економічних нормативів Н2, Н5, Н6.

Щомісячний контроль передбачає такі форми звітності: «Звіт про дотримання економічних нормативів»; «Звіт про класифіковані кредитні операції за формами власності»; «Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями»; «Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат

від дебіторської заборгованості»; «Звіт про формування резерву на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами»; «Звіт про формування резерву за простроченими та сумнівними до отримання нарахованими доходами за активними операціями банків»; «Інформація про врахування субординованого боргу до розрахунку капіталу банку»; «Інформація про заборгованість держави перед банком»; «Звіт про 20 найбільших кредиторів банку».

Квартальні форми звітності в частині дотримання нормативів обмежуються незначною кількістю документів: «Інформація про вклади фізичних осіб у банках»; «Звіт про афілійованих осіб банку»; «Звіт про 20 найбільших учасників банку».

Наявність кількох методичних підходів до оцінювання фінансової стійкості, які використовуються в Україні, дає змогу поглибити уявлення про стан фінансової системи, але всі рішення щодо управління стабільністю приймаються за офіційно визнаною системою, яка ґрунтується на економічних нормативах і вимогах Базельського комітету. Слід відмітити, що оцінювання фінансової стійкості банківської системи фактично здійснюється не тільки за економічними нормативами та індикаторами фінансової стабільності. На оцінювання фінансового стану банків і банківської системи спрямована вся система розроблення, подання та аналізу статистичної і фінансової звітності. Величезні прямі і зворотні інформаційні потоки існують між банками та територіальними управліннями Національного банку України, між останніми та департаментами Національного банку, між банками та департаментами Національного банку України.

На наш погляд, комплексне оцінювання фінансової стабільності банківської системи повинно базуватись на дуальному підході:

- на мікро-рівні, а саме, здійснюватись кожним окремо взятим банком на основі застосування внутрішніх показників, які характеризують діяльність даного банку;

- на макро-рівні, застосування методики розрахунку економічних нормативів, яку затверджено НБУ (Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні).

Висновки

Перспективи підвищення рівня стійкості банківської системи України, на наш погляд, полягають

у організації системи оцінювання та моніторингу фінансової стійкості банківської системи (яка базується на дуальному підході, враховуючи мікро – та макро рівні) яка повинна поєднувати наступні підсистеми, такі як: оцінювання, попередження, подолання кризових явищ, сучасні стратегії реструктуризації та застосування нестандартних методів в управлінні топ-менеджментом банку.

Список використаних джерел

1. Вербенська В.М. Стійкість банківської системи в умовах лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами (на прикладі країн Центральної та Східної Європи) : автореф. дис... канд. екон. наук / В.М. Вербенська, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
2. Довгань Ж. М. Фінансова стійкість банківської системи України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Ж. М. Довгань. – Суми, 2012. – 21 с.
3. Довгань Ж. Узагальнення наукових засад дослідження стійкості банківської системи / Ж. Довгань. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Inek/2011_5/260.pdf
4. Жихор О.Б. Фінансова стійкість суб'єктів господарювання в умовах кризи // Жихор О.Б., Троненко М.І., Медведєв Д.О. / Збірник тез IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки», 01–28 лютого 2018 року. – Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ojs.kname.edu.ua
5. Ильясов С.М. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности // [Текст] / С.М. Ильясов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 345 с.
6. Індикатори фінансової стабільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Каменський А. Аналіз системи ризик-менеджменту в банках України / А. Каменський // Банківська справа. – 2005. – № 6 (66). – С. 10–19.
8. Ключко Л. А. Фінансова стійкість комерційного банку, методи її оцінки та зміцнення: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Л. А. Ключко. – К., 2002. – 17 с.
9. Ключко Л. А. Фінансова стійкість комерційного банку, методи її оцінки та зміцнення: дис.... канд. екон. наук: 08.04.01 / Ключко Лідія Антонівна ; Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. – К, 2002. – 222 с.
10. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні, затверджена Постановою № 315 Правління Національного банку України від 2 червня 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>
11. Попов А.О., Жихор О.Б. Сучасні підходи до оцінювання фінансової стійкості банків // Збірник тез доповідей XVI Міжнародна науково-практична конференція «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» 29 вересня 2017 року, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – За заг. ред. проф. В.Д. Базилевича. – К.: Логос, 2017. – С.57–60.
12. Фінансова безпека суб'єктів господарювання: підручник з грифом МОНУ / авт. кол.; за ред. д-ра екон. наук, проф. О.Б. Жихор. – К.: УБС НБУ, 2014. – 605 с.
13. Фінанси: курс для банкірів. Підручник. / За ред. Тридіда О.М., Жихор О.Б. – К.: УБС НБУ, 2012. – 507 с. (з грифом МОНУ)
14. Фінанси: курс для фінансистів. Підручник. / За ред. д.е.н., проф. Буряка П.Ю., д.е.н., проф. Жихор О.Б. – К.: «Хай-Тек Прес», 2010. – 528 с. (з грифом МОНУ)

І.В. СИДОРЕНКО,
магістр, власник компанії Well ATS

Інформаційна інфраструктура міжнародного фондового ринку

Інформаційна інфраструктура є однією з найважливіших складових загальної інфраструктури фінансових ринків, оскільки забезпечує доступність та прозорість інформації для усіх учасників ринку. Забезпеченість інвестора своєчасною та повною інформацією є найважливішою умовою вироблення успішної інвестиційної стратегії і тактики, формування якісного аналітичного прогнозу, вибору об'єкта інвестування, а також моменту купівлі та продажу конкретного цінного паперу. Відсутність інформації означає припинення функціонування і самого фінансового ринку.

Ключові слова: фінансові ринки, інформаційна інфраструктура, фінансові активи, емітенти фінансових інструментів.

I. В. СИДОРЕНКО,
магістр, власець компанії Well ATS

Информационная инфраструктура международного фондового рынка

Информационная инфраструктура является одной из важнейших составляющих общей инфраструктуры финансовых рынков, поскольку обеспечивает доступность и прозрачность информации для всех участников рынка. Обеспеченность инвестора своевременной и полной информацией является важнейшим условием выработки успешной инвестиционной стратегии и тактики, формирование качественного аналитического прогноза, выбора объекта инвестирования, а также момента покупки и продажи конкретной ценной бумаги. Отсутствие информации означает прекращение функционирования и самого рынка.

Ключевые слова: финансовые рынки, информационная инфраструктура, финансовые активы, эмитенты финансовых инструментов.

I. SIDORENKO,
master's degree, owner of Well ATS

Information infrastructure of the international stock market

Information infrastructure is one of the most important components of the overall financial market infrastructure as it provides access and transparency to all market participants. Provision of the investor with timely and complete information is the most important condition for the development of a successful investment strategy and tactics, the formation of a qualitative analytical forecast, the choice of the investment object, as well as the moment of purchase and sale of specific securities. Lack of information means the cessation of the financial market itself.

Key words: financial markets, information infrastructure, financial assets, issuers of financial instruments.

Постановка проблеми. Інформаційна інфраструктура фінансових ринків є найбільш важливою для залучення фінансових інвестицій в країну. Науково-технічна революція на фінансових ринках зумовила появу нових типів інформації та нових учасників інформаційної інфраструктури. Тому виникла необхідність дати визначення новим видам інформації та її постачальникам.

Метою статті є удосконалення класифікації учасників інформаційної інфраструктури та типів інформації на фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Під інформацією як економічним ресурсом розглядають такі повідомлення або дані, що передаються від одних ринкових суб'єктів до інших, які зменшують невизначеність щодо перебігу економічних процесів [1, с. 14].

Інформаційна інфраструктура являє собою сукупність спеціалізованих учасників фінансових ринків, які здійснюють діяльність щодо збирання, обробки та поширення інформації про стан ринків, емітентів, фінансові інструменти, ціни та обсяги торгівлі фінансовими інструментами тощо [2].

Інформація про ціни та якість активів лежить в основі ефективно функціонуючих фінансових ринків. Глобальна фінансово-економічна криза 2008 р. з усією очевидністю підтвердила важливість інформації для роботи фінансових ринків, а також показала, що більшість його гравців – як інвесторів та емітентів, так і державних регуляторів – не мають достатньої інформації для прийняття оптимальних економічних рішень. Значною мірою це зумовлено проблемами в роботі інститутів інформаційної інфраструктури фінансових ринків, недосконалістю методик, які вони застосовують для оцінки якості фінансових активів, емітентів фінансових інструментів, наявності конфлікту інтересів при наданні відповідних послуг. Відсутність розвиненої інформаційної інфраструктури фінансових ринків не дає змоги їх учасникам вивчати потенційні ризики, знаходити платоспроможних клієнтів своїх послуг і таким чином зумовлює стискання розмірів фінансових ринків. Учасники ринків у таких умовах часто приймають рішення на основі неpubлічної інформації, що підвищує ризикованість їхньої діяльності.

Інформаційна інфраструктура є складовою загальної інфраструктури фінансових ринків. Остання, у свою чергу, являє собою багатосторонню систему, що включає операторів, які здійснюють реєстрацію, кліринг або виконання платежів, операції з цінними паперами, деривативами або інші фінансові транзакції. Інфраструктура фінансових ринків встановлює набір спільних правил і процедур для всіх учасників, технічне забезпечення і спеціальні практики менеджменту ризиків. Інфраструктура фінансових ринків забезпечує учасників централізованими системами реєстрації, клірингу, неттінгу і розрахунків за фінансовими транзакціями між цими учасниками або між кожним із них та центральним контрагентом для того, щоб забезпечити більшу ефективність і скоротити втрати та ризики. Завдяки централізації специфічних видів діяльності інфраструктура фінансових ринків також дає змогу учасникам управляти своїми ризиками більш результативно та ефективно і, у деяких випадках, взагалі усувати певні ризики. Інфраструктура фінансових ринків може також забезпечувати збільшення прозорості окремих ринків. Деякі інститути фінансової інфраструктури відіграють надзвичайно важливу роль при проведенні центральним банком грошово-кредитної політики та підтримці фінансової стабільності.

Інформаційна інфраструктура як складова загальної інфраструктури фінансових ринків створює умови для їх розвитку, дотримання ринкової дисципліни, ефективного здійснення державного нагляду. Інформаційна інфраструктура, по-перше, включає інституційний устрій і структури, що впливають на якість, доступність та прозорість інформації щодо монетарних і фінансових умов та політики на різних рівнях; по-друге, являє собою стимули й організаційні структури, необхідні для провадження державної політики щодо регулювання фінансових ринків. Таким чином, інформаційна інфраструктура включає: а) устрій для забезпечення прозорості монетарної і фінансової політики; б) рамки здійснення бухгалтерського обліку та аудиту, що допомагають визначати та перевіряти інформацію, яка розкривається для громадськості і регуляторних органів; в) механізми збирання обробки і поширення інформації щодо фінансових умов і кредитоспроможності позичальників та інших емітентів фінансових зобов'язань [10, с. 241].

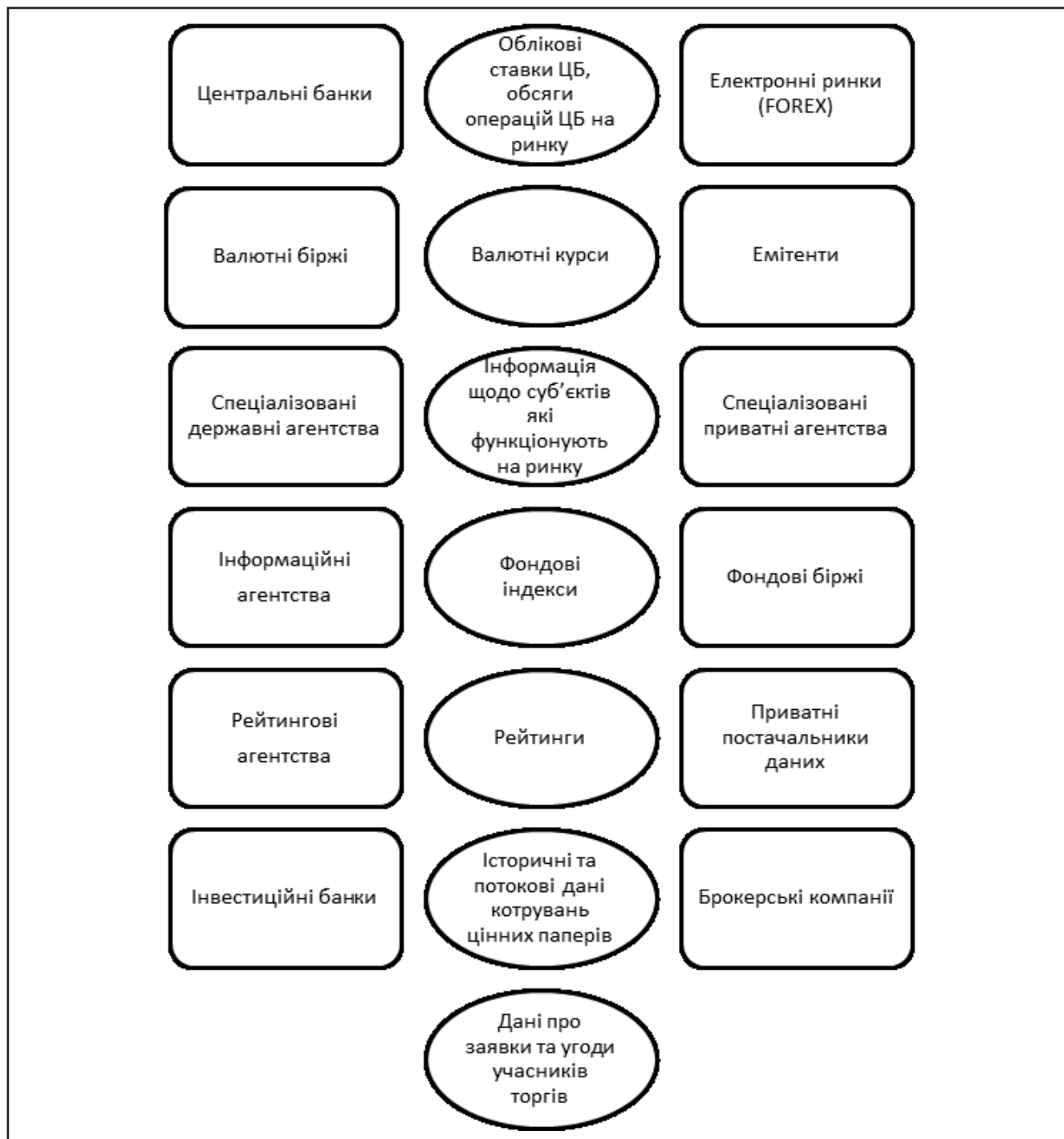
Позитивні ефекти від добре налагодженої та функціонуючої інформаційної інфраструктури фінансових ринків очевидні. Вони полягають насамперед у забезпеченні стабільності фінансових ринків, мінімізації втрат їх базових учасників, урівноваженні попиту і пропозиції фінансових послуг, формуванні ефективних ринкових цін на фінансові послуги та фінансові інструменти, забезпеченні ліквідності фінансових ринків тощо. Непрозорість взаємовідносин між учасниками ринку, їх пов'язаність неформальними зв'язками, нерозкриття інформації про кінцевих власників професійних учасників фінансових ринків посилює уразливість фінансової системи країни загалом до кризових явищ, погіршує конкуренцію на фінансових ринках.[2]

Для розкриття архітектури інформаційної інфраструктури фінансових ринків доцільно виділити інститути, що складають її основу, визначити взаємозв'язки між ними та іншими учасниками фінансових ринків, державними регуляторами.

Значна роль в процесі продукування первинної інформації відведена центральним банкам (ЦБ). Вони оприлюднюють офіційні курси валют та облікові ставки. Також центральні банки формують комплексні інформаційні масиви стосовно макроекономічних показників та розміщують їх на своїх інформаційних ресурсах. Також організаціями, що продукують інформацію щодо валютних курсів є валютні біржі, оскільки саме на них відбуваються процеси купівлі продажу валюти.

Важливою складовою інформаційного наповнення міжнародних ринків акцій є відомості про суб'єктів, які функціонують на фінансовому ринку (зокрема емітентів цінних паперів). У США розкриття цієї інформації відбувається через систему автоматичного збору та обробки даних – EDGAR (Electronic Data Gathering, Analysis and Retrieval), яка з 1995 року фінансується Комісією з цінних паперів і бірж (SEC) [3].

EDGAR – це система електронного збору, аналізу та пошуку інформації, яка виконує автоматичний збір, перевірку, індексацію матеріалів надісланих компаніями та іншими установами, які за законом повинні подавати форми до Комісії з цінних паперів і фондових бірж (Securities and Exchange Commission, SEC) (далі – Комісія). Її основна мета – підвищити ефективність та справедливість на ринках цінних паперів в інтересах інвесторів, корпорацій та економіки в ціло-

Основні елементи інформаційної інфраструктури

Джерело: розроблено автором

му, шляхом прискорення отримання, розповсюдження та аналіз чутливої до часу інформації, яка надіслана до комісії [4].

Одними з основних форм є 10-K та 10-Q, які є річними та квартальними звітами публічних акціонерних товариств. Вони повинні бути надіслані до Комісії не пізніше ніж через 90 днів після завершення фінансового року, та 45 днів після завершення фінансового кварталу відповідно. Інформація наве-

дена в цих формах сильно впливає на курсову вартість акцій емітента, оскільки містить в собі основні показники діяльності компанії за відповідний період, такі як чистий прибуток або збиток компанії, прибуток на акцію (EPS), звіт о доходах і затратах, збільшення/зменшення прибутку або збитку по відношенню до попередніх періодів і т. д.[5]

Окрім вищезазначених форм, значний вплив на курсову вартість цінного паперу мають форми

4 та 144. Форма 4 – це звіт про зміни бенефіціарних власників цінних паперів. Кожен директор, посадова особа або власник більш ніж 10 % акцій класу А, повинен протягом 2 днів після покупки або продажу цінних паперів подати до Комісії звіт про зміну прав власності. Форма 144 – це звіт про намір посадової особи публічного акціонерного товариства продати протягом 90 днів акції вартістю більш ніж 50 000 доларів США, або кількість яких перевищує 5 000 [6].

Форма 8–К є звітом про будь-які важливі події які впливають на фінансовий стан компанії, серед яких – зміна директора, розміщення нового пакету акції або облігацій, судові позови, покупка або зливання з іншими компаніями [7].

Слід зазначити, що інформація щодо розслідування Комісією з цінних паперів і фондових бірж діяльності публічного акціонерного товариства може значно зменшити курсову вартість акцій емітента.

Повідомлення про істотні факти, які здатні вплинути на ціни акцій, розкриваються у вигляді прес-релізів, і емітент повинен забезпечити їх максимально широке поширення. У США Комісія надає доступ до первинної інформації через мережу інтернет, а також продає інформацію «оптом» інформаційним корпораціям. Ці інформаційні корпорації здійснюють роздрібний продаж інформації, здебільшого з доданою вартістю, яка додається за різноманітні засоби організації (представлення) інформації, за удосконалені та розвинені можливості пошуку або за конвертацію інформації у інший електронний формат та паперову форму. Орієнтовна сума, яку інформаційні корпорації сплачують SEC, за право перепродавати інформацію складає приблизно 200 000 доларів США на рік. Таким чином, первинна інформація EDGAR перетворюється у різноманітні та корисні для аналітиків та інвесторів продукти.

У Великобританії всі важливі новини емітентів повинні розсилатися через одне з восьми уповноважених агентств, які називаються Primary Information Provider (PIP) [2].

До спеціалізованих приватних агентств належать Bloomberg, Reuters, Briefing, Wall Street Journal, Finviz, Seeking Alpha, Street Insider, The Street, Zero Hedge, Market Watch, Quandl, Citron Research і т.д. Слід зазначити що деякі з цих агентств пропонують своїм клієнтам спеціалізовані програмні забезпечення, які спряють більш швидкому пошуку інформації щодо емітента, га-

лузі економіки або економік країн та світу в цілому. Серед таких є Thomson Reuters Eikon, та Bloomberg Terminal. Вартість такого аналітичного програмного забезпечення становить приблизно 2 000 доларів США на місяць.

Важливими елементами в інформаційній інфраструктурі є фондові індекси. Серед основних фондових індексів є Dow Jones 30, Standard & Poor 's 500, NASDAQ Composite, NASDAQ 100, Russell 3000 Index, Nikkei 225, DAX 30, FTSE 100, CAC40. Фондові індекси та їх роль розглянуто в чисельних працях науковців. Тому, вважаємо, що детально зупинятися на методах їх розрахунку та їх впливу на фінансові ринки немає потреби.

Наступною складовою інформаційної інфраструктури є кредитні рейтинги. Кредитні рейтинги – це думка рейтингового агентства про кредитоспроможність об'єкту рейтингування загалом або відносно його окремого боргового зобов'язання чи іншого фінансового інструменту, яка виражена у вигляді оцінки за шкалою кредитних рейтингів. Не підпадають під визначення кредитних рейтингів оцінки, що присвоєні виключно з використанням моделей кредитних балів, кредитного скорінгу та інших подібних систем.

Рейтингове агентство – це юридична особа, яка надає професійні послуги на ринку цінних паперів та спеціалізується на визначенні кредитних рейтингів та наданні інформаційно-аналітичних послуг, пов'язаних із забезпеченням діяльності з визначення кредитних рейтингів.

Такі всесвітньо відомі рейтингові агентства як Moody's Investors Service, Standard & Poor's, Fitch Ratings мають тривалу історію свого становлення та розвитку. Підтверджує роль цих трьох агентств їхній статус «національних статистичних рейтингових організацій», наданий Комісією з цінних паперів і фондових бірж США [8].

Однак не зважаючи на тривалу історію та статус Moody's Investors Service, Standard & Poor's, та Fitch Ratings, так звана «Велика трійка» у 2008 році оцінювали такі інвестиційні банки, як Bear Stearns та Lehman Brothers майже найвищими оцінками «АА» з можливих «ААА» за місяць до їх банкрутства. Страховій корпорації AIG було надано оцінку «АА» незадовго до початку програми субсидування. Розуміючи ризики інвестування у деривативи пов'язані з відкладеними борговими зобов'язаннями, вони все одно надавали ризиковим цінним паперам рейтинги «АА» та «ААА»,

заробляючи на цьому великі комісійні. В період з 2000 по 2007 роки дохід Standard & Poor's збільшився майже вчетверо. На допиті в конгресі США їх представники заявили, що надані ними рейтинги були лише їх «думкою».

Окрім рейтингових агентств, брокерські фірми та інвестиційні банки, такі як Morgan Stanley, Wells Fargo, JP Morgan, також надають публічним акціонерним товариствам рейтингові оцінки, які мають назву «Upgrades» та «Downgrades». Серед основних оцінок є «Strong Buy», «Outperform», «Buy», «Hold», «Sell», «Underperform», «Strong Sell».

Останнім часом у зв'язку із збільшенням обсягу алгоритмічної торгівлі, значну роль в інформаційній інфраструктурі фінансових ринків відіграють постачальники історичних та поточкових даних біржових котирувань фінансових інструментів. Серед таких є Yahoo Finance, Zacks Investment Research, Morningstar, Eod Data, Fact Set, Quandl, CQG, Bloomberg L.P., Interactive Data, Fidessa, Ycharts, Tick Data. З розвитком комп'ютерних технологій все більше інвестиційних банків та хедж-фондів почали використовувати складні статистичні моделі в процесі прийняття інвестиційних рішень. Серед основних гравців в сфері алгоритмічної торгівлі та HFT трейдингу (High frequency trading) є Citadel, Renaissance Technology та AQR. Сьогодні навіть приватні інвестори з порівняно невеликим капіталом використовують математичні моделі для розробки інвестиційних стратегій та алгоритмізують їх шляхом написання програмного коду, або за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. Це призвело до різкого зростання попиту на інформацію такого типу з боку роздрібних інвесторів. Вартість таких даних залежить від юридичного статусу покупця, обсягу та дискретності даних.

Загалом учасники ринку поділяються на професійних та непрофесійних. До професійних належать будь-які юридичні особи які зареєстровані в Комісії з цінних паперів та фондових бірж, будь яке державне агентство, будь-яка біржа або асоціація цінних паперів, зареєстровані інвестиційні консультанти, наймані працівники банків або іншої організації яка звільняється від реєстрації відповідно до федеральних законів. До непрофесійних учасників ринку належать фізичні особи які не є корпораціями, організаціями, довірчими фондами і т. д. Вартість баз даних для цих двох учасників ринку може відрізнятись в десятки разів [9].

Загалом «потікові» ринкові дані містять в собі код торгового інструменту, код біржі, ціну та час останньої угоди, об'єм укладеної угоди.

Швидкість передачі даних є критичною для таких учасників біржових торгів як HFT фірми, оскільки їх стратегії будуються на швидкому аналізі інформації до того, як інші учасники ринку зможуть це зробити. Саме тому ці фірми розміщують свої сервери, так звані чорні ящики, поруч з будівлями фондових бірж. Цей процес отримав назву «colocation». Окремо слід зазначити, що останнім часом брокерські компанії з великою кількістю приватних інвесторів в якості клієнтів, пропонують HFT фірмам потокові дані ордерів своїх клієнтів на платній основі. Висока швидкість обробки інформації та потокові дані ордерів інших учасників ринку дозволяють HFT фірмам створювати технології випереджаючих угод.

Аналізуючи інформаційну інфраструктуру світового ринку акцій необхідно окремо розглянути такий вид інформації як «чутки». Більшість такої інформації є недостовірною. Особливо це стосується інформації про злиття та поглинання. Однією з причин виникнення «чуток» є велика мотивація крупних учасників ринку, оскільки «на кону» великі обсяги грошових коштів, тому вони зацікавлені у виникненні інформації яка істотно впливає на вартість цінних паперів. Навіть такі авторитетні видання як Wall Street Journal, Reuters, Bloomberg та інші інколи публікують таку інформацію. Для учасників торгів використання такої інформації в процесі формування інвестиційної тактики супроводжується великими ризиками.

Висновки

Інформаційна інфраструктура фінансових ринків є найбільш важливою для залучення фінансових інвестицій в країну. Рівень розвитку інформаційних інститутів фінансового ринку США та Європи значно перевищує вітчизняний, що залишає український фінансовий ринок без довіри іноземних інвесторів. Центрами інформаційної інфраструктури в розвинутих країнах є державні регулятори фінансових ринків, оскільки саме вони визначають порядок, види та форми розкриття інформації. Основними учасниками інформаційної інфраструктури є центральні банки, валютні біржі, фондові біржі, спеціалізовані державні агентства, інформаційні агентства, рейтингові агентства, спеціалізовані приватні агентства, ін-

вестиційні банки, брокерські компанії, приватні постачальники даних. Серед основних видів інформації є облікові ставки центральних банків, обсяги операцій центральних банків на відкритому ринку, інформація щодо суб'єктів які функціонують на ринку, фондові індекси, рейтинги, історичні та поточкові дані котирувань цінних паперів, дані про заявки та угоди учасників торгів.

Подальші дослідження проблем інформаційної інфраструктури фінансових ринків, на думку автора статті, доцільно спрямувати на розробку більш ширшої класифікації видів інформації та її постачальників, а також впливу розвитку інформаційних технологій на інфраструктуру ринку в цілому.

Список використаних джерел

1. Бодров В. Г. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. / В. Г. Бодров, О. М. Сафронова, Н. І. Балдич. – К. : Академвидав, 2010. – 520 с. – (Серія «Альма-матер»).
2. Балдич Н.І. Інформаційна інфраструктура в системі регулювання фінансових ринків / Н.І. Балдич // Вісник Національної академії державного управління. – 2011. – С.154. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-4-21.pdf>
3. Сафонов Ю.М. Функціонування інформаційних інститутів на фінансовому ринку // Ю.М. Сафонов // Фахове наукове видання «Ефективна економіка» Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2155>
4. Офіційний сайт U. S. Securities and Exchange Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sec.gov/edgar/aboutedgar.htm>
5. Офіційний сайт U. S. Securities and Exchange Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sec.gov/fast-answers/answers-form10k.htm>
6. Офіційний сайт U. S. Securities and Exchange Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sec.gov/fast-answers/answersform144.htm>
7. Офіційний сайт U. S. Securities and Exchange Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sec.gov/fast-answers/answersform8k.htm>
8. Карминский А. М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А. М. Карминский, А. А. Персецкий, А. Е. Петров; под ред. А. М. Карминского. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 240 с.
9. Офіційний сайт брокерської компанії Interactive Brokers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.interactivebrokers.com/en/?f=%2Fen%2Faccounts%2Ffees%2FprofessionalDefinitions.php%3Fib_entity%3DIlc
10. Assessing Information and Governance Infrastructure / Financial Sector Assessment: A Handbook / The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank / The International Monetary Fund, 2005. – P. 241–288. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsa/eng/pdf/ch10.pdf>

УДК 336.14

С.Я. СКВОРЦОВА,
здобувач, кафедра фінансів, УДФС України

Бюджет у поняттєво–концептуальному контексті

В статті автором визначено основні концептуальні підходи до трактування поняття «бюджет» в процесі еволюції людського суспільства, проаналізовано різні варіанти поняттєвого тлумачення бюджету як західних, так і вітчизняних вчених і запропоновано власне визначення сутності і природи бюджету.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, суспільні блага, суспільний вибір.

С.Я. СКВОРЦОВА,
соискатель, кафедра финансов, УГФС Украины

Бюджет в понятійно– концептуальному контексте

В статье автором определены основные концептуальные подходы к трактовке понятия «бюджет» в процессе эволюции человеческого общества, проанализированы различные варианты понятийного толкования бюджета как западных, так и отечественных ученых и предложено собственное определение сущности и природы бюджета.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, общественные блага, общественный выбор.

Budget in an essentially conceptual context

The author defines the main conceptual approaches to the interpretation of the concept of «budget» in the process of evolution of human society, analyzes different variants of the conceptual interpretation of the budget of both Western and domestic scientists and proposes the actual definition of the nature and nature of the budget.

Keywords: budget, budget process, public goods, social choice.

Постановка проблеми. У фінансовій системі кожної країни одне з провідних місць належить бюджету держави. За його допомогою держава має змогу регулювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, забезпечуючи оптимальне поєднання економічних інтересів усіх членів суспільства, створюючи при цьому міцний фінансовий фундамент для якісного виконання своїх функцій, зокрема, надання соціальних благ і послуг населенню. Однак успішне практичне використання бюджету як найважливішого інструмента державного регулювання соціально-економічного розвитку країни можливе лише за умови глибокого пізнання та врахування світової та вітчизняної фінансової теорії. Зважаючи на велике значення для суспільства проблем, пов'язаних з напрацюванням концептуальних підходів до трактування й розробки бюджетної доктрини, її реалізації, запропонована тематика є актуальною і має велике значення для збагачення надбань вітчизняної фінансової теорії та реалізації її засад в фінансовій практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань пов'язаних із бюджетом висвітлили такі вітчизняні науковці як Андрущенко В., Василик О., Варналій З., Геєць В., Дем'янишин В., Кириленко О., Павлюк К., Пасічник Ю., Федосов В., Юрій С. Однак незважаючи на сталий інтерес до цієї проблеми, безліч її аспектів залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого опрацювання. Серед науковців немає єдиної думки щодо розуміння сутності поняття «бюджет».

Метою статті є визначення концептуальних підходів до трактування поняття «бюджет» в процесі еволюції людського суспільства та надання власного тлумачення сутності й природи бюджету.

Вклад основного матеріалу. Як фінансовий інститут бюджет сформувався в результаті тривалого історичного процесу еволюції людського суспільства, трансформації натурального госпо-

дарства в грошово-мінове, виникнення і розвитку держави. Етимологічно термін «бюджет» походить від староанглійського слова bougette, що означає валізу, кишеню, мішок і т.п. У країнах Західної Європи поняття було введено у вжиток в офіційних документах лише в певні роки XIX ст. Термін «бюджет» поширився у офіційних документах на початку XIX ст. [1, с. 113].

Російський вчений професор Л.В.Ходський (1854 – 1919) вважав, що слово «бюджет» походить від древніх французьких слів «bouquette», «rochette» – «шкіряний гаманець», і було перенесене в Англію, де йому і було надане сучасне значення [2, с. 460]. Наприкінці XVIII ст. це слово переходить знову до французької мови, а у XIX ст. набуває свого теперішнього значення у всіх європейських мовах.

У літературних джерелах на початку XIX ст. чіткого визначення терміна «бюджет», попри існування цього явища на практиці, не було. Французький вчений-фінансист Рене Штурм (1883–1950) наводить цілу колекцію дефініцій бюджету, котрі давали відомі вчені XIX ст. Рене Штурм цитує словник Французької академії: «Бюджет – слово, яке запозичене з англійської мови, використовується в адміністративному житті для позначення щорічної відомості передбачуваних витрат і сум, або доходів, передбачених для покриття цих витрат» [3, с.2]. Інший словник також визначає «бюджет» як «щорічну визначену відомість державних надходжень та витрат» [3, с.2]. Ототожнення бюджету з відомістю в той період часу говорить про звуженість і примітивність сприйняття цього поняття.

Враховуючи помилки попередніх дослідників (всі вищезазначені визначення бюджету є занадто спрощеними і обмеженими і не дають чіткого та стисло тлумачення даної економічної категорії), Рене Штурм у своїй праці «Бюджет» дає своє визначення бюджету (обмежуючись визначенням державного бюджету), яке стало на

початку ХХ ст. класичним: «Державний бюджет – це акт, який містить попереднє схвалення доходів і видатків» [3, с. 3]. Тлумачення бюджету як законодавчого акту надавали і такі корифеї фінансової науки як Лоренц Штейн (1815 – 1890), Генріх–Рудольф Гнейст (1816 – 1895), Поль Леруа–Больє (1843 – 1916), Карл Рай (1792 – 1870), Адольф Вагнер (1835 – 1917).

Отже, протягом ХІХ ст. тлумачення цього поняття стали чіткішими та всеохоплюючими. Представлення бюджету як законодавчого акту відображало його еволюцію від офіційного звіту про державні доходи і видатки до закону про визначенні і схвалені доходи і видатки. Пізніше уявлення про бюджет як про суто правовий документ піддається критиці і висловлюється думка про те, що бюджет у чистому вигляді не є правовою нормою. За юридичним змістом, закон – це акт, що ухвалюється вищим представницьким органом державної влади. Прийняття законів про державні бюджети не надає самим бюджетам ознак закону. Закон про бюджет встановлює загальнообов'язкові норми, а не сам бюджет. Закон може бути і не ухваленим, що не означає відсутності бюджету як такого. Тому з часом все частіше критикуються уявлення про бюджет як про суто правовий документ, закон. Так, наприклад, Г.І. Тіктін неодноразово підкреслював, що бюджет у чистому вигляді не слід розглядати як фінансово–установчий акт, закон, і що це загалом не правова норма. Бюджет як господарський акт може набувати зовнішньої форми закону, поєднуватися з законом, з періодичним фінансовим законом, але ні за яких умов не може стати законом [4, с.96]. Вважаємо слушною думку Г.І. Тіктіна, що поняття «бюджет» є ширшим і виходить за межі суто правового документу.

Очевидно те, що становлення бюджету зв'язано з правом, що знайшло своє відображення в розвитку бюджетного права. Відомий французький вчений–фінансист Поль Марі Годме (1914 – 1998) проаналізував детально хронологію розвитку поняття бюджету і закону про фінанси (ХІХ–ХХ ст.) в своїй праці «Фінансове право». Він зазначав, що зміна поняття бюджету характеризується трьома законодавчими визначеннями (декрет 31 травня 1862 р., декрет 19 червня 1956 р. і ордонанс від 2 січня 1959 р), які були дані послідовно і суттєво звузили значення бюджету на користь закону про фінанси [5, с.183–

185]. Як бачимо, Поль Марі Годме також віддавав перевагу трактуванню поняття «бюджет» як законодавчого акту в сфері фінансів.

Російська думка ХІХ – початку ХХ ст. бюджет часто ототожнює з державним розписом доходів і видатків. Професор Л.В.Ходський дає таке визначення: «Бюджетом називається розпис державних доходів і витрат на визначений проміжок часу, який розглядається державними установами і затверджується верховною владою» [2, с.459]. Професор І.Х.Озеров (1869–1942) в «Основах фінансової науки»(1914 р.) дослідив розбіжності між поняттями «бюджет» і «розпис», а також помилковість їхнього ототожнення. Він вважав, що бюджет – це «план ведення державного господарства на даний проміжок часу», а розпис – це «цифрове вираження плану ведення господарства, що розглядається законодавчими установами та затверджується законодавчою владою» [6, с.6]. Більш точним є визначення, наведене у Фінансовій енциклопедії за редакцією І.А.Блінова та А.І.Буковецького(1924р.): «Під державним бюджетом розуміється затверджений в законодавчому порядку загальний передбачений розрахунок в прийнятій грошовій одиниці передбачених на визначений проміжок часу державних видатків і очікуваних для покриття їх доходів з підведенням їх балансу» [7, с.102].

За радянських часів існувало багато різних визначень державного бюджету. Основні з них: економічна категорія [8, с.16], фінансовий план держави [9, с.4], централізований фонд грошових коштів [10,с.33], центральна ланка фінансової системи [11, с.3]. Професор В.М. Родіонова формулює своє визначення державного бюджету як економічної категорії соціалізму, який виражає грошові відносини, що виникають між державою та іншими учасниками суспільного виробництва в процесі планомірного розподілу і перерозподілу вартості суспільного продукту шляхом утворення централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на цілі розширеного соціалістичного відтворення, підвищення рівня життя народу та задоволення інших суспільних потреб [8, с.16]. Слід зазначити, що радянська фінансова наука зосереджувала свою увагу на дослідженні сутності державного бюджету, а не бюджету загалом. В радянські часи державний бюджет включав усі інші види бюджетів, які не були самостійними (республіканські, місцеві) і законодавчими

актами характеризувався виключно як фінансовий план держави.

У теорії державних фінансів і практиці західних держав бюджет прийнято розглядати не просто як фінансовий план, де особлива увага приділяється механізмам платежів, обліку і звітності, але насамперед, як інструмент економічного планування, макроекономічної стабілізації і зростання [12, с.36]. З такою думкою важко не погодитись.

На думку Пола Самуельсона, бюджет призначений для виконання двох основних економічних функцій. З його допомогою уряд розподіляє національний продукт між приватними і суспільними споживанням та інвестиціями; стимулює ріст або зниження випуску продукції у відповідних секторах економіки. Він розглядає бюджет як засіб, який використовує уряд, для планування і контролю за станом податково-бюджетної сфери і зазначає, що бюджет показує заплановані видатки на реалізацію державних програм, очікувані доходи від оподаткування (за конкретний рік) і, як правило, бюджет містить перелік конкретних програм (освіта, соціальне забезпечення, оборона і т.д.), а також джерел доходів (податковий податок з фізичних осіб, відрахування на соціальне страхування і т.д.). Пол Самуельсон виділяє циклічну, структурну і фактичну частину бюджету. Фактичний бюджет – бюджет, в якому записуються фактичні грошові доходи, видатки і дефіцит за визначений проміжок часу. В структурному бюджеті враховуються ті державні доходи, видатки і дефіцит, які б мали місце в тому випадку, коли б економіка працювала на рівні потенціального випуску. Циклічний бюджет уявляє собою різницю між фактичним і структурним бюджетами [13, с.573]. Ми вважаємо, що структурний бюджет є аналогом планового, але без врахування ризиків або їх мінімізації. І, відповідно, циклічний бюджет – це відхилення планових показників від фактичних.

В Словнику сучасної економіки МакМіллана зазначено, що принципово бюджет складається з трьох частин, які уявляють собою розділи асигнувань, розподілу і стабілізації. Всі розділи зведені в один бюджет. Фактично кожний розділ потребує свого окремого рішення [14, с.60]. За нашим переконанням, дане визначення бюджету носить політичне забарвлення, адже рішення приймаються в парламенті шляхом голосування на різних етапах бюджетного процесу.

Джозеф Е. Стігліц у своїй праці «Економіка державного сектора» дає таке визначення бюджету з позиції уряду: «Бюджет федерального уряду є за-собом виміру грошових потоків, щорічних надходжень та витрат уряду, подібно до того, як баланс корпорації описує її прибутки та витрати. Бюджет показує, як діє уряд, на що йдуть його витрати та звідки прибувають надходження» [15, с.86]. Розглядаючи бюджет у світлі переплетення економічних і політичних процесів, Джозеф Е. Стігліц виділяє і таку його функцію: «Повний звіт про активи і пасиви федерального уряду повинен містити, зазвичай, не лише дані про будівлі, споруди та обладнання («матеріальні активи»), а й дані про «нематеріальні активи», найважливішими з яких є інвестиції в майбутню продуктивність американців (що має назву «людського капіталу») через систему державної освіти і підготовки спеціалістів та інвестиції в дослідницьку діяльність, що забезпечує підвищення продуктивності всієї економіки» [15, с.87]. Джозеф Е. Стігліц акцентував увагу на важливості вкладення інвестицій в соціальну сферу, які в довгостроковій перспективі підвищать рівень економічного розвитку.

Шарль Бланкарт розглядає бюджет з позиції парламенту і з позиції уряду: «В державному бюджеті заплановані державні видатки протиставляються очікуваним доходам з одночасним закріпленням обов'язків щодо їх виконання. Залежно від того, розглядається бюджет з позиції парламенту чи уряду, він покликаний виконувати різні функції» [16, с.448]. Характеризуючи бюджет з погляду парламенту, Бланкарт виділяє його контрольну функцію, а з позиції уряду – функцію планування. На його думку, одним з найважливіших прав парламенту є його бюджетне право: «Раніше парламент прагнув контролювати дохідну і видаткову політику, яка проводилася урядами, призначеними монархами. Сьогодні бюджетне право парламенту являє собою засіб захисту меншості від всесилля урядової коаліції» [16, с.458]. Вочевидь, що у визначеннях бюджету, сформульованих представниками західної економічної науки особливо підкреслюється політична роль бюджету.

У ринковій економіці свої зусилля і кошти держава направляє, передусім, на надання суспільних благ, розв'язання проблем коригування розподілу доходів і макроекономічну стабілізацію. Тому в наукових працях західних теоретиків логіка

висвітлення природи бюджету і фінансів нерозривно зв'язана з концепціями суспільного блага і суспільного вибору. Пропорції виробництва та умови пропозиції суспільних благ визначаються в процесі суспільного вибору. Вибір характерний лише для державного сектора, де здійснюється шляхом голосування на виборах та у парламентах, через постанови уряду, а також приймання рішень на різних етапах бюджетного процесу.

Бюджетний процес, тобто суспільний вибір обсягу і складу суспільних благ і послуг та джерел і способів їх фінансування, в умовах представницької демократії завжди є пошуком шляхів вирішення численних протиріч. Демократично-правові держави в процесі тривалої еволюції знайшли підходи до вирішення більшості цих суперечностей і до забезпечення балансу суспільних, міжрегіональних, міжгалузевих інтересів головним чином через компроміси. Серед них – створення системи суспільного контролю над ефективними витратами бюджетних коштів, системи правових обмежень дискреційних фінансальних дій уряду і парламенту.

На противагу представникам західної економічної науки, які виділяють політичну роль бюджету, більшість вітчизняних науковців акцентують увагу на економічній природі і соціальній ролі бюджету. Наприклад, для О.Д.Василика (1938–2004) «бюджет – це фонд фінансових ресурсів, який перебуває у розпорядженні органів виконавчої влади певного рівня й використовується для виконання покладених на них функцій, передбачених конституцією» [17, с.155]. На його думку, «бюджет, в основному, відображає вторинний перерозподіл, тобто після первинного розподілу валового внутрішнього продукту на основні його складові здійснюється вторинний перерозподіл за допомогою податків і надання за рахунок бюджету громадянам суспільних благ і послуг» [17, с.155]. Як бачимо, О.Д. Василик на основі марксистських понять первинного і вторинного розподілу по суті розділяв фондову концепцію бюджету, при цьому акцентуючи увагу на основному його призначенні – забезпеченні суспільних благ і послуг громадянам.

Еволюцію поглядів західних і радянських економістів на сутність бюджету детально проаналізувала професор О.П. Кириленко у своїй роботі «Місцеві бюджети України» (2000 р.). Зазначивши, що більшість визначень бюджету торкаються його форми, утворення та використання і зо-

всім мало приділяється уваги тому, що бюджет є явищем, без якого кожна економічна система, незважаючи на те ринкова чи командно-адміністративна, існувати не може, О.П. Кириленко наголошує: «Об'єктивність бюджету зумовлена тим, що є постійна необхідність перерозподілу валового внутрішнього продукту між галузями діяльності, територіями країни внаслідок нерівномірності їхнього розвитку, між окремими верствами населення з метою підтримки найнезахищеніших категорій тощо. Без цього перерозподілу держава як економічна система нормально функціонувати не може» [18, с.50]. О.П. Кириленко також відзначає соціальну значущість бюджету.

В.Л. Андрущенко при дослідженні економічної природи і сутності бюджету у демократичному суспільстві розглядає його як складну сферу фінансових відносин, що проявляє себе то в квазіринковій функції фіскального обміну податкових платежів на блага і послуги загального користування, то як процес бюджетних рішень, чий зміст і характер визначаються через складний механізм суспільного вибору [19, с.593]. У бюджеті, за його переконанням, переплетені між собою економічні, правові й політичні реалії. Зводячи до інтегрованого цілого ідеї, закладені світовою фінансовою думкою у визначення бюджету, В. Андрущенко визначає бюджет, як законодавчо (на підставі вибору певних соціально-економічних і політичних пріоритетів) аналітично обґрунтований розрахунок передбачених на визначений період видатків, зумовлених обсягом і структурою забезпечуваних державою благ, послуг і трансфертів, та призначених для їх оплати грошових надходжень з підведенням загального балансу [19, с.594]. Таким чином, В.Л. Андрущенко розділяє думку західних економістів, що бюджет виконує важливу місію розмежування приватного (ринкового) і державного (публічного) господарювання.

Очевидно те, що у сучасних вітчизняних науковців відсутня єдина думка й трактування щодо визначення суті бюджету. Це пояснюється складною, багатогранною і різноплановою природою бюджету.

Висновки

У підсумку, бюджет – складне явище, котре вченими розглядається як грошові відносини, економічну форму існування розподільчих відносин, як фонд грошових засобів, як плановий

документ, як ланку фінансової системи, розпис державних доходів і витрат і т.д.

В цілому погоджуючись з тим, що кожний дослідник по-своєму має рацію щодо розуміння поняття «бюджет» і узагальнивши різні погляди, ми пропонуємо власне тлумачення сутності й природи бюджету. На наш погляд, точніше сутність і природу цього поняття визначати на макро- і мікрорівнях.

На макрорівні (консолідований бюджет, бюджет держави або союзу держав) бюджет необхідно розглядати по-перше, як соціально-економічну категорію, що є інструментом соціально-економічного планування, макроекономічної стабілізації і зростання, по-друге, бюджет – це фінансовий план держави або союзу держав, який формується під впливом бюджетної і податкової політики, при умові, що правила бюджетної і податкової політики повинні бути узгоджені, по-третє, враховуючи політичне забарвлення бюджетного процесу, бюджет – це знаряддя уряду при вирішенні численних протиріч між інтересами громадян як платників податків та споживачів суспільних благ і інтересами державного апарату (державної бюрократії), зацікавленого в розширенні об'єму фінансових ресурсів, і, відповідно, в підвищенні податкового навантаження на платників.

На мікрорівні (місцеві бюджети, бюджети відокремлених господарських одиниць, позабюджетних фондів, корпорацій, страхових фірм, банків і, навіть, сімей та окремих особистостей) бюджет уявляє собою розрахунковий план, що дозволяє контролювати процес зарахування доходів, підрахованих за їх походженням, і процес використання узгоджених видатків на визначений період часу в майбутньому.

Отже, на відміну від інших авторів, те нове, що ми вносимо в тлумачення сутності бюджету, полягає в наступному:

– в умовах глобалізації та інтеграції бюджети виходять за межі національних кордонів, виникають бюджети міждержавних утворень з властивими їм функціями, котрі не завжди повністю дублюють функції бюджетів окремих держав;

– в умовах демократично-правової держави бюджетні призначення, статті доходів і, особливо, видатків – результат взаємодії та суперництва політичних партій, соціально-економічних інтересів різних груп населення, регіонів, галузей економіки;

– в Україні йде поступовий процес децентралізації, передачі повноважень місцевим органам влади з відповідним перерозподілом коштів між бюджетами різних рівнів;

– в умовах ринку поняття «бюджет» виходить за рамки його сприйняття й визначення тільки в ізолюваному державно-правовому полі, поширюючись на сфери приватного господарювання;

– ми визнаємо, що залишаються не до кінця викорененими асоціальні явища домагання олігархічних кланів, окремих елітних груп населення на бюджетні кошти через їх розкрадання та нецільове витрачання.

Список використаних джерел

1. Слухай С. Міжбюджетні трансферти у постсоціалістичних країнах: від теорії до реалій / С.Слухай // Монографія. – К.: «АртЕк», 2002. – 288 с.
2. Ходский Л.В. Основы государственного хозяйства / Л.Ходский. – Курс финансовой науки. – 4-ое изд., перераб. и доп. – СПб, 1913. – 580 с.
3. Штурм Р. Бюджет (Перевод А.С. Изгоева) / Р. Штурм. – СПб, 1907. – 600 с.
4. Тиктин Г.И. Основные организационные принципы и системы публичного хозяйства. Проблема общетерриториальных (государственных) и местных публичных финансов / Г. Тиктин – Одесса, 1928. – 108 с.
5. Годме П.М. Финансовое право / П.Годме; Пер. з франц. – М.: Прогресс, 1986. – 430 с.
6. Озеров И.Х. Основы финансовой науки / И. Озеров. – Вып. 2. Бюджет. – 4-е изд., доп. – М.: 1914. – 364 с.
7. Финансовая энциклопедия / Под. ред. И.А. Блинова и А.И. Буковецкого. – М.: Государственное издательство. 1924. – 923 с.
8. Родионова В.М. Государственный бюджет СССР и его роль в сбалансировании экономики. / В. Родионова // М.: Финансы и статистика, 1985. – 143 с.
9. Плотников К.Н. Бюджет социалистического государства / К. Плотников // – М.: Правда, 1950. – 32 с.
10. Политическая экономия: Учебник для эконом. вузов и фак. Т.2. Социализм – первая фаза капиталистического способа производства / Румянцев Н.М., Богомолов О.Т., Хачатуров Т. С. и др. – 5-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1982. – 279 с.
11. Василик О.Д. Государственный бюджет СССР / О.Василик: Учеб. пособие. – К.: Вища школа, 1982. – 279 с.
12. Премчанд А. Управление государственными расходами / А.Премчанд. – Вашингтон: МВФ, 1994. – 407 с.

13. Самуэльсон, Пол, Э., Нордхаус, Вильям, Д. Экономика.: Пер. с англ.: 16-е изд.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 688 с.

14. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. – К.: «АртЕк», 2000. – 640 с.

15. Стігліц, Джозеф Е. Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц; Пер. з англ.. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1998. – 854 с.

16. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії / Ш. Бланкарт. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.

17. Василик О.Д. Теорія фінансів / О. Василик: Підручник. – К.: НІОС. – 2001. – 411 с.

18. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О. Кириленко. – К.: НІОС, 2000. – 384 с.

19. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. Ред.. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.

References

1. Slukhay S. (2002). Interbudgetary transfers in post-socialist countries: from theory to realities. Kiev: ArtEk 288 p.

2. Khodsky L.V. (1913). Bases of the state economy. The course of financial science. St. Petersburg. 580 p.

3. Sturm R. (1907). Budget. St. Petersburg. 600 p.

4. Tiktin G.I. (1918). Basic organizational principles and systems of public economy. The problem of general (state) and local public finance. Odessa. 108 p.

5. Godme P.M. (1986) Financial right. Moscow: Progress. 430 p.

6. Ozerov I.Kh. (1914). Fundamentals of financial science. Issue 2. Budget. Moscow. 364 p.

7. Financial encyclopedia (1924). In I.A. Blinova and A.I. Bukovetsky (Ed.). Moscow: State Publishing House. 923 p.

8. Rodionova V.M. (1985). The state budget of the USSR and its role in balancing the economy. Moscow: Finance and Statistics. 143 p.

9. Plotnikov K.N. (1950). The budget of the socialist state. Moscow: The Truth. 32 p.

10. Rumyantsev N.M. , Bogomolov O.T., Khachaturov T.S. and others (1982). Socialism is the first phase of the capitalist mode of production. Political Economy: A Textbook. T.2. Moscow: Politizdat. 279 p.

11. Vasylik O.D. (1982). State Budget of the USSR. Kiev: High school. 279 p.

12. Premchand A. (1994). Public Expenditure Management. Washington: International Monetary Fund. 407 p.

13. Samuelson, Paul, E., Nordhaus, William, D.(2000). Economics. Moscow: «Williams» Publishing House. 688 p.

14. MacMillan's Modern Economics Dictionary. (2000). Kiev: ArtEk 640 p.

15. Stiglitz, Joseph E. (1998). Economy of the state sector. Kiev: The Basics. 854 p.

16. Blankart S. (2000). State finances in a democracy. Kiev: Swan. 654 p.

17. Vasilik O.D. (2001) Theory of Finance, Kiev: NIOS. 411 p.

18. Kirilenko O.P.(2000) Local budgets of Ukraine (history, theory, practice). Kiev: NIOS. 384 p.

19. Fedosov V., Oparin, V., Safonov L. and others (2004). In V. Fedosov (Ed.) Budget Management: Textbook. Kiev: KNEU. 864 p.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 338.12.017

В.Д. МУСИЄНКО,
к.т.н., доцент, КЕІ ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
І.Р. ІВАНОВ,

магістрант спеціальності «Економіка» КЕІ ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

Перспективи оцінки соціально-економічного стану в умовах інноваційного розвитку України

У статті наведено методику оцінки соціально-економічного стану для України та запропоновано алгоритм визначення ключових чинників та факторів, які мають вплив на сучасний інноваційний розвиток країни. Розроблена економіко-математична модель, для відбору найвпливовіших факторів та чинників, які відображують найважливіші проблеми сучасної України.

Ключові слова: соціально-економічна політика, соціальна економіка, інновації, інноваційний розвиток, політичні ризики, сучасний економічний розвиток, експертний аналіз.

В.Д. МУСИЄНКО,
к.т.н., доцент, КЗУ ГВНЗ «КНЗУ імені Вадима Гетьмана»
І.Р. ІВАНОВ,

магістрант спеціальності «Економіка» КЗУ ГВНЗ «КНЗУ імені Вадима Гетьмана»

Перспективы оценки социально-экономического состояния в условиях инновационного развития Украины

В статье представлена методика оценки социально-экономического состояния для Украины и предложен алгоритм для определения ключевых факторов, которые имеют влияние на современное инновационное развитие страны. Разработана экономико-математическая модель, для отбора самых влияющих факторов, которые отображают самые важные проблемы современной Украины.

Ключевые слова: социально-экономическая политика, социальная экономика, инновации, инновационное развитие, политические риски, современное экономическое развитие, экспертный анализ.

V. MUSIENKO,

Ph.D., associate professor of Kryvyi Rih Economic Institute of Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

I. IVANOV,

*Master's degree in Economics**Institute of Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman*

Prospects for assessing the socio-economic situation in the context of Ukraine's innovative development

The article presents a methodology for assessing the social and economic situation in Ukraine and suggests an algorithm for determining the key factors that have an impact on the country's modern innovative development. An economic-mathematical model has been developed to select the most influential factors that reflect the most important problems of modern Ukraine.

Key words: *socio-economic policy, social economy, innovations, innovative development, political risks, modern economic development, expert analysis.*

Постановка проблеми. Сучасне соціально-економічне та інноваційне становище України характеризується збитковістю стратегічно важливих підприємств, суттєвою структурною деформацією вітчизняного виробництва, посиленням сировинної спрямованості експорту з незначною часткою доданої вартості, великою залежністю економіки від зовнішніх джерел енергоносіїв, істотним зменшенням національного багатства з одночасним прискоренням збільшення боргової залежності держави, посиленням диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. Саме тому впровадження сучасної методології оцінки факторів впливу, не лише виявить існуючі проблеми, але й допоможе спрогнозувати та викоренити їх у майбутньому.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми інноваційного розвитку національної економіки було досліджено в працях таких науковців: Г.О. Андрощук, О.С. Бохма, І.Б. Жиляєв, І.М. Кобушко, І.В. Хорвак, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко, А.Ю. Юданов, О.В. Болдуєва, Е.І. Гусейнова та інші. Все ж багато питань залишаються не вирішеними, зазначені науковці не розкривали тему розвитку економіки під впливом різноманітних негативних факторів та впровадженню оцінки впливу цих факторів.

Мета статті – побудова методики визначення найвпливовіших факторів на соціально-економічний стан України.

Виклад основного матеріалу. Економічний розвиток країни відноситься до найважливіших понять макроекономічної науки. У навчальній літературі нерідко використовують термін «соціально-економічний розвиток», підкреслюючи тим

самим тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем країни.

Соціально-економічний розвиток – це процес безупинної зміни матеріального базису виробництва а також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами, соціальними групами населення.

Соціально-економічний розвиток – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Політичні і військові потрясіння, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи можуть призупинити розвиток економіки будь-якої країни, відкинути її на кілька десятиліть назад, а іноді привести і до остаточної загибелі.

Економічне зростання є однією з головних макроекономічних цілей будь-якої країни, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу в порівнянні із зростанням чисельності населення для підвищення рівня життя в країні.

Економічне зростання означає:

- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в абсолютних вимірниках за певний проміжок часу;
- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в розрахунку на душу населення;
- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в розрахунку на одного зайнятого.

Існує дві складові економічного зростання: екстенсивна (коли збільшується кількість залучених у процес виробництва ресурсів) та інтенсивна (коли зростає їхня віддача або ефективність використання).

Зміни у світовому інноваційному середовищі зараз відбуваються в таких напрямках розвитку

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

науково–технічного прогресу. Основний напрям пов'язаний зі створенням економічного, фінансового і правового середовища для переважно інноваційного розвитку економіки.

Основна роль у цьому процесі належить державі. Конкурентоспроможний розвиток національної економіки припускає підтримку в динаміці ефективного законотворчого процесу й контроль процесів реалізації стратегічних пріоритетів державної політики. Інноваційні пріоритети національного господарства трансформуються під впливом НТП. Особливого значення набувають наукомісткі технології обробної промисловості та сфера послуг, частка яких на сьогодні становить у середньому більше половини ВВП провідних країн світу. Саме ці галузі забезпечують найвищі темпи зростання обсягів виробництва, зайнятості, інвестицій, зовнішньоторговельного обороту. Бурхливе зростання впливу науки й нових технологій на соціально–економічний розвиток цих країн докорінно змінило саму структуру світової економіки. Результатом стали структурні трансформації світового експорту на користь продукції високо – та середньотехнологічних галузей країн–лідерів.

Країни у сучасному світі змушені здійснювати пошук прийнятної моделі економічного розвитку, яка б забезпечувала національну конкурентоспроможність і орієнтувала національну економіку на довгострокове зростання. Невдачі та прорахунки на цьому напрямі призводять до перманентних кризових потрясінь та збільшення диференціації. [2]

Сучасне соціально–економічне та інноваційне становище України характеризується збитковістю стратегічно важливих підприємств, суттєвою структурною деформацією вітчизняного виробництва, посиленням сировинної спрямованості експорту з незначною часткою доданої вартості, великою залежністю економіки від зовнішніх джерел енергоносіїв, істотним зменшенням національного багатства з одночасним прискоренням збільшення боргової залежності держави, посиленням диференціації соціально–економічного розвитку регіонів. [3]

У країні відзначаються критично низька народжуваність і надмірно висока смертність, підвищення демографічної навантаженості на населення працездатного віку.

Спостерігається низький матеріальний рівень і якість життя громадян, зростання бідності, зна-

чне поширення практики протиправної діяльності суб'єктів господарювання, пов'язане з вкрай високим рівнем корупції і зловживань суб'єктів, наділених владними повноваженнями при виконанні ними державних функцій.

Зупиняється робота колись передових потужних підприємств, занепадають цілі галузі, практично зруйнована соціальна сфера, з карти України зникли вже сотні сіл і селищ, гинуть родоводи коріння України – село і селянство. Держава в особі центральних органів влади виявилася не здатною ефективно виконувати свої конституційні функції, що призводить до наростання апатії, деструктивним настроям і соціальної напруженості в суспільстві. [4]

Велику стурбованість вчених викликає сучасна світова фінансова криза, безпрецедентна за масштабами і глибині. На думку фахівців, вона продемонструвала кризу ідеології «ринкового фундаменталізму» «і ліберальної ідеї саморегулювання ринку, викликала необхідність докорінного переосмислення механізмів і моделей державного впливу на економічні та соціальні процеси. Найбільш відчутними проявами фінансової кризи в Україні вже стали: «параліч» платіжно–розрахункової системи та криза банківської ліквідності, зменшення доходів бюджету та валютних надходжень при значному накопиченні зовнішньої та внутрішньої заборгованості, прискорений спад виробництва, обсягів ВВП та інвестицій, скорочення імпорту та експорту, істотне зниження реальних доходів і рівня життя населення. За обсягами виробництва ВВП за неповний рік кризи Україна опустилася на рівень 2002–2003 рр.. А темп зниження цього узагальнюючого показника економічного стану країни в поточному році є безпрецедентним у новітній історії України. На рисунку 1. відображена динаміка зміни ВВП України протягом 14 років, у мільйонах доларів США.

На тлі такого різкого спаду економічної активності надходження в бюджет забезпечуються значною мірою узаконенням підвищених ставок непрямих податків і зборів та за рахунок критичного накопичення державного боргу. На рисунку 2 відображена динаміка зростання зовнішнього державного боргу України за останні десять років, у мільйонах доларів США.

Звичним явищем став неконтрольований і безпідставний ріст цін на енергоносії, споживчі товари та послуги, в той час як держава практично іг-

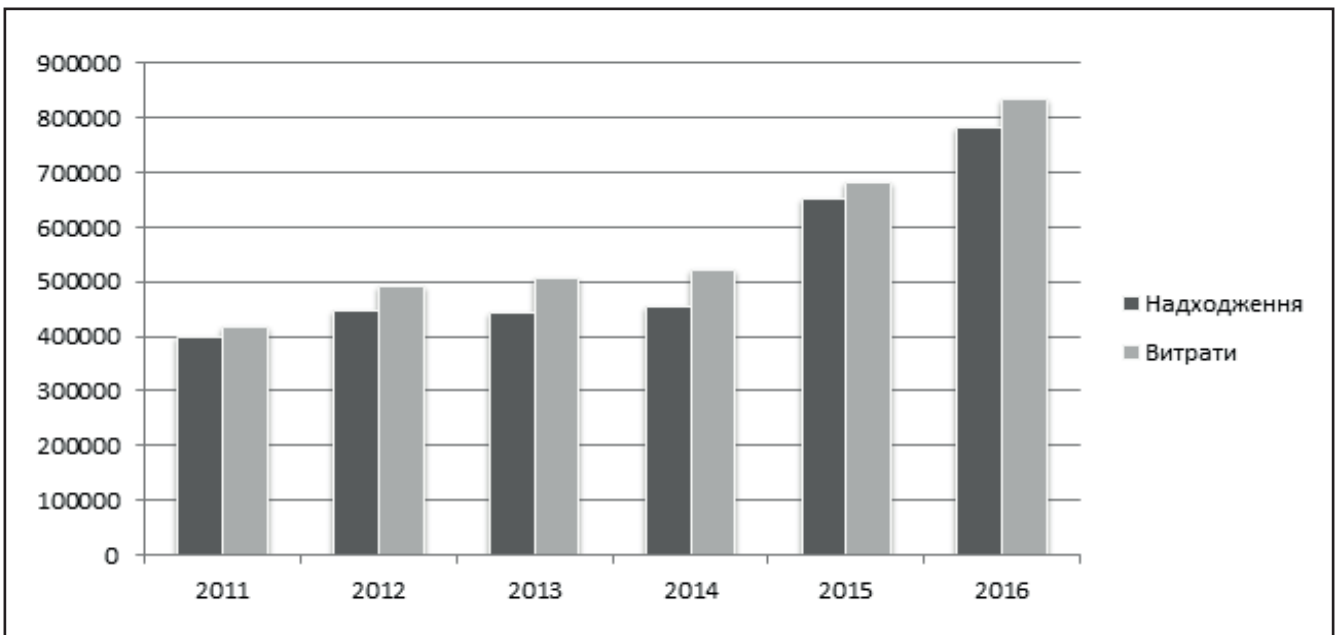
Рисунки 1. Динаміка зміни ВВП України протягом останніх 14 років

Джерело: [1]

Рисунки 2. Динаміка зміни суми державного боргу України

Джерело: [1]

Рисунки 3. Надходження і витрати бюджету України 2011-2016 років

Джерело: [1]

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

норує виконання владних повноважень у сфері регулювання цін та антимонопольної політики. На рисунку 3 представлена гістограма, яка відображає надходження та витрати бюджету України за період 2011–2016 років.

У процесі трансформації політичної та економічної систем в Україні триває пошук ефективної моделі розвитку економіки. В розвинених країнах домінують змішані суспільства. У них взаємодіють ринок як засіб підвищення ефективності економіки і система коригування ринку як засіб досягнення оптимально справедливого розподілу доходів через структуру соціального законодавства.

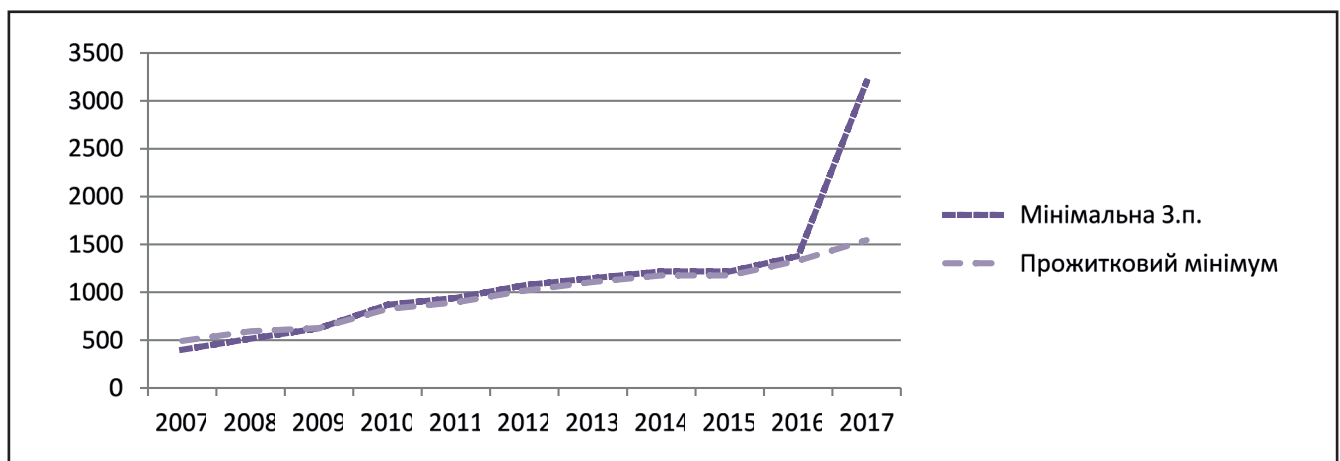
Низька ефективність державної інноваційної політики пояснюється недосконалістю та фрагментарністю існуючого законодавства, незадовільним виконанням прийнятих відповідних законів. Формування інноваційної інфраструктури відбувається повільно, безсистемно, без належного обґрунтування; при цьому відсутні чіткі розмежування завдань і повноважень у сфері реалізації інноваційної політики між центральними та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Не отримує належної державної підтримки діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців.[4]

На низькому рівні реалізуються освітній та науковий потенціали, насамперед вищих навчальних закладів, у сфері інформаційно-комунікаційних високих технологій, а також інформаційні ресурси системи науково-технічної та економічної інформації, зокрема бази даних з питань технологій, науково-технічних досягнень. Всупереч законодавству щодо мораторію на приватизацію науково-дослідних і галузевих наукових інститутів, об-

сяги протиправного відчуження майна в цій сфері постійно зростають. Наукові установи втрачають власні приміщення, руйнуються наукові школи, знищується обладнання та інтелектуальна власність, процвітає рейдерство. Багато вчених і фахівців змушені виїжджати за межі України в пошуках роботи. На рисунку 4. зображено зіставлення мінімальної заробітної платні та прожиткового мінімуму за останні десять років.

Усвідомлення зовнішніх факторів суспільством не завжди призводить до прийняття адекватних заходів щодо їхнього усунення, тобто надзвичайний стан може стати нормою існування в умовах негативних зовнішніх факторів соціально-економічного розвитку суспільства. Створюється своєрідний вакуум соціального розвитку, коли спільнота не має відповідної політико-організаційної опори та стикається з національно-державним егоїзмом чи внутрішньопартійними суперечностями. Конкуренція та амбіції лідерів конфліктуючих інституцій поступово знижують вагомість безпеки на шкалі національних пріоритетів. Парадоксом є те, що найбільш загрозливі ситуації не тільки не прораховують, а навіть не беруть до уваги. Загроза настає, але не факт, що вона обернеться превентивною політикою подолання ризику. Одночасно з розривом між бажаним та реальним станом речей виникає вакуум політичної компетентності та інституціональності. Тому дуже важливим є постійний моніторинг внутрішньо- та зовнішньополітичної ситуації і як наслідок – проведення глибокого аналізу можливостей настання політичних ризиків у соціальному розвитку.

Методика оцінки полягає у:

Рисунку 4. Зіставлення мінімальної заробітної платні із прожитковим мінімумом

Джерело: [1]

- виборі можливих факторів впливу та їх фракціонуванні;

- оцінці впливу вагомості того, чи іншого фактору шляхом використання експертного аналізу;

- проведенні тесту адекватності моделі (перевірка наявності зв'язку між факторами та перевірка узгодженості думок експертів);

- виокремленні та аналізу найвагоміших факторів за думкою експертів.

Політичний ризик є вірогідністю настання негативних для суб'єкта політики явищ, що мають своїм джерелом прийняття рішень, відхилення від початкової мети чи іншу політичну діяльність.

У явищі політичного ризику можна виокремити такі основні елементи:

- можливість відхилення від припустимої політичної мети, заради якої здійснюється обрана альтернатива політичного рішення щодо соціально–економічного розвитку;

- імовірність отримання бажаного результату політичної діяльності;

- невпевненість у досягненні поставленої політичної мети;

- можливість настання несприятливих наслідків (матеріальний або фізичний збиток, захворювання, смерть тощо) при здійсненні тих чи інших політичних дій в умовах невизначеності для суб'єкта політичної діяльності, який іде на ризик;

- матеріальні, екологічні, морально–ідеологічні та інші втрати, пов'язані із здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи;

- очікування небезпеки, невдачі внаслідок вибору альтернативи та її реалізації. Саме ці елементи є сутністю політичного ризику, щодо соціального розвитку.

І тому політичні ризики є одним із найважливіших факторів впливу на соціально економічний та інноваційний розвиток в цілому.

Але, на сьогодні в Україні відсутня система моніторингу, оцінки та аналізу політичних ризиків тих чи інших факторів, які впливають на внутрішнє становище в державі, зовнішні відносини та на місце в міжнародних рейтингових системах загалом. Відсутність чіткого механізму аналізу ризиків у соціально–економічному напрямку залишає нашої державі тільки позицію об'єкта досліджень політичних ризиків. На нашу думку, за інших умов, коли б в Україні було вироблено та напрацьовано базу для чіткого і якісного інструментарію дослідження ризиків, ми отримали

б можливість стати суб'єктом, який самостійно здатний управляти як внутрішньодержавними, так і регіональними соціально–економічними та інноваційними процесами розвитку.[5]

Сучасні умови розвитку соціально–економічної та політичної систем, вихід на світову арену нових «політичних акторів» зумовлює проведення аналізу політичних ризиків в більш об'єктивних та конкретних рамках. Перш за все вагомим фактором аналізу є якість інформації. Параметри, які її характеризують, повинні відповідати таким вимогам:

- вірогідність (коректність) інформації – міра наближеності інформації до першоджерела або точність передачі інформації;

- об'єктивність інформації – міра відображення інформацією реальності;

- однозначність;

- порядок інформації – кількість передатних ланок між першоджерелом і кінцевим користувачем;

- повнота інформації – відображення вичерпного характеру відповідності отриманих даних цілям збору;

- релевантність – ступінь наближеності інформації до суті питання чи ступінь відповідності поставленому завданню;

- актуальність інформації (значущість) – важливість інформації для оцінки ризику;

- вартість інформації.

Збір інформації у ході проведення аналізу ризику в Україні є чи не найвищою ланкою у процесі дослідження політичного ризику загалом. Це пов'язано з особливостями політичного та територіального поділу держави, з соціально–економічним, інноваційним та культурним розвитком кожного з них, кількістю інвесторів, підприємств, розміром державної допомоги. Треба наголосити на необхідності введення як спільних індикаторів (у разі базового аналізу ризику), так і індивідуальних – для кожного окремого регіону (в рамках повного аналізу). Залежно від наявності тих чи інших чинників ситуація в кожному районі може бути іншою.

Для якісного аналізу політичних ризиків в Україні варто брати до уваги таке:

- 1) в Україні має місце неоднорідність суспільно–політичного середовища, суспільних настроїв та соціальних груп;

- 2) можна спостерігати відсутність загальнонаціональної системи моніторингу соціального та інноваційного розвитку;

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

3) досить складною є регіональна специфіка України;

4) наявність внутрішніх та зовнішніх конфліктів та боргів;

5) Україна досі залишається транзитною державою (країною перехідного типу), а тому ризики є невід'ємним атрибутом політичної системи. [5]

Для дослідження було запропоновано систему для оцінки впливу різних факторів, яка представлена нижче, за критерієм значущості.

Побудована система містить десять видів політичних ризиків, які поділяються на три групи:

- внутрішні чинники політичного ризику;
- зовнішні чинники політичного ризику;
- ознаки політичного ризику.

До внутрішніх чинників відносяться шість індексів:

– роздрібність та проблематика в основному державному апараті;

– менталітет, в тому числі ксенофобії, націоналізм, корупція, кумівство, готовність до компромісу та інше.

– фракціонування з мови, етнічної або соціальних умов, в тому числі населення, релігійних груп і влади цих фракцій;

– соціальні умови для населення, релігійних груп і влади цих фракцій, щільність і розподіл багатства;

– обмежувальні (примусові) заходи, необхідні для утримання влади;

– організація і використання армії для підтримки радикального уряду;

До зовнішніх чинників відносяться два індекси:

– залежність від і / або важливість для ворожо-налаштованої держави;

– наявність боргових зобов'язань.

До ознак політичного індексу належать останні два індекси:

– соціальні конфлікти: пікети, демонстрації, страйки;

– нестабільність, що виявляється в неконституційних змінах і партизанських війнах.

На основі цих індексів проводиться опитування, у якому приймає участь десять експертів. Кожен експерт має оцінити вплив кожного індексу за шкалою від 0 до 7, де 0 це найвищий рівень проблеми на думку експерта, 7 – проблема на думку експерта відсутня. Кожен експерт надає додатково від 1 до 3 балів за сприятливі умови для ведення бізнесу.

Максимальна оцінка, яка може бути виставлена експертом – 100 балів. Мінімальна 0 балів. Трактуються загального ризику та набуття ним можливих значень в певних діапазонах представлено у таблиці.

Далі, враховуючи наведені рекомендації та дану методичку треба провести опитування серед обраної експертної групи про вплив політичних ризиків на економіку та тенденції розвитку України.

Після отриманих результатів, треба перевірити отриману модель на адекватність. Для перевірки достовірності отриманих результатів опитування та узгодженості думок експертів пропонується застосувати методичку узагальнення оцінок. Для цього треба використати коефіцієнти конкордації Спірмена і Кенделла [6].

Розрахунок коефіцієнту Спірмена, вказує на втрату інформації при опитуванні та компетентність експертів взагалі.

Розрахунок коефіцієнту конкордації Кенделла вказує на ступінь узгодженості думок експертів.

Після аналізу моделі на адекватність, треба визначити найважливіші фактори політичного ризику, які впливають, на соціально-економічний та інноваційний розвиток країни. Для цього розрахуємо вагу кожного фактору по відношенню до інших. Використовуючи формулу [1], до початкової таблиці перетворюємо її на таблицю рангів. Знаходимо су-

Значення рівнів загального ризику

Шкала оцінки(бали)	Значення рівня
70–100	Політичні зміни не призведуть до серйозних несприятливих умов для бізнесу. Яких-небудь серйозних соціально-політичних безладів не очікуються.
55–69	Політичні зміни серйозно несприятливі для бізнесу відбулися в минулому, але при конкретній владі та уряду протягом прогнозованого періоду мають низьку ймовірність введення таких змін. Деякі демонстрації і страйки мають високу ймовірність виникнення.
40–54	Політичні події серйозно несприятливі для бізнесу, існують або можуть відбутися протягом прогнозованого періоду. Основні соціально-політичні заворушення, в тому числі стійкий заворушеннях, мають високу ймовірність періодичної появи.
0–39	Політичні умови строго обмежують бізнес-операцій. Можлива втрата активів від масових заворушень і заколотів. Перешкоди є частиною повсякденного життя.

му за рядком та суму усіх отриманих сум. Потім ділимо суму кожного рядка, на загальну суму.

$$s_{ij} = x_{\max} - x_{ij} \quad (1)$$

де s_{ij} – кінцеве значення рангу;

x_{\max} – максимальне значення рядку;

x_{ij} – фактичне значення рядку.

Впорядкуємо дані у порядку зростання. Чим більше значення рангу, тим впливовішим є політичний ризик та навпаки.

Обрані ризики аналізуються та надаються певні рекомендації, щодо запобігання або зменшення впливу того чи іншого фактору.

Висновки

На сьогодні в Україні запропонована система моніторингу, оцінки та аналізу політичних ризиків тих чи інших факторів, які впливають на внутрішнє становище в державі, зовнішні відносини та на місце в міжнародних рейтингових системах загалом. Впроваджений чіткий механізм аналізу ризиків у соціально–економічному напрямку залишає нашій державі передову позицію об'єкта для досліджень політичних ризиків.

Запропонована модель оцінки містить 10 впливових факторів та спрямована на визначення, надання оцінки та подолання зовнішніх та внутрішніх негативних факторів, з якими може стикнутися держава на дорозі свого соціально–економічного та інноваційного розвитку.

Виокремленні ризики аналізуються та надаються певні рекомендації, щодо запобігання або зменшення впливу того чи іншого фактору.

Наведена методика оцінювання, дозволить визначити та запобігти виникненню політичних ризиків та зменшити вплив негативних факторів.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Економічне зростання та економічний розвиток. Джерела та фактори економічного зростання [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/12.htm

3. Сучасне соціально–економічне становище України [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrefs.com.ua/204517-Sovremennoe-social-no-ekonomicheskoe-polozhenie-Ukrainy.html>

4. Староста М. Методологія аналізу політичних ризиків в Україні / М. Староста, О. Шурко. // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2013. – С. 63.

5. Мусієнко В.Д. Формування регіональних інноваційних стратегій / В.Д. Мусієнко, О.В. Тузніченко. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015р. – №3(166). – с.74–77.

6. Руденко В.М. Математична статистика. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 304 с.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 004.8:61:640.4

Л.А. БОВШ,
к.е.н., доцент, доцент кафедри готельно–ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно–економічний університет

Перспективи впровадження системи smart–house у формуванні концепту медичного плейсменту

У роботі досліджено тенденції та перспективи впровадження системи smart–house в готельному господарстві. Визначено переваги та можливості системи smart–house при управлінні готельним номером. Розглянуто найбільш популярні світові системи автоматизації.

Ключові слова: впровадження інновацій, автоматизація, готельне господарство, smart–house, конкурентоспроможність.

Л.А. БОВШ,
к.э.н., доцент, доцент кафедри гостинично–ресторанного бізнесу,
Киевский национальный торгово–экономический университет

Перспективы внедрения системы smart–house в формировании концепта медицинского плейсмента

В работе исследованы тенденции и перспективы внедрения системы smart–house в гостиничном хозяйстве. Определены преимущества и возможности системы smart–house при управлении гостиничным номером. Рассмотрены наиболее популярные мировые системы автоматизации.

Ключевые слова: внедрение инноваций, автоматизация, гостиничное хозяйство, smart–house, конкурентоспособность.

L. BOVSH,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of the Hotel and Restaurant Business Chair, Kyiv National University of Trade and Economics

Perspectives of introducing smart–house system in formation of the concept of medical playsmet

In this work the tendencies and prospects of implementation of smart home in the hotel industry were researched. The benefits and possibilities of the smart–house system under the management of a hotel room are determined. The most popular world's automation systems are considered.

Keywords: implementation of innovation, automation, hospitality, smart–house, competitiveness.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасної системи господарювання є впровадження енергоефективних систем, які дозволяють економити кошти та забезпечувати екологізацію об'єкта, – так звані smart-технології. Крім того, в світлі реформування системи надання медичної допомоги (від первинної до третинної), потрібно розробляти та впроваджувати альтернативні форми організації та надання медичних послуг. Поєднання стратегічних завдань медичної реформи та застосування технологічних інновацій вирішують питання організації тимчасового розміщення пацієнтів та супроводжуючих осіб під час обстеження та здійснення медичних маніпуляцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інноваційних систем у сфері гостинності присвячені праці вітчизняних та зарубіжних фахівців, зокрема: Арпуль О., Дубко А., Дочинець І. [1], Новіков В. [2], Басюк Д. [3], Роглева Х. [4], Кравець О., Половинка В., Писаревський І. [4] та інших. В той же час увагою до медичного туризму охоплені дослідження Фурманека М., який пов'язує появу феномена медичного туризму зі зростанням тривалості та рівня якості життя, розвитком медичних інновацій [6]. Наукове обґрунтування медичного туризму як форми оздоровчо-лікувального туризму, для якого характерною є організація стаціонарного/амбулаторного розміщення туристів з метою поєднання послуг з лікування певного захворювання (на основі надання медичних маніпуляцій) та відпочинку (на основі пропозиції додаткових туристичних послуг) знайшло відображення у монографії Вахович І. Малімона В. [7] тощо.

Опрацьовані нами науково-публіцистичні матеріали дозволяють окреслити позитивні перспективи формування пропозиції медичного плейсменту як сервісного концепт-продукту, що потребує аналітичного підтвердження та обґрунтування.

Мета статті – розглянути систему smart-house, проаналізувати перспективи їх впровадження у формуванні медичного плейсменту та дослідити світові системи автоматизації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок медичних послуг знаходиться в стані кардинального реформування від первинної ланки і до спеціалізованих медичних закладів. Проте створення центрів медичної допомоги по принципу «золотої середини», скорочення державних бю-

джетних витрат на медицину викликає супротив суспільства, яке ідентифікує такі урядові кроки як акти геноциду. Адже, як показали соціологічні дослідження Свелеби Н., економії підлягають майже всі статті сімейних бюджетів, за виключенням медичних послуг [8, с.125]. Деформація ж інформаційної складової формування медичного продукту приватними суб'єктами апіорі спричиняє індиферентність до його споживання.

Отже, у свідомості вітчизняного споживача новітній образ медичної сфери ще не вибудувався, а нововведення вже на початковій стадії зазнають негативних, подекуди кризових наслідків. Тенденції демографічних явищ (старіння нації, висока смертність тощо), потреба у лікуванні і реабілітації військовослужбовців демонструють необхідність не скорочення, а збільшення числа якісних медичних закладів. Сприяти ситуації може співпраця уряду та бізнесу, що здатна створити конкурентоспроможний медичний продукт, зокрема третинної ланки, який не лише вирішуватиме соціальні проблеми, але й приваблюватиме іноземних пацієнтів – медичні плейсменти, що дозволить наростити конкурентні переваги України у світовому розподілі праці та підвищити якісний рівень життя населення.

Додатковими аргументаційними аспектами за впровадження медичних плейсментів в Україні за рахунок інкамінгу виступають:

- національні особливості медичних систем певних країн, пов'язані із маніпуляціями, які не включаються до обраних програм медичного страхування (кардіо- та нейрохірургія, трансплантація, пластична хірургія, стоматологія тощо);
- релігійні міркування чи заборони на законодавчому рівні (наприклад, операції зі штучного переривання вагітності, лікування із використанням стовбурових клітин);
- забезпечення захисту приватності і конфіденційності (зокрема, пластичної хірургії зі зміни статі, реабілітації алкогольно та наркозалежних тощо);
- наявність значних черг та тривалого часу очікування;
- висока вартість медичних маніпуляцій і перебування (проживання);
- високий рівень результативності медичних маніпуляцій;
- позитивний імідж і репутація лікарів та закладу в цілому.

Щодо внутрішніх причин імплементації медичних плейсментів в існуючу медичну систему є забезпечення організації комфортного перебування пацієнтів і супроводжуючих осіб, економія на витратах при високій якості медичного обслуговування.

Таким чином нові форми медичного обслуговування здатні заповнити прогалини медичних реформ та створити нову нішу бізнесу у медичній сфері – медичні плейсменти, які вирішують питання комфортного тимчасового розміщення під час медичних маніпуляцій та реабілітаційного періоду. З огляду на світову тенденцію до ресурсоекономії та обмеженості інвестиційних джерел smart-технології, з одного боку, стають вирішенням цих проблемних питань, з іншого – формують конкурентоспроможний концепт-продукт.

Розглянемо перспективи та переваги пропонованого підходу детальніше.

Використання сучасних інтернет-технологій: глобальних комп'ютерних систем резервування, інтегрованих комунікаційних мереж, систем мультимедіа, Smart Cards, інформаційних систем менеджменту, CRM-систем), програмних продуктів наскрізної автоматизації всіх бізнес-процесів сьогодні є не просто питанням лідерства і створення конкурентних переваг, але й виживання у світовому бізнес-просторі в найближчому майбутньому [9]. Інтелектуальні системи управління дозволяють створювати інноваційні форми бізнесу, що інтегрує медичний заклад в систему засобів розміщення. Ці системи дозволяють оптимізувати такі процеси, як централізоване управління медико-готельним комплексом (медичним плейсментом); управління прийомом, розміщенням споживачів та наданням медичних послуг; економія енергоресурсів; безпека та відеоспостереження; загальна атмосфера у номері-палаті. Оснащення номерів системою автоматизованого управління є потребою, пов'язаною зі стандартами безпеки, необхідністю контролю над станом пацієнта та клімату кожного окремого номера. Крім того, підвищення рівня комфорту гостей, оновлення іміджу, зростання конкурентоздатності на ринку медичних послуг, економія енергоспоживання, а також отримання значного прибутку досягається з допомогою системи автоматизації і диспетчеризації номерним фондом медичного плейсменту. З огляду на означене формування smart-концепту є важливим напрямом дослідження з точки зору ефективності

впровадження в інноваційну діяльність вітчизняних суб'єктів ринку медичних послуг.

Загалом, поняття smart-house з'явилося ще в 70-х роках в Америці і характеризувало будівлі, що забезпечують ефективне використання робочого простору. З часом це значення значно розширилося. Сьогодні smart-house – це приміщення, організовані для проживання людей з допомогою автоматизації і високотехнологічних пристроїв. При цьому в разі надзвичайних ситуацій система оперативно реагує і автоматично їх вирішує. Всі ці пристрої об'єднані в систему і спрямовані на забезпечення комфорту і безпеки [10].

Прикладами у використанні даної концепції в готельному бізнесі є такі готельні мережі світу, як Marriott, Sheraton, Hilton де система smart-house стала корпоративним стандартом, що дозволяє досягти 20% економії енергоресурсів і трудовитрат персоналу [11]. Успішними ілюстраціями є також пропозиції мережі бюджетних готелів «Premier Inn» у Великій Британії та «Peninsula» Tokyo, де гості можуть керувати за допомогою мобільного додатку освітленням і температурою в кімнаті, ліжком, іншим технічним приладдям, здійснити замовлення послуг тощо.

В Україні smart-готелі з'явилися у 2013 році: IQ готель у Києві; Hostel Smart Apart у Вінниці; Smart Apart House у Борисполі, міні-готелі «Smart» у Харкові та Дніпрі, успішне функціонування яких доводить перспективність застосування smart-технологій у концепції медичного плейсменту. Розглянемо основні переваги системи автоматизації smart-house та методи їх дії (табл. 1).

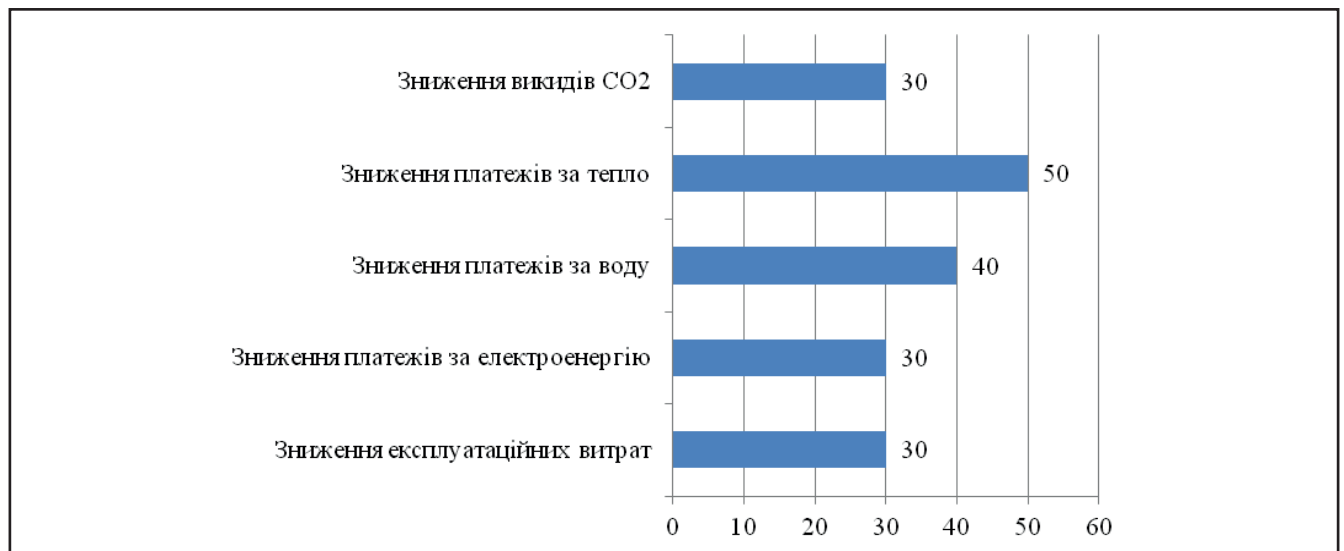
Аналізуючи таблицю 1 бачимо, що системи smart-house мають чимало переваг та достатньо легкі у використанні.

Крім того, статистичні дані [12] провідних країн світу, де smart-house уже давно норма життя, свідчать про високий рівень рентабельності і інвестиційну привабливість цієї технології, при використанні якої споживач одержує наступні переваги (див. рисунок).

З рисунка видно, що система smart-house зменшує платежі за електроенергію, тепло- та водопостачання, що на даний час є досить актуальним у плані зниження собівартості послуг проживання. Також ці системи у комплексному медичному забезпеченні сприятимуть профілактиці виникнення нештатних ситуацій (ускладнення стану пацієнта, проникнення сторонніх, неко-

Таблиця 1. Переваги системи smart-house та методи їх дії [12]

Обладнання	Переваги	Метод дії
Параметри мікроклімату в номері	Можливість вибору кліматичних режимів і екологічних параметрів у приміщеннях за допомогою комп'ютера, з центральної сенсорної панелі або через дистанційне керування	Установка фонової температури, якщо номер не здається чи гість відсутній у номері. Залежить від допустимого часу досягнення комфортної температури і може реалізуватися за допомогою декількох сценаріїв.
Освітлення	Автоматичне управління освітленням (внутрішнім, фасадним, ландшафтним, автостоянок, паркінгів) і всіма інженерними системами	Світло вимикається, якщо гість або обслуговуючий персонал залишають номер.
Телевізор	Автоматичне і дистанційне керування телевізором	Телевізор вимкнений, якщо номер не здається. Перешкоджає використанню телевізора персоналом готелю.
Штори	Автоматичне і дистанційне керування відкриттям / закриттям дверей, шторами, жалюзі	Автоматичне закриття штор для запобігання теплообміну з атмосферою, відкриття штор, якщо такий обмін бажаний, і коли номер не зайнятий.
Економне витрачання енергоресурсів	Зменшення кількості споживання електроенергії, тепла, води	Короткочасне зменшення електроспоживання при досягненні пікового значення електроспоживання.
Безпека	Контроль та управління системами безпеки	Додатковий нагляд над пожежною безпекою, охороною, відеоспостереження на території, контроль доступу в службові і технічні приміщення, оповіщення та забезпечення евакуації

Переваги системи smart-house

ректні дії персоналу і гостей, поломка інженерних систем тощо), що дозволяє ефективно оперувати процесом. Сьогодні на ринку інновацій представлена достатньо велика кількість фірм та компаній, які займаються розробкою проектів, створенням та побудовою системи smart-house, які мають свої особливості і можуть бути інтегровані в систему управління медичним плейсментом (табл. 2).

Як бачимо, більшість компаній пропонують приблизно однаковий набір можливостей у своїх систе-

мах smart-house, тому вибір суб'єкта при її впровадженні визначатиметься потребами та бюджетом.

Встановлення системи smart-house у медичному плейсменті має наступні переваги:

- спрощує управління закладом до мінімуму, щоб власники, керівники та персонал могли зосередитися на своїй роботі та спеціалізації;
- забезпечує економію ресурсів (вода, тепло, електрика), комфортніші умови проживання та безпеку пацієнтів та супроводжуваних осіб;

Таблиця 2. Світові компанії, які пропонують систему smart-house [13]

Назва компанії, характеристика	Можливості
Корпорація AMX (США) – з 1982 року лідер зі світовим ім'ям в розробці систем інтегрованого керування аудіо– і відеотехнікою, мовлення, опалення, кондиціонування і освітлення.	Управління освітленням, кліматом, системою безпеки, обладнанням конференц–залів і переговорних кімнат. Система AMX відключає незадіяні розетки живлення, аудіо– та відео пристрої. Управління проводиться за допомогою мережі Internet через смартфон / планшет.
iNels – оновлений бренд, який поєднує в собі, як безпроводну систему RF Control, так і проводні одиниці системи iNELS. На ринку електро–інсталяцій понад 18 років.	Управління освітленням, кліматом, доступом в номер, аудіо системою, телевізором. Можливість виводу контролю на екран телевізора та планування на завдань тиждень вперед. Управління проводиться за допомогою центральної сенсорної панелі, смартфону, планшету.
Smart–Bus (США) з 1986 року займається розробкою технологічного обладнання та створенням готових рішень.	Управління освітленням, кліматом, системою безпеки, музикою, аудіо– та відео обладнанням. Управління проводиться за допомогою настінної панелі, пульта, смартфону, планшету чи ноутбуку.
Elan Home Systems (США) – найбільший виробник інноваційних багатозонних аудіо– відеосистем з 1989 року.	Мультирум–система дозволяє переміщатися по номеру, керуючи і отримуючи без обмежень доступу до аудіо– і відео програм. Інтелектуальні настінні панелі управління, різні за стилем і розмірами сенсорні панелі з кольоровими екранами, багатоканальні підсилювачі, мультизонні контролери, медіа сервери.
Корпорація Lutron (США) представила світу велику кількість інноваційних рішень в галузі контролю і керування освітленням.	Комплексний контроль штучного і природного освітлення, за рахунок роботи ролерів, спеціальних карнизних систем, ролетів та розроблених пристроях сценарного керування освітленням. Інтеграція системи освітлення з охоронною системою.
Компанія Crestron (США) більше 40 років пропонує інтегровані рішення по автоматизації інженерних систем і розподілу медіаконтенту в будівлі.	Управління освітлення, кліматом, шторами, система мультирум, охорона від зловмисників, пожеж, затоплення, витоку газу. Різні види інтерфейсу, які можна налаштувати під гостя. Управління проводиться за допомогою пульта, смартфону чи планшету.

– допомагає виявляти всі неполадки і небезпечні ситуації на початкових стадіях, що дозволяє уникнути довгострокового і дорогого ремонту;

– створює візуально зручне відображення стану палат і номерів на екрані, встановленому на робочому місці чергового адміністратора;

– підвищує зручність і комфортність умов проживання та безпеки пацієнтів і гостей засобу розміщення;

– підвищення рівня обслуговування гостей і, як наслідок, престижу закладу.

Означені переваги спрощують управління закладом та уможливають створення комплектації медичного та готельного продукту як конкурентоспроможного сервісу.

Висновки

Автором розглянуто перспективи впровадження системи smart–house в створенні медичного плейсменту, що має безліч переваг, зокрема в управлінні як інженерними системами, так і організацією обслуговування в закладі, створює комфортні умови перебування пацієнта і супроводжуваних осіб. Як

показали дослідження щодо використання системи smart–house у готелях, технології є достатньо актуальним та виправданим, зокрема у зв'язку із зростанням цін на енергоресурси, що дозволяє створити конкурентоспроможний продукт при досягненні оптимальних умов «ціна–якість».

Наукова новизна запропонованого концепту обумовлена поєднанням в процесі дослідження спеціалізованих підприємств, що виробляють різні компоненти туристичного продукту: медичну та готельну послугу, що стає ймовірним при застосування smart–технологій.

В подальшому прогнозується використовувати методичні розробки для розробки архітектури бренду медичного плейсменту, який може бути запропонований на світовому ринку медичного туризму.

Список використаних джерел

1. Арпуть О.В., Дубко А.В., Дочинець І.В. Smart Control–інновації управління готельним номером через смартфон [Електронний ресурс] / О.В. Арпуть, А.В. Дубко, І.В. Дочинець // Perspective innovations in

science, education, production and transport, 2016. – Режим доступу: www.sworld.com.ua/konfer45/60.pdf

2. Новіков В.С. Інновації в туризмі [Електронний ресурс] / В.С. Новіков – Режим доступу: <http://www.infotour.in.ua/novikov.htm>

3. Басюк Д. І. Інноваційний розвиток гастрономічного туризму в Україні / Д. І. Басюк // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2012. – № 45. – С. 128–132.

4. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту: Підручник. / Х. Й. Роглев. – К.: Кондор, 2009. – 408 с.

5. Кравець О.М., Половинка В.А. Писаревський І.М. Впровадження інноваційних технологій мобільного маркетингу в комплекс просування санаторно-курортних послуг [Електронний ресурс] / О.М. Кравець, В.А. Половинка, І.М. Писаревський. – Харків: ХНАМГ, 2015. – Режим доступу: www.ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/viewFile/.../1174

6. Фурманек М. Нові форми оздоровчого туризму / М. Фурманек // Вісник Львів. ун-ту. – Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип. 24. – С.359–366.

7. Вахович І.М. Малімон В.В. Регіональні ринки медичного туризму: особливості формування та розвитку в Україні [монографія] // І.М. Вахович, В.В. Малімон. – Луцьк: «Волиньполіграф», 2013. – 255 с.

8. Свелеба Н.А. Актуальні проблеми туристичного бізнесу в умовах динамічних змін ринкового середовища / Н.А. Свелеба, М.М. Бігус // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19 (8). – С.122–126.

9. «Умный дом»: прихоть богатых или необходимость для качественной жизни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://100realty.ua/articles/13133>

10. Оптимізація енерговитрат у готелях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://remont.ugu.pl/bud-remont-2012-12-01-22242/>

11. Система «Розумний дім» для готелю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rozum-domu.at.ua/publ/sistema_rozumnij_dim_dlja_gotelju/1-1-0-288

12. Керування розумним будинком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hi-fi.lviv.ua/ua/category/5/keruvannya-budynkom>

УДК 339.137.22

В.Д. МУСИЄНКО,
к.т.н., доцент, Криворізький економічний інститут
«Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»
А.І. БОГАЙЧУК,
студентка, Криворізький економічний інститут
«Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

Вплив конкурентних переваг на можливий прибуток підприємства

Розраховано показники конкурентоспроможності для групи металургійних підприємств. Визначено інтегральний показник конкурентоспроможності групи металургійних підприємств, найвпливовіші фактори на рівень конкурентоспроможності підприємств. Досліджено найвпливовіші фактори на рівень КП.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємства, конкурентна перевага, чинник конкурентної переваги, інноваційний розвиток, металургійні підприємства, тенденції металургії, інтегральний показник, економічний потенціал.

В.Д. МУСИЄНКО,
к.т.н., доцент, Криворожский экономический институт
«Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана»
А.И. БОГАЙЧУК,
студентка, Криворожский экономический институт
«Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана»

Влияние конкурентных преимуществ на возможную прибыль предприятия

Рассчитаны показатели конкурентоспособности для группы металлургических предприятий. Определено интегральный показатель конкурентоспособности группы металлургических предприятий, влияющие факторы на уровень конкурентоспособности предприятий. Исследованы самые влияющие факторы на уровень КП.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентоспособность предприятия, конкурентное преимущество, фактор конкурентного преимущества инновационное развитие, металлургические предприятия, тенденции металлургии, интегральный показатель, экономический потенциал.

V. MUSIENKO,
Ph.D., associate professor of Kryvyi Rih Economic Institute
of Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman
A. BOGAICHUK,
students of Kryvyi Rih Economic Institute
of Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

The effect of competitive advantages on the potential profit of the enterprise

Calculated indicators of competitiveness for the group's metallurgical enterprises. Defined by the integral indicator of competitiveness of a group of metallurgical enterprises, influential factors on the level of competitiveness of enterprises. Researched the most influential factors on the level of KP.

Keywords: competitiveness, enterprise competitiveness, competitive advantage, factor of competitive advantage of innovative development metallurgical enterprise, trends in the industry, integral indicator of economic potential.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ні для кого не є секретом той факт, що прибуток підприємства напряму залежить від конкурентних переваг тієї чи іншої компанії. Однією з причин цього є висока конкуренція і фактично дуже мала частина компаній-монополій, які тримали б більшу частину ринку в одних руках.

Конкуренція та її грамотне регулювання на даному етапі є дуже важливими для України, так як чим більше конкурентів, тим нижче ціна товару або послуги. Прибуток безлічі компаній падає із-за цього, адже якісний товар не може бути дешевим (в більшості випадків), а перехід на більш дешеву сировину і, відповідно, виробництво більш дешевої продукції може призвести до втрати довіри до бренду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням впливу конкурентних переваг і співвідношення їх з прибутком займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені як М. Портер [5]; [6], І. Ансофф [3], С. Р. Светуцьков [7], Р. Минитер [4], А.А. Літвінов [7] і багато інших. Однак, змінюються умови життя і в кризовий час потрібні нові дії, що і зумовило актуальність даної теми.

Мета статті. Згідно з традиційним поняттям теорії фірми і теорії ринків, максимізація прибутку є основною метою підприємства. Тому підприємство повинно обрати таку політику, щоб збільшити обсяг продукції і завдяки цьому досягти максимального прибутку в кожному періоді збуту продукції. [7]

Вклад основного матеріалу. Сьогоднішня металургійна галузь України представлена не-

великою кількістю промислових підприємств, що, як правило, функціонують на іноземному капіталі. Галузь представляють як великі комбінати (ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» – АМКР, ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча» – ММК, ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» – ЗМК), що мають тривалий цикл виробництва, так і невеликі за масштабами діяльності підприємства, які працюють на закупній сировині і виготовляють спеціалізовану продукцію (ПАТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод» – ІНТЗ). До тенденцій розвитку галузі можна віднести суттєву різницю в техніко-технологічній базі (наявна як застаріла, так і передова), загальний спад виробництва під впливом макрочинників, відток іноземного капіталу, який міг бути вкладений у виробництво, тотальну проблему з працевлаштуванням на підприємствах, скорочення робочої сили та ін. [2]

Для аналізу конкурентоспроможності у металургійній галузі було обрано групу з чотирьох металургійних підприємств. До неї ввійшли як промислові гіганти (ПАТ «АМКР», ПАТ «ММК», ПАТ «ЗМК»), так і невеликі вузько спеціалізовані підприємства (ПАТ «ІНТЗ»).

З метою дослідження інтенсивності конкуренції в галузі нами було розраховано індекси Херфіндаля-Хіршмана (табл. 1). $IXH < 0,4$ – можна стверджувати, що за розрахованим індексом ринок металургії є нестабільним, а конкуренція досить високою. Під час розрахунку ІХХ було також визначено частки підприємств на ринку по роках.

Таблиця 1. Розрахунок індексу Херфіндаля–Хіршмана групи металургійних підприємств України за 2012–2016 рр.

Підприємство	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	Ринкова частка, (S _i)	ІНН _i
1	2	3	4
ПАТ «АМКР»			
2012 р.	28358475,4	0,3944	
2013 р.	27839894,5	0,4087	
2014 р.	36207481,2	0,4104	
2015 р.	42952131	0,4413	
2016 р.	51101155,3	0,4323	
ПрАТ «ММК»			
2012 р.	23487874,7	0,3267	
2013 р.	22792039	0,3346	
2014 р.	27215910	0,3085	
2015 р.	29498475	0,3031	
2016 р.	34345602	0,2905	
ПАТ «ЗМК»			
2012 р.	13366734	0,1859	
2013 р.	12006640,2	0,1762	
2014 р.	19714757	0,2235	
2015 р.	19714757	0,2026	
2016 р.	28498108,76	0,2411	
ПАТ «ІНТЗ»			
2012 р.	6687476	0,0930	
2013 р.	5484610	0,0805	
2014 р.	5080381	0,0576	
2015 р.	5166529	0,0531	
2016 р.	4272759	0,0361	
Всього			
2012 р.	71900560,1	1	0,3055
2013 р.	68123183,7	1	0,3165
2014 р.	88218529,2	1	0,3169
2015 р.	97331892	1	0,3304
2016 р.	118217625,1	1	0,3307

Тож, за обсягами продажів станом на 2016 рік виділяємо двох лідерів: АМКР та ММК. В той час як ІНТЗ виступає аутсайдером, а ЗМК має середні позиції.

Пріоритетним методом оцінки конкурентоспроможності групи обраних підприємств обрано інтегральний метод. Згідно якого нами було обраховано інтегральний показник конкурентоспроможності (табл. 2).

Динаміку зміни даного показника можна побачити на рис. 1. Згідно розрахованих інтегральних показників можна зробити висновок, що в 2012 році лідером серед групи підприємств стало ПАТ «АМКР», аутсайдером стало ПАТ «ЗМК». В 2013 році лідером групи стало ПАТ «АМКР», аутсайдером стало ПАТ «ІНТЗ». В 2014 ро-

ці ситуація дещо змінилась, а тому лідером стало ПрАТ «ММК», аутсайдером стало ПАТ «ІНТЗ». У 2015–2016 рр. лідером серед групи підприємств за інтегральним показником конкурентоспроможності виступало ПАТ «АМКР». Тож, найгірші позиції має ПАТ «ІНТЗ», але, зважаючи на розміри даного підприємства, можна стверджувати, що воно має суттєвий потенціал до конкурентування. Найліпші позиції має ПАТ «АМКР» за рахунок ефективної маркетингової діяльності та гарного фінансового стану. Наступним за лідером позицію займає ПрАТ «ММК».

Проведений кореляційний аналіз у середовищі Excel впливу факторів на інтегральний показник виявив найбільш впливовим критерій фінансового стану та конкурентоспроможності продукції

Таблиця 2. Інтегральний показник конкурентоспроможності групи підприємств металургійної галузі України 2012–2016 рр.

Показник		ПАТ «АМКР»	ПрАТ«ММК»	ПАТ «ЗМК»	ПАТ «ІНТЗ»
1	2	3	4	5	6
Узагальнений критерій ефективності виробничої діяльності	2012 р.	7,05	11	9,5	11,4
	2013 р.	8,6	11	9,5	11,4
	2014 р.	7,05	10,05	12,95	7,95
	2015 р.	9,05	10,05	12,95	10,9
	2016 р.	9,05	10,05	12,95	7,95
Критерій фінансового стану	2012 р.	11,45	7,45	6,5	12,05
	2013 р.	14,25	6,75	7,5	8,25
	2014 р.	14,25	10	8,95	6,8
	2015 р.	14,25	8,2	8,95	6,8
	2016 р.	14,25	10	8,95	6,8
Критерій ефективності маркетингової діяльності	2012 р.	9,7	6,8	8,35	15,15
	2013 р.	9,3	9,3	9,35	11,65
	2014 р.	10,05	6,8	11,55	8,3
	2015 р.	10,1	6,1	13	13,05
	2016 р.	11,55	6,8	13,7	6,9
Критерій конкурентоспроможності продукції	2012 р.	15	15	10	5
	2013 р.	15	15	10	5
	2014 р.	10	15	5	5
	2015 р.	10	15	5	5
	2016 р.	10	15	5	5
Інтегральний показник конкурентоспроможності	2012 р.	11,559	10,3245	8,5305	10,339
	2013 р.	12,5115	10,6965	9,0505	8,432
	2014 р.	10,8015	10,9215	8,8445	6,7235
	2015 р.	11,113	10,2385	9,178	8,2585
	2016 р.	11,4465	10,9215	9,339	6,4015
Ранжування підприємств за рівнем конкурентоспроможності	2012 р.	1	3	4	2
	2013 р.	1	2	3	4
	2014 р.	2	1	3	4
	2015 р.	1	2	3	4
	2016 р.	1	2	3	4

(+0,74, +0,72 прямиї вплив). Тож, підприємства мають працювати пріоритетно над покращенням фінансового стану та підвищенням конкурентоспроможності власної продукції, адже її вплив на загальну конкурентоспроможність суттєвий.

Проведений кореляційний аналіз у середовищі Excel впливу факторів на інтегральний показник виявив найбільш впливовим критерій фінансового стану та конкурентоспроможності продукції (+0,74, +0,72 прямиї вплив). Тож, підприємства мають працювати пріоритетно над покращенням фінансового стану та підвищенням конкурентоспроможності власної продукції, адже її вплив на загальну конкурентоспроможність суттєвий.

На основі первинних показників конкурентоспроможності було розраховано індекси за осно-

вою методики, що передбачає виділення факторів стимуляторів та дестимуляторів. Графічну інтерпретацію (паутиноподібну модель) результату подано на рис. 2. за 2016 рік.

Аналіз рівня конкурентоспроможності групи металургійних підприємств дозволив нам різнопланово побачити картину на ринку. Деякі методи, на жаль, не враховували розмір підприємства, але це певним чином нівелювалося іншими методами. Тому в цілому ситуація наступна: найбільше лідером групи виступав «АМКР» (інтегральна та рангова оцінка), що ілюструє і в тому числі частка підприємства на ринку. Але дещо негативні тенденції показав коефіцієнт життєздатності, за яким найбільш «життєздатним» виявився «ІНТЗ», в той час як більшість мала середній рівень, та навіть низький.

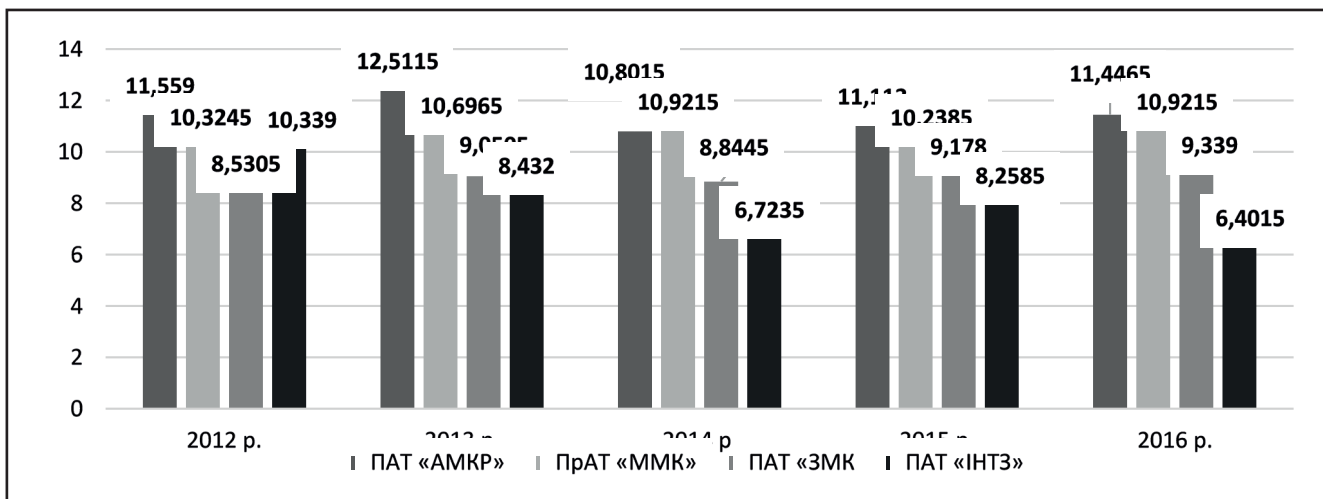

Рисунок 1. Динаміка інтегральних показників конкурентоспроможності групи металургійних підприємств України за 2012–2016 рр.

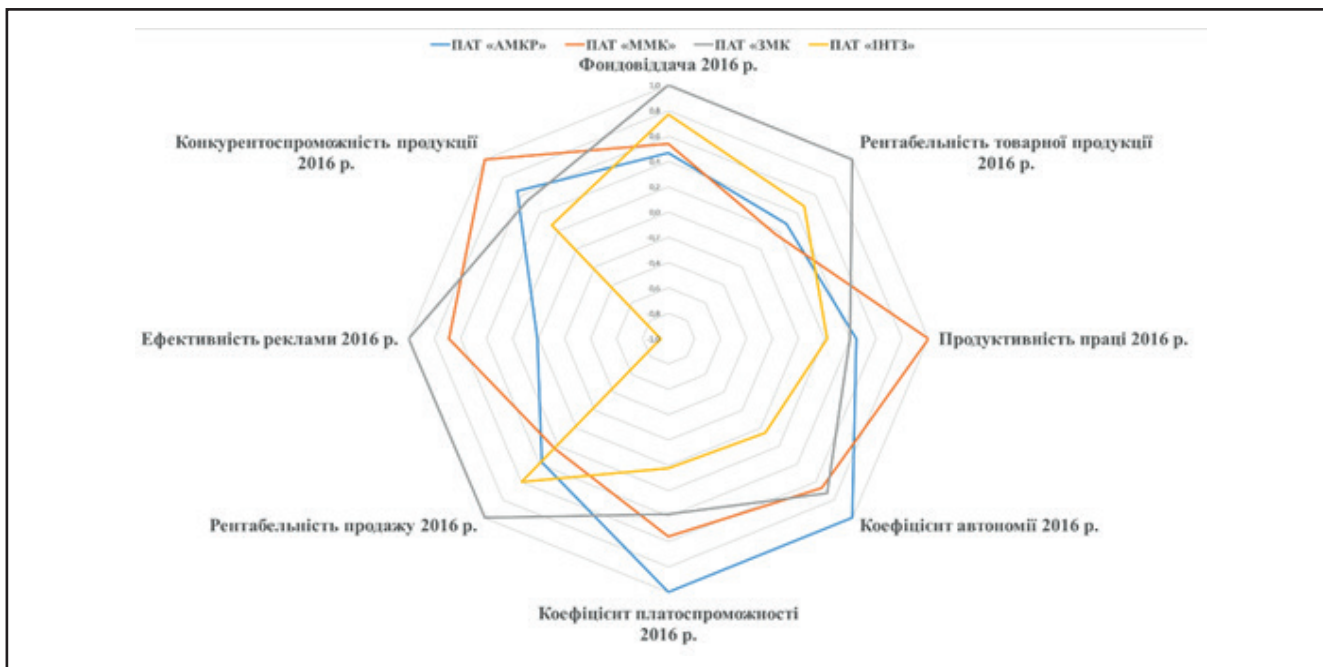

Рисунок 2. Багатокутник конкурентоспроможності групи металургійних підприємств в 2016 р.

Для частини підприємств, безумовно, неможливо з тих чи інших причин застосування диференційованого маркетингу, в такому випадку нами пропонується стратегія концентрованого маркетингу. Вона передбачає, що підприємство концентрує свої зусилля на одному або декількох нечисленних сегментах ринку і пропонує товари в розрахунок на задоволення потреб саме цих груп покупців. Лідерство в специфічному сегменті досягається через низькі витрати і ціни або унікальність товару, або того й іншого разом. Ця стратегія підходить підприємствам, що завоювали любов покупців завдяки одному або кількох товарів і пізнаваному бренду. [3, с.192]

Таким чином, навіть у нелегкий час для національної економіки та вітчизняного виробництва можливо знайти способи підвищення конкурентних переваг і збереження частки на ринку, а так само і її збільшення. Для виконання цієї місії необхідно провести грамотну стратегічну політику, що під силу добре навченому фахівцеві.

Висновки

Отже, визначено конкурентоспроможність групи металургійних підприємств (лідером галузі виступає ПАТ «АМКР»). Результатом проведення методик і вихідної інформації є проблема врахування інноваційного фактору при дослідженні

ні КП. Проаналізовано інноваційну активність в Україні, згідно якої знижено виробництво інноваційної продукції, питома вага новаторів зменшилась, збільшилась частка іноземних інновацій, закуплених в Україні. Досліджено найвпливовіші фактори на рівень КП.

Для частини підприємств, безумовно, неможливо з тих чи інших причин застосування диференційованого маркетингу, в такому випадку нами пропонується стратегія концентровано-го маркетингу. Вона передбачає, що підприємство концентрує свої зусилля на одному або декількох нечисленних сегментах ринку і пропонує товари в розрахунок на задоволення потреб саме цих груп покупців. Лідерство в специфічному сегменті досягається через низькі витрати і ціни або унікальність товару, або того й іншого разом. Ця стратегія підходить підприємствам, що завоювали любов покупців завдяки одному або кількох товарів і пізнаваному бренду.

Таким чином, навіть у нелегкий час для національної економіки та вітчизняного виробництва можливо знайти способи підвищення конкурентних переваг і збереження частки на ринку, а так

само і її збільшення. Для виконання цієї місії необхідно провести грамотну стратегічну політику, що під силу добре навченому фахівцеві.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. / Електронний ресурс. – Режим доступу : [http://www.ukrstat.gov.ua].
2. Левицька А.О. Визначення категорії «конкурентоспроможність підприємства» як цільової функції його розвитку / А. О. Левицька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 5. – С. 184–188.
3. Ансофф І. Стратегічне управління: Пров. з англ. – М: Економіка, 1989. – 420 с.
4. Минитер Р. Міф про частку ринку. – М: ТОВ «Видавництво «Добра книга», 2003. – 176 с.
5. Портер М. Конкурентна стратегія: Методика аналізу галузей і конкурентів. Пер. з англ. – 3-є изд. – М: Альпина Бізнес Букс, 2007. – 453 с.
6. Портер М. Конкуренція / М. Портер: пер. з англ. – М.: Издат. «Вільямс», 2001. – 295 с.
7. Светунов Ц. Р., Литвинов А. А. Конкуренція і підприємницькі рішення. – Ульяновськ, Видавництво «Корпорація технологій просування», 2000. – 256 с.

А.С. ІВАНЧЕНКО,
студентка, Національний університет харчових технологій

Ю.Г. ЛЕВЧЕНКО,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій

Стан та тенденції розвитку молочної промисловості в Україні

У статті досліджено сучасний стан, проблеми розвитку молочного ринку у реальних умовах економіки. Проаналізовано динаміку обсягів виробництва молока за категоріями господарств, закупівельних цін на сировину. Виявлено зміни в структурі та обсягах виробництва, цінах основних видів молочних продуктів. Розглянуто структуру і напрямки експорту та імпорту продукції молочної промисловості. Окреслено основні тенденції попиту та перспективи подальшого розвитку ринку молочних продуктів в Україні.

Ключові слова: молочна промисловість, якість сировини, виробництво молока, закупівельні ціни на молоко, динаміка виробництва молочної продукції, експорт, імпорт.

А.С. ІВАНЧЕНКО,
студентка, Национальный университет пищевых технологий

Ю.Г. ЛЕВЧЕНКО,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий

Состояние и тенденции развития молочной промышленности в Украине

В статье исследовано современное состояние, проблемы развития молочного рынка в реальных условиях экономики. Проанализирована динамика объемов производства молока по категориям хозяйств, закупочных цен на сырье. Выявлены изменения в структуре и объемах производства,

ценах основных видов молочных продуктов. Рассмотрена структура и направления экспорта и импорта продукции молочной промышленности. Определены основные тенденции спроса и перспективы дальнейшего развития рынка молочных продуктов в Украине.

Ключевые слова: молочная промышленность, качество сырья, производство молока, закупочные цены на молоко, динамика производства молочной продукции, экспорт, импорт.

A. IVANCHENKO,

student, National University of Food Technologies

J. LEVCHENKO,

candidate of economic sciences, National University of Food Technologies

Status and trends of the dairy industry development in Ukraine

The article researches a current status, problems of the development of the dairy market in real conditions of the economy. The dynamics of milk production volumes according to the categories of enterprises, purchasing prices of raw materials are analyzed. The changes in the structure and volumes of production, prices of the main types of dairy products are revealed. The structure and directions of export and import of dairy products are considered. The main tendencies of demand and prospects of further development of the dairy market in Ukraine are outlined.

Key words: dairy industry, quality of raw materials, milk production, purchasing prices of milk, dynamics of dairy production, export, import.

Постановка проблеми. Молочна промисловість є провідною галуззю харчової промисловості України (частка продукції молочної промисловості в обсязі реалізованої продукції харчової промисловості становить 15%) [2]. До того ж, усі види молочної продукції є особливо цінними та незамінними для нормального функціонування людського організму, тому стабільний розвиток молочного ринку є надзвичайно важливим. Це зумовлює актуальність і необхідність володіння достовірною інформацією про кон'юнктуру, тенденції розвитку, причини змін стану молочної промисловості.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідження проблем розвитку молочної промисловості відображено у наукових працях таких вчених, як Н. С. Белінська, П. С. Березівський, С. В. Васильчак, П. І. Гайдуцький, Т. Г. Дудар, М. Я. Дем'яненко, А. П. Кайнаш, М. Ф. Кропивко, Д. Б. Лозовик, О. О. Постернікова, Т. Л. Мостенська, В. О. Рибінцев, П. Т. Саблука, В. Б. Смолінський, О. М. Шпичак, А. О. Бутенко та ін.

Метою статті є аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку молочної промисловості в Україні, виявлення проблем функціонування молокопереробних підприємств та перспективних шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Станом на 1 квітня 2017 р. в Україні було нараховано 2132 тис. голів корів у всіх категоріях господарств, що на 2,5% нижче, ніж на аналогічну дату 2016 р. (2186

тис. голів), більшою мірою за рахунок зменшення чисельності поголів'я в господарствах населення. Загалом протягом аналізованого періоду 77% чисельності поголів'я корів було зосереджено в господарствах населення і, відповідно, 33% – у сільськогосподарських підприємствах [2].

Щодо динаміки обсягів виробництва молока, вона характеризується незначним скороченням у розмірі 0,5% (1972 тис. т у 2017 р. і 1981 тис. т у 2016 р.) [2].

На рис. 1 зображено структуру виробництва молока за категоріями господарств.

Як видно з рис. 1, вагома частка молока (68% у 2016 р. і 67% у 2017 р.), як і раніше, вироблялася господарствами населення, хоча варто відмітити хоч і досить незначний, але приріст питомої ваги промислового молока у загальній структурі його виробництва.

На рис. 2 відображено динаміку закупівельних цін на молоко за категоріями господарств.

Так, можемо констатувати подорожчання сировинного ринку молочної промисловості протягом аналізованого періоду, а саме на 8% зросла вартість молока від господарств населення та на 4% від сільськогосподарських підприємств. Діапазон вартості молока для виробників при цьому становить 3581 грн./т у 2016 р. і 3536 грн./т у 2017 р.

Також у 2017 р. відбулося збільшення частки молока екстра та вищого ґатунків у загальній структурі виробленого молока і вона становить

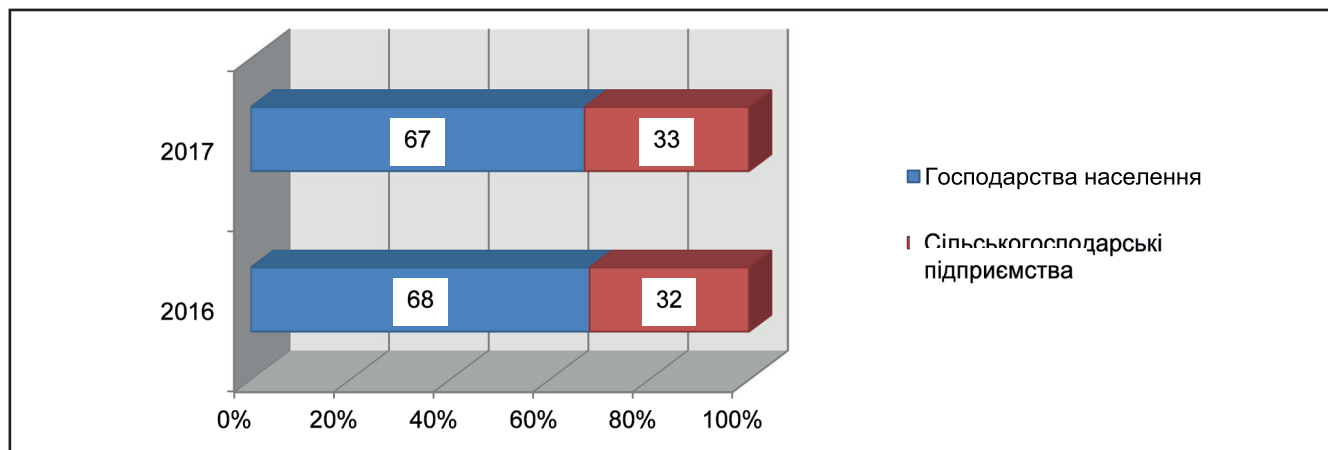

Рисунок 1. Структура виробництва молока в Україні за категоріями господарств у 2016–2017 рр., %

Джерело: Складено та розроблено авторами на основі даних Держкомстату України [2] та Укрмолпрому [3]

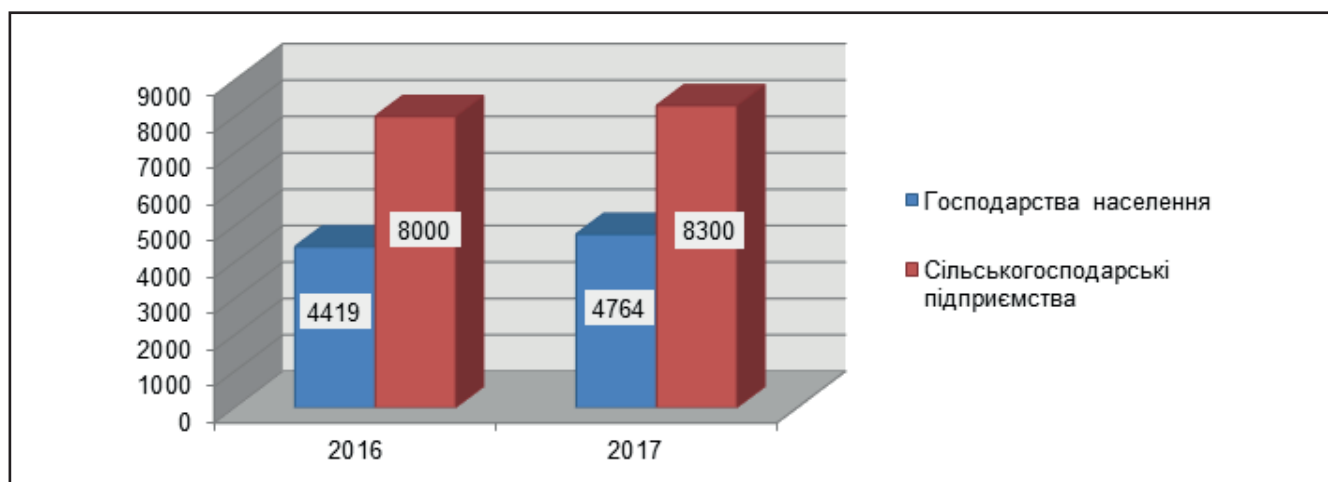

Рисунок 2. Динаміка закупівельних цін на молоко за категоріями господарств у 2016–2017 рр., грн./т

Джерело: Складено та розроблено авторами на основі даних Держкомстату України [2] та Укрмолпрому [3]

ла 51,3% (більше половини, чого не було зафіксовано раніше). Частка ж молока ґатунку екстра загалом за рік зросла більше, ніж на 40% [1].

Подорожчання та скорочення обсягів виробництва молока–сировини неухильно призвели до зменшення обсягів виробництва більшості видів молочної продукції, динаміку яких відображено у табл. 1.

На основі даних табл. 1 можна стверджувати, що за переважною більшістю розглянутих видів продукції спостерігалось хоч і незначне, але скорочення обсягів виробництва: найбільше – сирів жирних, консервів молочних, молока обробленого. Зростання обсягів виробництва відбулося за такими категоріями молочної продукції, як казеїн, морозиво, сир кисломолочний, вершки.

Відчутних змін у структурі виробництва молочної продукції у 2016–2017 рр. не відбулося: переважну частку в загальному обсязі становили

обсяги виробництва масла вершкового (в середньому 44%) та сирів жирних (в середньому 26%) як найбільш експортно орієнтованих видів продукції, а також молока (11%) та кисломолочних продуктів (8%) – найпопулярніших молочних продуктів серед населення [3].

На рис. 3 відображено динаміку цін основних видів молочної продукції.

Як бачимо, протягом аналізованого періоду середньозважені ціни на всі розглянуті види продукції зазнали несуттєвого зростання: молоко оброблене – на 3,5%, масло вершкове – на 3%, сир кисломолочний – на 3%, сметана – на 12%, що пов'язано, перш за все, зі скороченням обсягів виробництва молока і, як наслідок, підвищення його вартості.

Динаміку показників експорту молочної продукції подано в табл. 2.

Таблиця 1. Динаміка обсягів виробництва молочної продукції у 2016–2017 рр., т

Види продукції	Роки		Відхилення	
	2016	2017	Абсолютне, т	Відносне, %
Молоко оброблене	926145	889099	-36713	-3,96
Вершки	63164	65059	2046	3,24
Молоко і вершки сухі	58776	57013	-1388	-2,36
Масло вершкове	100975	99965	-54	-0,05
Сир кисломолочний	69591	72375	3285	4,72
Сири жирні	113111	104062	-8691	-7,68
Консерви молочні	40898	38444	-2240	-5,48
Кисломолочні продукти	420155	415953	-2895	-0,69
Казеїн	6120	6671	577	9,43
Морозиво	90251	94764	4571	5,06
Спреди та жирові суміші	28289	27157	-868	-3,07
Молоковмісні продукти	14117	13835	-175	-1,24

Джерело: Складено та розроблено авторами на основі даних Держкомстату України [2] та Укрмолпрому [3]

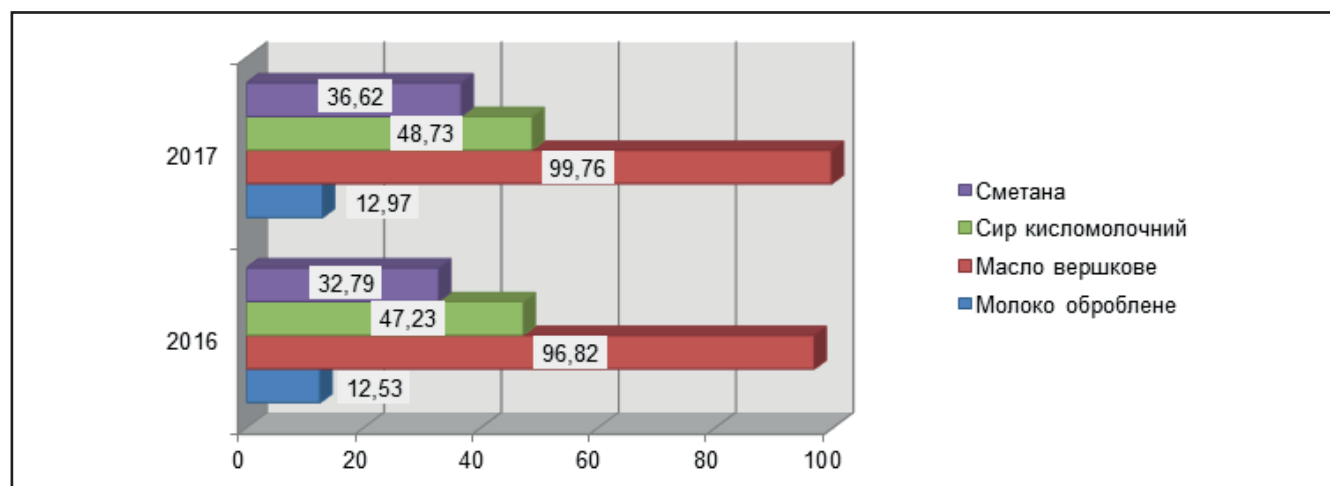

Рисунок 3. Динаміка оптово-відпускних цін на основні види молочних продуктів у 2016–2017 рр., грн./кг

Джерело: Складено та розроблено авторами на основі даних Держкомстату України [2] та Укрмолпрому [3]

Таблиця 2. Динаміка експорту молочних продуктів у I кварталі 2016–2017 рр., т

Види продукції	Експорт		Відхилення	
	2016	2017	Абсолютне, т	Відносне, %
Молоко і вершки	2059	1889	-170	-8,26
Молоко згущене	9408	10209	801	8,51
Кисломолочна продукція	886	588	-298	-33,63
Молочна сироватка	3958	7989	4031	101,84
Масло вершкове	1135	3471	2336	205,81
Сири	1350	1549	199	14,74
Морозиво	510	892	382	74,90
Казеїн	524	705	181	34,54
Всього	19830	27292	7462	37,63

Джерело: Складено та розроблено авторами на основі даних Держкомстату України [2] та Укрмолпрому [3]

Так, загалом протягом I кварталу 2017 р. Україна загалом експортувала 27,3 тис. т молочної продукції, що майже на 40% більше, ніж за аналогічний період 2016 р, що свідчить про над-

звичайно позитивну динаміку. Основний приріст обсягів експорту відбувся за рахунок масла вершкового (206%), молочної сироватки (102%) та морозива (75%). Загалом зростання обсягів

Таблиця 3. Динаміка імпорту молочних продуктів у I кварталі 2016–2017 рр., т

Види продукції	Імпорт		Відхилення	
	2016	2017	Абсолютне, т	Відносне, %
Молоко і вершки	93	145	52	55,91
Молоко згущене	182	334	152	83,52
Кисломолочна продукція	653	901	248	37,98
Молочна сироватка	203	227	24	11,82
Масло вершкове	501	109	-392	-78,24
Сири	1519	2028	509	33,51
Морозиво	19	19	0	0,00
Казеїн	19	15	-4	-21,05
Всього	3189	3778	589	18,47

Джерело: Складено та розроблено авторами на основі даних Держкомстату України [2] та Укрмолпрому [3]

було зафіксовано практично за всіма категоріями продукції, окрім молока, вершків і кисломолочної продукції.

Основними країнами-імпортерами української молочної продукції є Молдова (молоко, вершки, кисломолочна продукція, масло вершкове, сири), Грузія (молоко, вершки, кисломолочна продукція), Туркменістан (молоко згущене), Китай (молочна сироватка), Марокко (масло вершкове), Казахстан (сири), Ізраїль (морозиво), Польща (казеїн) [3].

У табл. 3 відображено динаміку показників імпорту молокопродуктів.

З даних табл. 3 можна стверджувати, що у I кварталі 2017 р. було імпортовано майже 4 тис. т продукції молочної промисловості, що на 18% більше, ніж у 2016 р. Зростання відбулося за переважною більшістю імпортованих продуктів (найбільше – молока, вершків та молока згущеного). Скорочення спостерігалось лише за обсягами імпорту масла вершкового (майже вдвічі) та казеїну, що пов'язано з можливістю забезпечувати як внутрішні потреби, так і експортні.

Головними країнами-експортерами молочної продукції в Україну є Німеччина (масло, вершки, молочна сироватка, сири), Польща (молоко, вершки, кисломолочна продукція, сири), Білорусь (молоко згущене), Бельгія (кисломолочна продукція), Чехія (молочна сироватка, морозиво), Нідерланди (масло вершкове, сири, казеїн), Франція (казеїн, сири), Італія (морозиво), Угорщина (казеїн) [3].

Загалом зовнішньоторговельний оборот української молочної промисловості у 2016–2017 рр. характеризувався стрімко зростаючим позитивним сальдо, незважаючи на високу насиченість зовнішнього ринку товарами інших країн.

Прибутковість виробництва молока у 2016 р. зросла на 8,4%, а переробки – знизилася на

6,8%. За чотири ж місяці 2017 р. прибутковість виробництва молока зросла на 28% проти того самого періоду 2016 року, а прибутковість переробки – скоротилася на 12% [4].

На сьогоднішній день однією з найбільших проблем розвитку молочної промисловості залишається незадовільна якість сирого молока, оскільки ні на галузевому рівні, ні на державному рівні не відпрацьовано ефективного механізму санкцій за надання і використання неналежної якості сировини.

Все більшого поширення набуває тенденція споживання м'яких сирів, а також молочних продуктів з козячого молока з невеликих фермерських господарств. У цьому і полягає особливість українського молочного ринку: купівельна спроможність населення постійно знижується обернено пропорційно зростанню цін на продукцію, але при цьому споживачі готові платити більше за придбання нових, корисних, органічних видів молочної продукції замість споживання невиправдано дорогих класичних, виготовлених з неякісної сировини. І це є цілком виправданим вибором і можливістю для виробників вийти на новий рівень функціонування і, як наслідок, сприяти розвитку молочної промисловості в цілому. Але для досягнення успіху вкрай важливо не хтувати коштовними та ґрунтовними маркетинговими дослідженнями, пошуками резервів зниження собівартості продукції та варіантів оптимізації асортименту.

Висновки

Проведене дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку української молочної промисловості дозволило виявити, що проблема дефіциту, збільшення вартості, переважання непромисло-

вого молока–сировини в структурі його виробництва досі залишається не вирішеною і призводить до скорочення обсягів виробництва та здорожчання основних видів молочної продукції.

Позитивні тенденції спостерігалися у зовнішньоекономічній діяльності молочної промисловості, а саме значно зросли обсяги експорту, які перевищують обсяги імпорту більш, ніж у три рази і забезпечують стійке позитивне зовнішньоторговельне сальдо.

Загалом за прогнозами експертів найближчим часом збережеться скорочення обсягів виробництва молока, що за різними оцінками становитиме від 1% до 5%, але при цьому очікується зростання промислового виробництва молока–сировини та подальшого збільшення частки молока ґатунку екстра і переорієнтації переробних підприємств на виробництво більш перспективних з точки зору експорту молочних продуктів.

Список використаних джерел

1. Аналітика молочного ринку від UFEB [Електронний ресурс]: [Веб–сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://agronews.com.ua/> (дата звернення 10.12.2017) – Назва з екрану.

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: [Веб–сайт]. – Електронні дані. – Київ: Державна служба статистики України, 1998–2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 11.12.2017) – Назва з екрану.

3. Національна асоціація молочників України «Укрмолпром» [Електронний ресурс]: [Веб–сайт]. – Електронні дані. – Київ: 2014–2017. – Режим доступу: <http://www.ukrmlprom.kiev.ua> (дата звернення 11.12.2017).

4. Новини молочного ринку України і світу. Аналітика молочної галузі [Електронний ресурс]: [Веб–сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://infagro.com.ua/> (дата звернення 12.12.2017) – Назва з екрану.

УДК 330.341.1:512.643.4:338.48+338.43:001.8

А.В. КОЛОДИЙЧУК,

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно–економічний інститут Київського національного торговельно–економічного університету

Методологічний підхід до дослідження проблеми управління розвитком суб'єктів туристичного підприємництва в аграрній сфері

У статті дано визначення поняття «розвиток» і «управління розвитком». Визначені стримувальні причини в розвитку суб'єктів туристичного підприємництва. Наведена концептуальна модель управління розвитком суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму, яка сприятиме вирішенню комплексу взаємопов'язаних стратегічних, тактичних і оперативних завдань формування й обслуговування туристичних потоків, що дасть змогу досягти поставлених цілей та здійснювати успішне управління розвитком суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму. Обґрунтовано необхідність системного підходу до управління розвитком суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму.

Ключові слова: суб'єкти туристичного підприємництва, сільський аграрний туризм, розвиток, управління розвитком, системність, комплексність, координація, контроль, гнучкість.

А.В. КОЛОДИЙЧУК,

к.э.н., доцент, Ужгородский торгово–экономический институт Киевского национального торгово–экономического университета

Методологический подход к исследованию проблемы управления развитием субъектов туристического предпринимательства в аграрной сфере

В статье дано определение понятий «развитие» и «управление развитием». Определены сдерживающие причины в развитии субъектов туристического предпринимательства. Приведена концептуальная модель управления развитием субъектов предпринимательства сферы сельского аграрного туризма, которая будет способствовать решению комплекса взаимосвязанных стратегических, тактических и оперативных задач формирования и обслуживания туристических потоков, что позволит

достичь поставленных целей и осуществляют успешное управление развитием субъектов предпринимательства сферы сельского аграрного туризма. Обоснована необходимость системного подхода к управлению развитием субъектов предпринимательства сферы сельского аграрного туризма.

Ключевые слова: *субъекты туристического предпринимательства, сельский аграрный туризм, развитие, управление развитием, системность, комплексность, координация, контроль, гибкость.*

A. KOLODIYCHUK,
PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute
of the Kyiv National Trade and Economic University

Methodological approach to the study of the problem of management of the development of tourism entrepreneurship entities in the agrarian sector

The article defines the concepts of «development» and «development management». The deterrent causes in the development of tourism entrepreneurship entities are determined. The conceptual model of management of development of entrepreneurship entities in the sphere of rural agrarian tourism is presented, which will facilitate solving a complex of interrelated strategic, tactical and operational tasks of formation and maintenance of tourist flows that will allow to achieve the set goals and to successfully manage the development of business entities in the sphere of rural agrarian tourism. The necessity of a systematic approach to management of development of entrepreneurship entities in the sphere of rural agrarian tourism is substantiated.

Keywords: *tourism entrepreneurship entities, rural agrarian tourism, development, development management, systematic, complexity, coordination, control, flexibility.*

Постановка проблеми. Зміни в економічних умовах господарювання, пов'язані з ринковою трансформацією економіки, визначили необхідність вдосконалення всієї системи управління розвитком суб'єктів туристичного підприємництва. Сучасний стан і процеси розвитку туристичного бізнесу засвідчують, що цей сегмент ринкової економіки має значні перспективи. З цією метою необхідно здійснювати ефективне управління розвитком суб'єктів туристичного підприємництва. Необхідність і пріоритетність розвитку туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері в усіх регіонах України зумовлена такими обставинами: розвиток туризму в аграрній сфері стимулює як форми сімейного господарювання, так і мале підприємництво, важливі для оздоровлення економіки аграрних районів країни; створення та розвиток агорекреаційного сервісу вирішує низку гострих соціальних проблем багатьох регіонів, зокрема, масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо; збережена етнокультурна самобутність історичних регіонів нашої держави є ексклюзивною, міжнародно-туристичною, конкурентною перевагою, що дасть змогу Україні стати одним із основних осередків розвитку сільського аграрного туризму в Європі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питання розвитку сільського

аграрного туризму в контексті соціально-економічної розбудови сільських територій присвячені праці О.В. Ареф'євої, В.П. Васильєва, А.Ю. Єременко, Ю.В. Зінько, Н.В. Липчук, Л.А. Мерлян, В.К. Терещенка та інші.

Високо оцінюючи їхні теоретичні та практичні напрацювання, вважаємо за необхідне розвивати теоретичну тематику. Однак, на даний час існує низка проблем у напрямку управління туристичною підприємницькою діяльністю в аграрній сфері, зокрема в питаннях формування дієвих стратегій управління підприємствами цієї сфери діяльності, розробки ефективних заходів просування туристичних продуктів підприємств й підтримки туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері; і це зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета статті – розробити і обґрунтувати методологічний підхід до дослідження проблеми управління розвитком суб'єктів туристичного підприємництва в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку підприємств є складною і багатогранною. У теоретичному плані це пов'язано, передусім, з неоднозначністю підходів до трактування економічної сутності терміна «розвиток».

У науковій літературі з управління поняття «розвиток» здебільшого ототожнюють із певними ка-

тегоріями: еволюцією, зростанням, прогресом, процесом досягнення основної мети суб'єкту підприємництва. В основному розвиток підприємства трактують як процес переходу з одного стану в інший [6], більш досконалий процес необоротних, спрямованих і закономірних змін системи [7].

Відомий вчений-економіст Б. Карлофф розглядав поняття «розвиток» через посилення позиції підприємства на ринку, розширення кола споживачів продукції (робіт, послуг), створення нових сфер бізнесу, збільшення обсягу збуту продукції, гармонійна взаємодія з навколишнім середовищем [6]. Визначення «розвиток» за М. Портером, – це «певного роду стратегія підприємства» [7]. Таким чином, розвиток підприємства розглядається як динамічний процес якісних змін із метою задоволення потреб клієнтів. Дослідники по-різному визначають поняття «управління розвитком». Так, наприклад, Л.В. Потрашкова розглядає категорію управління розвитком підприємств як вихідний елемент концепції управління гнучким розвитком, механізмом здійснення якого є внутрішньо-організаційні зміни, спрямовані на адаптацію діяльності підприємств до умов ринку. При цьому управління розвитком підприємств розглядається як синонім управління конкурентоспроможністю, оскільки розвиток є засобом досягнення конкурентоспроможності та прибутковості [8].

Процес управління розвитком вітчизняних суб'єктів підприємництва, що займаються міжнародним туризмом, ускладнюється недосконалістю законодавчих і виконавчих документів, нестійкістю та високим рівнем оподаткування, недостатньою державною підтримкою суб'єктів малого підприємництва, відсутністю системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності у сфері послуг; високою візовою вартістю і тривалістю оформлення візи в окремі країни.

Стримувальними причинами в розвитку суб'єктів туристичного підприємництва, що займаються внутрішнім туризмом є постійна реорганізація органів центральної виконавчої влади та відсутність системного підходу до процесів управління діяльністю суб'єктів господарювання, невисокі доходи населення та низький рівень сервісу, невпевненість туристів в отриманні якісних послуг, невідпрацьований механізм ціноутворення в приватному секторі розміщення туристів, недовіра до надійності суб'єктів туристичного підприємництва, відсутність відкритої інформації,

недостатнє використання інвестиційних можливостей, інформаційно-рекламної діяльності та ін.

Успішне управління розвитком суб'єктів туристичного підприємництва в аграрній сфері можливе на основі розробки цілісної концептуальної моделі управління, яка сприятиме вирішенню комплексу взаємопов'язаних стратегічних, тактичних і оперативних завдань формування й обслуговування туристичних потоків. Концептуальну модель управління розвитком суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму наведено на рисунку.

Системність у розробці механізму управління передбачає врахування всіх передумов і обмежень розвитку суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму. Комплексність управління розвитком передбачає розгляд діяльності цих суб'єктів туристичного підприємництва сукупно із розвитком сполучених галузей (транспорт, індустрія гостинності, будівельна промисловість, сільське господарство, лісове, водне господарство, харчова та легка промисловість та ін).

Гнучкість (адаптивність) передбачає врахування чинника невизначеності, що впливає на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму, і реалізується розробкою механізмів, що дають змогу прогнозувати тенденції зміни стану зовнішнього середовища, та можливості визначення адекватних їм впливів.

Координація процесів підтримки суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму припускає досягнення узгодженості між інтересами різних структур, суспільними групами, споживачами туристичних послуг з економічними вигодами на рівні територій.

Орієнтація на цінності та пріоритет інтересів споживачів послуг сільського аграрного туризму, що забезпечує високу якість за прийнятну ціну та можлива лише за умови дотримання рівня світових стандартів.

Ефективність визначається сукупністю витрат суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму з управління матеріальними, фінансовими, інформаційними потоками та потоками послуг. Економічна вигода в діяльності суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму орієнтується на одержання прибутку, що можливо при створенні якісного конкурентоспроможного туристичного продукту.

Схема концептуальної моделі управління розвитком суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму *

* складено автором

Методологічною основою розробки концепції управління розвитком суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму є системний підхід. Доцільність використання цього підходу пояснюється тим, що розв'язання окремих завдань не забезпечує можливості підвищити економічну ефективність всієї діяльності.

Для ефективного функціонування та розвитку суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму необхідно залучити адміністративні, економічні та нормативно-правові методи управління. Адміністративні методи розглядаються як засіб прямого впливу на процес створення туристичних послуг і роботу менеджерів суб'єктів туристичного підприємництва, що дає змогу координувати виконання ними функцій і вирішувати загальні завдання. Вони мають прямий вплив на керований об'єкт через накази, розпорядження, вказівки, рекомендації, пропозиції, забезпечують організаційну чіткість і дисципліну праці. Економічні методи сприяють виявленню нових можливостей і резервів суб'єкту туристичного підприєм-

ства, зміні системи матеріального стимулювання з урахуванням економічних інтересів усіх учасників трудового процесу. В економічних методах виділяють соціально-психологічні, які впливають на особистісні відносини і зв'язки, що виникають у трудовому колективі. Вони дають змогу врахувати мотиви діяльності та потреби робітників, бачити перспективи зміни конкретної ситуації, приймати оптимальні управлінські рішення. Основна роль відводиться нормативно-правовим методам, за допомогою яких здійснюються всі регулювальні дії. Функціонування тієї чи іншої форми державного регулювання, будь-то ліцензування, кредитування або цінова політика, регламентується відповідними нормативно-правовими актами. Слід зазначити, що наша країна має достатньо сформовану правову основу функціонування туристичного ринку, але цього недостатньо для розвитку різних видів туризму за сучасного рівня вимог. Через відсутність на державному рівні чіткої стратегії розвитку сільського аграрного туризму, як виду економічної діяльності, законодавчий

процес є безсистемним і суперечливим. Як наслідок, законодавство, що регулює економічні відносини в сільському аграрному туризмі, непослідовне, хаотичне і нестабільне. Головним напрямом удосконалення законодавства у галузі даного виду туризму має бути опрацювання системи нормативно-правових актів, які б розвивали і доповнювали положення чинних основ законодавства України з урахуванням змін в економічній сфері.

Сукупність управлінських дій на будь-якому рівні є певним переліком функцій складових замкнутого управлінського циклу, який передбачає прийняття управлінських рішень, їх реалізацію і контроль.

Функції управління розвитком суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму слід розглядати як взаємопов'язані та взаємообумовлені складові єдиного управлінського процесу з впливом на керований об'єкт. У туристичному бізнесі, як і в інших видах діяльності, здійснюються функції планування, регулювання, організації, мотивування, обліку, аналізу і контролю. Планування діяльності є найбільш важливою функцією у діяльності суб'єктів туристичного підприємства, оскільки сутність її полягає в науковому обґрунтуванні майбутніх соціально-економічних цілей розвитку. Результатом процесу планування є бізнес-плани, в яких знаходять відображення прийняті управлінські рішення, наводяться обґрунтовані розрахунки та економічна оцінка витрат і ресурсів, кінцевих результатів.

Регулювання та організація як функції управління полягають в упорядкуванні технологічної, економічної, соціально-психологічної та правової сторін діяльності суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму. Вони націлені на формування ефективної організаційної структури апарату управління, підбір і підготовку кадрів. Функція мотивація в діяльності суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму розглядається у двох аспектах – як мотивація по-дорожній і мотивація трудових відносин працівників суб'єкту підприємства. Контроль, аналіз і координація, як функції управління, мають на меті оцінювання успішності управлінських рішень. Функція контролю забезпечується ефективним інформаційним супроводом управління та своєчасною діагностикою позиції суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму на ринку. Проведення аналізу повинно передбачати вибір напрямів розвитку суб'єктів підприємства

сфери сільського аграрного туризму, оцінку ефективності управління ризиками. Комплексна реалізація перерахованих функцій управління забезпечує взаємодію і взаємозв'язок усіх елементів системи. Для досягнення цілей та оцінки результатів управління розвитком суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму можна використовувати інструменти ціноутворення (ціни і тарифи на туристичні послуги), попит і пропозицію сервісного обслуговування туристів, оподаткування, ліцензування, сертифікація, страхування туристів. Процес розвитку суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму передбачає й управління ресурсним, інформаційним, технічним, рекламним забезпеченням, управлінням маркетинговою діяльністю, кадровим потенціалом, фінансовими ризиками.

Висновки

Таким чином, обґрунтовано необхідність системного підходу до управління розвитком суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму. Концептуальною позицією є визначення механізму управління як сукупності підсистем, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії, що впливають на ефективність діяльності суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму. Системний підхід дозволяє оперативно отримувати інформацію про діяльність суб'єкту підприємства сфери сільського аграрного туризму, сприяти збільшенню конкурентної переваги на ринку, оцінювати економічне зростання і визначати пріоритети розвитку.

Туристичний бізнес можна розглядати як циклічну модель із безперервним чергуванням повторюваних процесів: виробництво туристичної послуги, формування, реалізація та споживання туристичного продукту.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф.А. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1 – С. 129–130.
2. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.
3. Важинський Ф.А. Іноземний капітал: екологічний аспект / Ф.А. Важинський, В.М. Черторижський, А.В. Коло-

дійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук–техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2008. – Вип. 18.3. – С. 89–94.

4. Долішній І.М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І.М. Долішній, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211–216.

5. Дядечко Л.П. Процесно–системний підхід до формування туристичних потоків / Л.П. Дядечко, В.С. Шимкова // Вісник ДІТБ. – 2006. – № 10. – С. 205–210.

6. Карлофф Б. Деловая стратегия / Б. Карлофф: [пер. с англ. / под ред. В.А. Приписова]. – М.: Экономика, 1991. – 239 с.

7. Портер М. Стратегия конкуренции / М. Портер. – Франкфурт, Нью-Йорк: Кампус, 1988. – 485 с.

8. Потрашкова Л.В. Моделирование развития предприятия как системы по созданию добавленной стоимости / Л.В. Потрашкова, А.И. Пушкарь // Технический прогресс та ефективність виробництва. Випуск 91. – Х.: ХДПУ, 2000. – С.82–85.

9. Шевчук Л.Т. Світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування бізнес–інкубаторів / Л.Т. Шевчук, А.В. Колодійчук // Регіональна економіка. – 2013. – №1. – С. 178–184. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2013_1_24.

УДК 657.6:338.512

Н.В. КУДРЕНКО,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Національного університету харчових технологій

Ю.С. КОРОТЧЕНКО,

студентка Національного університету харчових технологій

Особенности планирования аудита калькулирования себестоимости продукции вспомогательных производств как важливой складовой аудиторской проверки

У статті здійснено огляд особливостей аудиту калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв, а саме стадії планування аудиторської перевірки. Визначено порядок дій та робіт, які доцільно здійснювати під час етапу планування для забезпечення проведення ефективної перевірки.

Ключові слова: собівартість, калькулювання, допоміжні виробництва, аудит, планування аудиту, план та програма аудиту.

Н.В. КУДРЕНКО,

к.э.н., доцент кафедры учёта и аудита Национального университета пищевых технологий

Ю.С. КОРОТЧЕНКО,

студентка Национального университета пищевых технологий

Особенности планирования аудита калькулирования себестоимости продукции вспомогательных производств как важной составляющей аудиторской проверки

В статье сделан обзор особенностей аудита калькулирования себестоимости продукции вспомогательных производств, а именно стадии планирования аудиторской проверки. Определен порядок действий и работ, которые целесообразно осуществлять во время этапа планирования для обеспечения проведения эффективной проверки.

Ключевые слова: себестоимость, калькулирование, вспомогательные производства, аудит, планирование аудита, план и программа аудита.

N. KUDRENKO,

Candidate of economic sciences

Associate Professor of Department of Accounting and Auditing National university of food technologies

Y. KOROTCHENKO,

Student National university of food technologies

Features of planning the audit of costing the production of auxiliary production as an important component of the audit

The article reviews the peculiarities of the audit of the calculation of the cost of production of auxiliary

production, namely the stage of planning of the audit. The order of actions and works, which are expedient to carry out during the planning stage for ensuring effective verification, are determined.

Key words: *prime cost, calculation, auxiliary production, audit, audit planning, plan and audit program.*

Постановка проблеми. Аудит витрат є важливою частиною будь-якої аудиторської перевірки, а формування собівартості – процес, який включає багато складових, в яких можуть ховатися значні порушення. Оскільки Україна є частиною міжнародної спільноти, важливо здійснювати аудит відповідно до міжнародних вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику аудиту собівартості продукції займалися такі науковці як: Сиротюк Г.В., Пелипенко І.І., Карпова Т.П., Чернелевський Л.М., Беренда Н.І., Череп А.В., Немченко В.В., Редько О.Ю., Лищенко О.Г., Лишиленко О.В., Сопко В.В.

Основною **метою** написання **статті** є зображення та описання формування плану та програми аудиторської перевірки калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв як головних елементів етапу планування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» аудит – перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

При здійсненні аудиторської діяльності аудитор та аудиторські фірми застосовують відповідні стандарти аудиту. Стандарти аудиту приймаються на основі стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів з дотриманням вимог цього Закону, Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та інших нормативно-правових актів [1].

В якості національних стандартів аудиту в Україні діють Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. В цих стандартах зазначаються принципи здійснення аудиторської перевірки та надання професійного, незалежного судження щодо звітності підприємства. Стандарти мають

рекомендаційний характер, їх використання відповідає професійному судженню аудитора.

Система Міжнародних стандартів аудиту поділяється на наступні розділи:

Загальні принципи аудиту та відповідальність аудитора.

Оцінка ризиків та дії аудитора у відповідь на оцінені ризики.

Аудиторські докази.

Використання роботи інших аудиторів.

Аудиторські висновки та звітність.

Спеціалізовані сфери аудиту.

Вимоги до завдань з огляду та завдань з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації.

Супутні послуги [2].

Завданням аудиту витрат на виробництво і собівартості продукції є дослідження виробничої діяльності підприємства з метою виявлення резервів для збільшення випуску продукції, поліпшення її якості, зниження собівартості продукції та підтвердження відображених у бухгалтерському обліку витрат за звітний період [3, с.144].

Багато вчених займалися вивченням проблеми трактування поняття «собівартість», різні підходи наведені у табл.1.

Відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» до складу виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються:

1) прямі матеріальні витрати – вартість сировини та основних матеріалів, що становлять основу виробленої продукції, покупних напівфабрикатів і комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат;

2) прямі витрати на оплату праці – заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат;

3) інші прямі витрати – всі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат;

4) загальновиробничі витрати – витрати на управління виробництвом, амортизація основних засобів загальновиробничого призначен-

Таблиця 1. Підходи до трактування визначення «собівартість»

№ пп	Автор	Визначення поняття
1	2	3
1	Завгородній В.П.	Усі витрати підприємства на виробництво та реалізацію продукцію, виражені в грошовій формі, утворюють собівартість продукції [4, с.553]
2	Манилич М.І.	Собівартість відшкодовує витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції для здійснення процесу відтворення і виражає при цьому складну систему економічних зв'язків і залежностей, що мають місце в процесі виробництва і обігу товару кожного суб'єкта господарювання. [5, с.3]
3	Степаненко С.В.	Собівартість – це один з основних показників роботи підприємства, що використовують для визначення потреби в обігових коштах, планування прибутку, визначення економічної ефективності окремих організаційно– технічних заходів і виробництва загалом, для внутрішньозаводського планування; а також для формування цін [6, с.201]
4	Бутинець Ф.Ф	Собівартість – це грошовий вираз частини вартості продукції [7, с.245]
5	Садовська І.Б.	Собівартість – сума витрат, пов'язаних із процесами постачання, виробництва та збуту [8, с.51]
6	Лишиленко О.В.	Собівартість продукції являє собою грошовий вираз витрат на її виробництво [9, с.359]

ня, амортизація нематеріальних активів, витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення, витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень, витрати на обслуговування виробничого процесу, витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо [10].

Планування аудиту є важливою складовою аудиторської перевірки, адже належним чином спланований порядок робіт дозволить ефективно та повно оцінити стан обліку на підприємстві, а особливо це стосується аудиту собівартості продукції, оскільки ця частина обліку містить багато складових, де можуть виникнути порушення. Плануючи аудиторську перевірку слід визначити загальну послідовність проведення аудиту. Так, спочатку проводиться огляд діяльності клієнта.

Таблиця 2. Тест внутрішнього контролю

№ пп	Зміст питання	Варіант відповіді		
		Так	Ні	Інф. відсутня
1	2	3	4	5
1	Чи існує на підприємстві відділ внутрішнього контролю?			
2	Чи встановлена періодичність віднесення витрат допоміжних виробництв на фінансовий результат?			
3	Чи встановлений посадовими інструкціями перелік осіб, що відповідальні за відображення калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв?			
4	Чи затверджено в обліковій політиці склад статей калькуляції собівартості продукції (робіт, послуг) допоміжних виробництв?			
5	Чи проводиться інвентаризації продукції допоміжних виробництв?			
6	Чи реалізується продукція (роботи, послуги) допоміжних виробництв стороннім підприємствам?			
7	Чи затверджено в обліковій політиці метод калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв?			
8	Чи встановлений на підприємстві графік документообороту стосовно калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв?			
9	Чи були встановлені факти порушень ведення обліку калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв за результатами попередніх перевірок?			
10	Чи вносилися зміни до технологічних карток по допоміжному виробництву?			

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проводяться організаційні роботи, визначаються напрямки перевірки, визначається стан системи внутрішнього контролю, рівня суттєвості, аудиторського ризику. Внутрішній контроль визначається як система дій, що здійснюється на кожному робочому місці в системі управління через надання персоналу відповідних права та обов'язків у напрямку перевірки поточної діяльності на відповідність встановленим регламентаціям (нормам, правилам, законам, планам, рекомендаціям). Для оцінки системи внутрішнього контролю проводяться тести внутрішнього контролю, приклад такого тесту наведено у табл.2.

Загальна послідовність аудиту відображається у плані проведення аудиторської перевірки, що містить поетапний загальний опис робіт, які слід провести під час перевірки табл.3.

Після проводиться безпосередньо сама перевірка, аудитором визначається обсяг перевірки, суцільна чи вибіркова, найчастіше через часові та вартісні обмеження проводиться вибіркова перевірка. Перевірка включає роботи з первинними та зведеними документами, дані яких порівнюються з даними облікових реєстрів, які в свою чергу співставляються з даними звітності.

Таким чином плануючи аудит собівартості продукції необхідно звернути увагу на такі аспекти:

- вивчення технологічних особливостей допоміжного виробництва;
- огляд облікової політики підприємства у частині наявності переліку статей калькуляції виробничої собівартості продукції допоміжного виробництва, методу розподілу загальногвиробничих витрат, методу калькулювання собівартості продукції;
- перевірка правильності обліку матеріальних витрат допоміжного виробництва;
- перевірка правильності обліку витрат на оплату праці працівників допоміжного виробництва;
- перевірка правильності обліку відрахувань на соціальні заходи працівників допоміжного виробництва;
- перевірка правильності обліку амортизаційних відрахувань по допоміжному виробництву;
- перевірка правильності обліку інших прямих витрат допоміжного виробництва;
- перевірка наявності та відображення в обліку незавершеного виробництва;
- перевірка дотримання методу розподілу загальногвиробничих витрат допоміжного виробництва;

Таблиця 3. План аудиту калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв

№ пп	Етап	Заплановані види робіт	Джерела інформації	Період	Виконавець	Примітки
1	2	3	4	5	6	7
1	Підготовчий	Попереднє дослідження підприємства-клієнта	Особиста зустріч аудитора з керівництвом підприємства та працівниками, дані попереднього аудиту			
2	Проміжний	Проведення дослідження системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю підприємства-клієнта	Ознайомлення з обліковими та аудиторськими документами, збір даних про ведення обліку у відповідальних за це осіб			
3	Основний	Перевірка первинних документів, облікових реєстрів, фінансової звітності, відповідність показників у цих документах, встановлення ступеня повноти, достовірності та відповідності показників чинному законодавству, перевірка системи калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв	Первинні документи, облікові реєстри, фінансова звітність, договори, попередні аудиторські висновки, матеріали перевірок			
4	Завершальний	Узагальнення виявлених порушень та помилок, аналіз їх суттєвості, формування аудиторського звіту та висновку, підпис акту прийому-здачі робіт	Підсумки проведеного аудиту, протоколи зустріч з клієнтом			

Таблиця 4. Програма аудиту калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв

№ пп	Перелік аудиторських процедур	Аудиторські докази	Метод перевірки	Період виконання	Виконавець	Примітки
1	2	3	4	5	6	7
1	Ознайомлення з технологічними особливостями допоміжного виробництва	Карти технологічного процесу	Ознайомлення			
2	Перевірка правильності оформлення та розрахунків у документах з обліку витрат матеріалів допоміжних виробництв	Накладна вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, акт-вимога на заміну (додатковий відпуск) матеріалів, акт на списання малоцінних та швидкозношуваних предметів, картки складсько-го обліку, виробничий звіт	Формальна перевірка, арифметична перевірка, взаємна перевірка			
3	Перевірка правильності оформлення та розрахунків у документах з обліку оплати праці та відрахувань на соціальні заходи працівників допоміжних виробництв	Табель обліку робочого часу, подорожній лист, Розрахунково-платіжна відомість, виробничий звіт	Формальна перевірка, арифметична перевірка			
4	Перевірка правильності оформлення та розрахунків у документах з обліку амортизації допоміжних виробництв	Розрахунок бухгалтерії, Відомість нарахування амортизації	Формальна перевірка, арифметична перевірка, взаємна перевірка			
5	Перевірка правильності розподілу та включення загальновиробничих витрат підприємства до витрат допоміжних виробництв	Розрахунок бухгалтерії, калькуляція	Формальна перевірка, арифметична перевірка, взаємна перевірка			
6	Перевірка наявності незавершеного виробництва	Інвентаризаційний опис	Інвентаризація			
7	Перевірка правильності групування та повноти відображення витрат за калькуляційними статтями	Облікова політика, калькуляція, документи п.2-5	Арифметична перевірка, взаємна перевірка, логічна перевірка			
8	Перевірка своєчасності включення витрат до витрат відповідного періоду	Калькуляція, Журнал 5, Звіт про фінансовий стан, Звіт про фінансові результати	Хронологічна перевірка, взаємна перевірка			
9	Перевірка правильності списання собівартості продукції (робіт, послуг) допоміжних виробництв на витрати інших підрозділів	Калькуляція, розрахунок бухгалтерії	Взаємна перевірка, арифметична перевірка			
10	Зіставлення даних облікових регістрів	Журнал 5, Головна книга по рахунку 23 «Виробництво»	Арифметична перевірка, взаємна перевірка			
11	Зіставлення сум, відображених у фінансовій звітності, залишкам у регістрах бухгалтерського обліку	Журнал 5, Головна книга, Звіт про фінансовий стан, Звіт про фінансові результати, Примітки	Арифметична перевірка, взаємна перевірка			

Таблиця 5. Інформаційна база для проведення аудиту собівартості продукції допоміжного виробництва

№ пп	Група	Джерела інформації
1	2	3
1	Первинні документи	Акти–вимоги, акти на списання палива, енергії, акти–вимоги на заміну(внутрішні переміщення) матеріалів, лімітно–забірні картки, матеріальні звіти, акти виконаних робіт, наряди, таблиці обліку використання робочого часу та розрахунку заробітної плати, посвідчення про відрядження, авансові звіти, довідки бухгалтерії, розрахунки бухгалтерії, накладні, рахунки тощо.
2	Зведені документи	Розрахунково–платіжна відомість, Відомість нарахування амортизації, Зведена відомість про фактичну собівартість готової продукції та незавершеного виробництва
3	Рахунки бухгалтерського обліку	23 «Виробництво», 90 «Собівартість реалізації», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності»
4	Облікові реєстри	Журнал 5,5А
5	Фінансова звітність	ф.№1 «Баланс», ф.№2 «Звіт про фінансові результати», ф.№5 «Примітки до річної фінансової звітності»
6	Статистична звітність	ф.№1–ПВ «Звіт з праці», ф.№11–ОЗ – «Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос)», ф.4–МТП «Звіт про залишки і використання палива та паливо–мастильних матеріалів» та інші
7	Інші джерела	Норми та нормативи споживання ресурсів, дані про відхилення від норм, калькуляції, матеріали обстежень, перевірок, спостережень, нарад, конструкторська і технологічна документація, кошториси витрат на виробництво, результати попередніх аналітичних досліджень

– перевірка правомірності віднесення витрат до виробничої собівартості продукції допоміжних виробництв;

– перевірка своєчасності віднесення витрат на собівартість продукції допоміжних виробництв відповідного періоду;

– перевірка відповідності даних синтетичного та аналітичного обліку;

– перевірка відповідності даних облікових реєстрів узагальненим даним фінансової звітності.

Відповідно до визначених напрямків перевірки складається програма проведення аудиту табл.4, яка містить інформацію про перелік процедур, терміни та склад осіб, відповідальних за проведення тих чи інших робіт.

Необхідно визначити чіткий перелік первинних та зведених документів у системі бухгалтерського обліку будь–якого підприємства, їх зв'язок та узагальнення у звітності, що дасть можливість аудиторю мати чітке уявлення про повноту та достовірність обліку собівартості продукції (робіт, послуг) допоміжних виробництв. Джерела інформації для проведення аудиту собівартості продукції допоміжних виробництв наведені у табл.5 [11, с.137].

Виявлені порушення узагальнюються у груповальній відомості виявлених порушень. Наступним кроком є складання аудиторського звіту та

аудиторського висновку, доведення висновку до клієнта та підписання документів

Висновки

Планування перевірки є важливим етапом, оскільки саме на цьому етапі визначаються всі види робіт, які будуть проведені. Тому для ефективною перевірки необхідно провести тести внутрішнього контролю, оцінити стан внутрішнього контролю, ознайомитись з особливостями діяльності підприємства–клієнта і відповідно до отриманої інформації та завдань аудиту розробити програму аудиту, яка включатиме перелік процедур, які необхідно провести, документи, що перевірятимуться, терміни виконання та осіб, що відповідальні за проведення робіт.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993р. № 3125–XII. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>

2. Аудит: підручник / наук. ред. Івана Ісаковича Пеліпенка ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К.: ДП «Інформ.–аналіт. агенство», 2015. – 643с. – С. 99–103.

3. Чернелевський Л.М., Беренда Н.І. Аудит. теорія і практика. – К. «Хай–Тек Прес», 2008.–560 с. С. 144–145.

4. Завгородний В.П. Бухгалтерський учет в Україні: Учеб. пособие для студентов вузов. – 5-е изд., доп. и перераб. – К.: Издательство А.С.К., 2003. – 847с.
5. Манилич М.І., Миронюк О.В. Собівартість продукції: теоретичний аспект: – ПВНЗ «Буковинський університет»: Чернівці – 2005. – 15с.
6. Економіка: навч. посібник [для загальноосвітніх навч. закладів] / за ред. С.В. Степаненка. – 2-ге вид. [доп.]. – К.: КНЕІ, 2001. – 306 с.
7. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / Вид. 2-е, доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640с.
8. Садовська І.Б. Бухгалтерський облік [текст]: навч. посіб. / І.Б. Садовська, Т.В. Божидарнік, К.Є. Нагірська, – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 688с.
10. Лишиленко О.В. Фінансовий облік: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп., – Київ: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2008. – 556с. – С. 359
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999р. №318. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
12. Чернелевський Л.М., Слободян Н.Г., Михайленко О.В. Аналіз діяльності підприємств та банківських установ: економічний, фінансово-інвестиційний, стратегічний: Підручник. – 2-ге вид-ня, перероб. та доповн. – К.: «Хай-Тек Прес», 2014. – 640с. – С. 137.

О.І. ПОПРОЗМАН,

к.е.н., доцент Національний університет фізичного виховання і спорту України

Удосконалення системи взаємодії рівнів управління підприємством

У статті проводиться дослідження цілеспрямованого впливу і координування роботи всіх підрозділів, засноване на застосуванні досконалих методів менеджменту і новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Розробляються і оцінюються альтернативні варіанти майбутніх дій та засоби для їх здійснення шляхом порівняльної оцінки, обирається оптимальний.

Ключові слова: управління підприємством, управлінська діяльність, система управління, підприємство, об'єкт управління, персонал, планування діяльності підприємства, розподіл праці, організаційна структура, функції управління.

А.І. ПОПРОЗМАН,

к.э.н., доцент Национальный университет физического воспитания и спорта Украины

Совершенствование системы взаимодействия уровней управления предприятием

В статье проводится исследование целенаправленного воздействия и координации работы всех подразделений, основанное на применении совершенных методов менеджмента и новейших достижений научно-технического прогресса. Разрабатываются и оцениваются альтернативные варианты будущих действий и средства для их осуществления путем сравнительной оценки, выбирается оптимальный.

Ключевые слова: управление предприятием, управленческая деятельность, система управления, предприятие, объект управления, персонал, планирование деятельности предприятия, разделение труда, организационная структура, функции управления.

O. POPROZMAN,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Improvement of the system of interaction between levels of enterprise management

The article deals with the purposeful impact and coordination of the work of all units, based on the application of advanced management methods and the latest advances in scientific and technological progress. The need to make a decision also occurs when there are several possible options from which to choose the optimal one. The choice of the appropriate solution is based on a system of criteria. It

is this criterion in the planning process of the enterprise is an alternative choice. Alternative options for future actions and means for their implementation are being developed and evaluated through comparative assessment, the best one is chosen. The decision-making process includes a rational choice. At the same time, the criteria for rationality of these or other variants of the plan may be the means for analysis from various branches of knowledge: technical, legal, social, and economic.

Key words: *enterprise management, management activity, management system, enterprise, object of management, personnel, planning of enterprise activity, division of labor, organizational structure, management functions.*

Постановка проблеми. Соціальний зміст процесу управління включає в себе: формування розвитку колективу на базі соціологічних досліджень формальної і неформальної його структури; соціальне регулювання і нормування; соціальне стимулювання (колективне й індивідуальне) і підвищення ефективності комунікацій; створення оптимального психологічного клімату в колективі оптимізацію взаємовідносин керівника і підлеглих, співвідношення формального і неформального лідерства; гуманізацію праці професійний відбір і комплектування малих груп; визначення послідовності людських і людино-машинних операцій на всіх етапах процесу управління.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематиці управлінських процесів у діяльності підприємств усіх форм власності присвячені праці таких видатних вчених економістів, науковців України, як Ганущак – Єфіменко Л. М., Ареф'єва О. В., Махсма М. Б., Щербак В. Г., Герасимчук Н. А., Прокопенко Н. С. Харчук Т. В., Румик О. О., Яценко І. О., Луцій О. П. та інші.

Метою статті є дослідження механізмів та методики оптимізації системи взаємодії управлінських рівнів у процесі функціонування підприємств для підвищення ефективності їх роботи.

Виклад основного матеріалу. Процес управління у всіх аспектах здійснюється шляхом прийняття і реалізації відповідних управлінських рішень керівниками різних рівнів управління. Правове регулювання управлінської діяльності: регулювання компетенції органів управління (під компетенцією розуміється закріплена за органом управління сфера діяльності у межах якої він самостійно приймає рішення); забезпечення дотримання компетенції і неприпустимість обмеження прав низових організацій; інформованість про склад конкретних рішень, які зобов'язані приймати посадові особи; встановлення прав і відповідальності (у тому числі адміністративно дисциплінарної, матеріальної, моральної, кримінальної).

Дослідження показали, що найбільш доцільною є трьохрівнева система управління з кількістю підлеглих у одного менеджера (керівника) не більш 5–6. Водночас, чим вище рівень ієрархії, тим більше в структурі робочого часу менеджера повинно приділятися стратегічним, перспективним питанням. На нижчому рівні навпаки, менеджер повинний займатися більше оперативними завданнями [1, 3].

Управління виробництвом складається з множини етапів, тобто має визначену технологію. Технологія управління – це сукупність формалізованих і неформалізованих послідовно і паралельно застосованих прийомів управлінської діяльності.

Зміст управлінської діяльності складається з процесів управління: працею основного і допоміжного персоналу підприємства; рухом і запасами предметів праці тобто матеріальними потоками (ресурсами); будинками, спорудами, устаткуванням підприємства, тобто знаряддями і засобами праці; процесами виробництва виробів та послуг, обслуговування основного і допоміжного виробництва; економічними зв'язками і відносинами [2, 4].

Сполучною ланкою між зазначеними елементами об'єкта управління є праця в рамках визначеної виробничої кооперації Отже, процес управління підприємством – це, насамперед, соціальна функція, а управління виробництвом – це, головним чином, управління людьми.

Діяльність керівника виробництва за своєю технологією ділиться на три основних цикли, в рамках яких виконуються різні операції і процедури:

1) інформаційний – (пошук, збір, передача, обробка, збереження науково – технічної, економічної облікової й іншої інформації Цим займаються переважно технічні виконавці і фахівці);

2) логіко – інтелектуальний – формування і прийняття управлінських рішень – (дослідження, науково-технічні й інші розробки, техніко-економічні розрахунки, прогнози, формування рішень з економічних, організаційних, соціальних

і інших питань. Тут зайняті в основному фахівці і керівники підприємств і організацій);

3) організаційний – організаційний вплив на об'єкт управління для реалізації рішення – (добір і розстановка кадрів, інструктаж, доведення завдань до виконавців, оперативне планування, організація трудових процесів персоналу, диспетчеризація, координація, контроль виконання. Тут зайняті переважно лінійні керівники).

На вході інформаційного циклу приймаються три види інформації: зовнішня; внутрішня, від об'єкта управління; вхідна в ході організаційного впливу на об'єкт управління формується множина потоків інформації між окремими ланками управляючої системи. На виході інформаційного циклу і на вході до логіко – інтелектуального циклу знаходиться належним способом оброблена інформація, необхідна керівнику для підготовки і прийняття відповідного управлінського рішення. На виході логіко – інтелектуального циклу приймаються усні або письмові рішення, розпорядження, накази, вказівки й інша директивна інформація.

На виході організаційного циклу здійснюються функції організації виробництва, які виконують керівники за допомогою відповідної системи методів управління.

Технологія роботи організатора виробництва має однаковий циклічний характер незалежно від рівня управляючої системи. На будь-якому рівні управління виконуються всі три цикли процедур. Вони сполучаються один з одним по рівнях, тобто на рівні керівництва підприємством у числі організаційних операцій здійснюються постановка завдань, передача директивної інформації і вказівок керівникам нижчого рівня, які у свою чергу, прийнявши й обробивши директивну, планову й іншу інформацію, приймають рішення, організують їх виконання і здійснюють той же процес стосовно наступного рівня [3, 5].

Розходження у виконанні операцій і процедур виявляється лише в ступені розподілу праці. Наприклад, керівник нижчого рівня управління сам виконує всі три цикли процедур; у начальника великого підрозділу значну частку у витратах робочого часу займають логіко – інтелектуальні та організаційні процедури; директор і його заступники для виконання інформаційних процедур також мають спеціальний функціональний апарат (відділи і служби).

Керівник витрачає свій робочий час на всі три основні цикли управлінських робіт. Співвідно-

шення цих витрат, зрозуміло, різне і залежить в основному від посади і посадових інструкцій (наприклад, у начальника відділу в бюджеті робочого часу до 60% займає організаторська робота, а у директора підприємства до 60% робочого часу займають процедури прийняття рішень).

Отже, професійний організатор повинний володіти технологією роботи з усною і документальною інформацією, підготовки і прийняття управлінських рішень і організаторської роботи (організаційною технологією). Необхідно також, щоб керівники підприємства вміли проектувати організаційну технологію, тобто порядок і схему виконання тих або інших процедур процесу управління.

Процес управління заснований на таких видах розподілу праці:

1. Функціональний розподіл праці передбачає чіткий розподіл функцій управління між працівниками управлінського апарату, закріплення функціональних обов'язків за допомогою спеціальних організаційно-правових документів, положень про відділи, посадових інструкцій.

2. Професійний і кваліфікаційний розподіл – визначення необхідної кількості працівників усередині кожної функції за фахом і посадами, за рівнем складності робіт. За посадовими ознаками працівники апарату управління виробництвом підрозділяються на декілька категорій: керівники (підприємств, організацій, підрозділів), головні фахівці; фахівці (з планування, технології виробництва, проектування, маркетингу.); технічні виконавці [1, 8].

3. Операційно – технологічний розподіл праці в процесі управління є визначеною трудовою кооперацією в управлінському апараті.

4. Вертикальний розподіл праці. При вертикальному розподілі структура організації складається з рівнів повноважень, розташованих в ієрархічному порядку: ВР – верхній рівень (вищі керівники підприємства I рівня управління); СР – середній рівень (керівники функціональних і виробничих підрозділів II рівня управління); НР – нижній рівень (начальники відділів – III рівень управління). Повноваження розподіляються між керівниками, які займають визначені посади в даній організації.

5. Горизонтальний розподіл праці. Схема горизонтального розподілу праці відображає три функції управління: виробництво, технічне обслуговування і матеріально-технічне постачання. У реальних умовах їх може бути значно більше.

Кожна з функцій подана відповідним підрозділом із визначеним числом працівників різної кваліфікації.

Щоб вирішити задачу щодо організації управління, необхідно побудувати систему. Система, між елементами якої встановлені зв'язки, що забезпечують їх взаємодію, спрямовані на досягнення визначених цілей, є організованою.

Структура, що відображає склад і підпорядкованість різних елементів, ланок і щаблів управління, функціонуючих для досягнення визначеної цілі, називається організаційною. В основі формування структури управління лежить виділення функцій управління, необхідних для організації нормальної діяльності підприємства. Таким чином, суттю організації системи управління є органічний зв'язок функцій і структури управління.

Організаційна структура формується, виходячи із складу, змісту і трудомісткості виконання загальних і спеціальних функцій управління. Об'єктивний характер її побудови визначається принципом первинності функцій і вторинності органу управління, тобто створення і виділення функцій передують формуванню органу або ланки управління.

Організаційна структура управління має пірамідальний характер, тобто містить декілька рівнів управління (ієрархічних рівнів), що відповідає принципам системної побудови організації Система управління кожного рівня є об'єктом управління для більш високого рівня [6,7].

Ієрархічна побудова апарата управління тісно пов'язана з централізацією і децентралізацією управління і проблемою делегування повноважень. Централізація управління – це зосередження організаційних і розпорядницьких функцій на верхніх рівнях управління і виконавчих – на нижніх. Централізація дозволяє зменшити кількість і масштаби помилкових рішень, застосованих менш досвідченими керівниками нижніх рівнів, більш продуктивно і легко використовувати досвід і знання персоналу верхнього рівня управління тощо. У той же час, головний недолік централізації – зниження гнучкості і оперативності роботи апарата управління.

Децентралізація управління зменшує обсяг інформації, яка надходить і перероблюється на верхніх рівнях, що є позитивним чинником. Недолік – утруднена координація, регулювання і контроль процесів управління. Чим вище ступінь централізації управління, тим менше делегується повноважень і відповідальності на нижній рівень, і навпаки,

чим нижче централізація, тим більше делегується повноважень і відповідальності на нижчий рівень.

Ступінь централізації функцій управління і ступінь делегування повноважень і відповідальності прямо впливають на кількість ланок управління і, отже, на ієрархію структури управління. Організаційні структури управління реальних підприємств різноманітні однак у схемах їх побудови можна простежити визначені закономірності, що базуються на основних принципах: лінійне і функціональне управління, делегування повноважень і централізація, норми керуваності.

Організаційна структура будь-якого підприємства повинна плануватися кількісно вимірюваними (обсяг роботи підприємства, число й обсяг робіт його підрозділів, кількість і кваліфікаційний склад персоналу в кожному підрозділі) і якісними (формулювання принципів організаційної політики, обґрунтування схеми організації і управління, формулювання функцій кожної ланки, визначення функціональних зв'язків, розподіл повноважень і відповідальності визначення ліній підпорядкування та інформаційних потоків.) параметрами [2, 5].

Організацію виробництва і процес управління необхідно розглядати як два нерозривних елементи системи управління. Організаційна структура повинна забезпечити нормальний ефективний процес управління виробництвом, яке складається з об'єкта і суб'єкта. Відповідно розрізняють організаційну структуру об'єкта управління (кількість, розмір, розташування і спеціалізація виробничих підрозділів) і організаційну структуру суб'єкта управління або апарата управління підприємства (кількість, функції розташування і підпорядкованість управлінських ланок). Жодна з цих підсистем не функціонує окремо, разом вони складають схему організаційної структури підприємства.

Структуризація системи управління має наступні можливості: 1. Створення нових підрозділів управління, орієнтованих на досягнення визначеної цілі або вирішення конкретної проблеми. 2. Проведення порівняльного аналізу різних варіантів організації управління для комплексних проблем і вибір найбільш адекватного. 3. Упорядкування і уявлення у формалізованому виді функціональних і інформаційних взаємозв'язків і взаємодій у процесах прийняття рішень. 4. Вибір організаційних форм управління, які забезпечують достатню ефективність їх функціонування.

Етапами розробки організаційної структури підприємства є: 1. Аналіз портфеля замовлень, ринкової стратегії фірми. 2. Прогнозування обсягів виробництва, цін і прибутку підприємства. 3. Розрахунок максимально припустимих витрат на управління. 4. Побудова дерева цілей підприємства. 5. Формування організаційної структури підприємства і структури її функціональних підрозділів за проблемно-цільовим модулем. 6. Дотримання принципів раціональної організації виробничих процесів. 7. Розробка (уточнення), узгодження і затвердження положень про функціональні підрозділи і посадові інструкції [4, 6].

Основні принципи формування проблемно-цільової організаційної структури підприємства: 1. Цільовий підхід, тобто формування організаційної структури на основі дерева цілей підприємства. 2. Визначення головних функціональних блоків управління у відповідності зі стратегічними цілями підприємства (1-й рівень дерева цілей). 3. Орієнтація на проблеми, тобто формування відділів для вирішення конкретної проблеми або виконання конкретних функцій у цілому по підприємству (2-й рівень дерева цілей). 4. Орієнтація на конкретні ринки при побудові структур відділів по окремих ринках (3-й рівень дерева цілей). 5. Забезпечення координації вирішення проблем при досягненні конкурентоздатності товару (по горизонталі).

Висновок

Сформовані організаційні структури управління підприємств вимагають обґрунтованого і комплексного підходу до побудови таких структур, які б відповідали вимогам ринкової економіки. Вимоги, запропоновані до організаційної структури підприємства: а) кількість елементів структури (відділи, служби) повинна бути мінімальною, але достатньою для ефективного функціонування системи; б) комунікації між елементами системи, а також системи з навколишнім середовищем повинні бути чіткими, якість інформації повинна бути високою; в) виробничий процес виготовлення продукції як результат функціонування структури управління повинний максимально відповідати вимогам пропорційності, безперервності і ритмічності; г) структура повинна бути мобільною, здатною адаптуватися до змін і перебудовуватися на вирішення нових задач. Таким вимогам в сучасних умовах може задовольняти проблемно-цільова організаційна структура.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Економіка підприємства: навч. посібник [для студ. вищих навч. закл.] / О.В. Ареф'єва, В.Г. Сахаєв, О.В. Ареф'єв, М.Б. Махсма, О.І. Попрозман; Європейський ун-т. – К.: Видавництво Європейського університету, 2005. – 238 с.

2. Ганущак – Єфіменко Л. М., Щербак В. Г. Розвиток інноваційно-інвестиційної політики сільських регіонів / Л. М. Ганущак – Єфіменко, В. Г. Щербак // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2016. – № 6. – С. 99 – 105

3. Ганущак–Єфіменко Л. М. Моделювання організації взаємодії учасників процесу управління інноваційним розвитком підприємства / Актуальні проблеми економіки № 1((115)), 2011 С 90 – 100.

4. Герасимчук Н. А. Ефективність заходів ресурсозбереження у виробничо – господарській діяльності підприємства / Н. А. Герасимчук // Таврійський державний агротехнологічний університет зб. наук. праць. Серія: Економічні науки. – Мелітополь: Люкс, 2013. – № 2 (6). – С. 99 – 108.

5. Прокопенко Н. С. Аспекти управління інноваційною діяльністю підприємства / Н. С. Прокопенко, О. І. Попрозман // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 12 (127). – С. 98 – 101.

6. Харчук Т.В. Характеристика економічної стійкості підприємства та її елементів / Харчук Т.В. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №34. – С.332–335.

7. Харчук Т. В. Складові управління конкурентоспроможністю у системі економічного управління підприємством / Т. В. Харчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – Вип. 44. – С. 245–251.

8. Щербак В. Г. Розробка моделі моніторингу попиту та пропозиції на ринку інтелектуальної праці / Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. Вип. 252. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. С. 825 – 831

References

1. Arefeva O.V. Business Economics: Teach. manual [for studio. higher educators shut off] / o.v. Arefeva, V.G.Sakhayev, O.V. Arefiev, M.B.Mahmasa, O.I.Posprozman; European Univ. – K.: Publishing House of European University, 2005. – 238 c.

2. Hanuschak – Yefimenko L. M., Shcherbak V. G. Development of Innovation and Investment Policy of Rural Regions / L. M. Ganuschak – Yefimenko, V. G. Shcherbak // Bulletin of the Kiev National University of Technology and Design. – 2016. – No. 6. – P. 99 – 105

3. Hanuschak–Yefimenko LM Modeling of the organization of interaction of participants in the

process of management of innovative development of the enterprise / Actual problems of the economy № 1 ((115)) „ 2011 C 90 – 100.

4. Gerasimchuk N.A. Efficiency of resources conservation measures in the production and economic activity of the enterprise / N. A. Gerasimchuk // Tavriysky State Agrotechnological University. sciences works. Series: Economic Sciences. – Melitopol: Suite, 2013. – No. 2 (6). – P. 99 – 108.

5. Prokopenko N. S. Aspects of management of innovative activity of the enterprise / N. S. Prokopenko, O. I. Poproshman // Formation of market relations in Ukraine. – 2011. – No. 12 (127). – P. 98 – 101.

6. Kharchuk T.V. Characteristics of economic stability of the enterprise and its elements / Kharchuk T.V. // Bulletin of the Economy of Transport and Industry. – 2011. № 34. – p.332–335.

7. Kharchuk T., Component Management of Competitiveness in the System of Economic Management of the Enterprise / T.V. Kharchuk // Bulletin of the Economy of Transport and Industry. – 2013. – Issue 44. – pp. 245–251.

8. Shcherbak V.G. Development of a model for monitoring demand and supply in the market of intellectual labor / Economics: problems of theory and practice. Zb sciences np. Вип. 252. Dnipropetrovsk: DNU, 2010. p. 825 – 831

УДК 338.48–44(1–22):338.487:334.722:339.138–044.247

Л.Ю. ЧОБАЛЬ,

к.е.н., доцент кафедри менеджменту туристичного та готельно–ресторанного бізнесу
Ужгородського торговельно–економічного інституту
Київського національного торговельно–економічного університету

Формування інтегрованих маркетингових комунікацій підприємництва в сфері сільського аграрного туризму

У статті дано визначення сутності поняття «маркетингові комунікації». Виділено інструменти маркетингових комунікацій, зокрема такі основні елементи, як: реклама; стимулювання збуту, паблік рилейшнз (зв'язки з громадськістю); прямий маркетинг. Сформульовано завдання в сільському аграрному туризмі, що висвітлюють сутність реклами. Наведені заходи щодо стимулювання споживачів послуг суб'єктів підприємництва. Визначено, що паблік рилейшнз сприяє створенню позитивного іміджу суб'єкта туристичного підприємництва. Виділено три основні форми прямого маркетингу в сільському аграрному туризмі. Окреслено етапи комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму.

Ключові слова: маркетингові комунікації, сільський аграрний туризм, реклама, стимулювання збуту, паблік рилейшнз, прямий маркетинг, стратегія, ефективність.

Л.Ю. ЧОБАЛЬ,

к.э.н., доцент кафедры менеджмента туристического и гостинично–ресторанного бизнеса
Ужгородского торгово–экономического института
Киевского национального торгово–экономического университета

Формирование интегрированных маркетинговых коммуникаций предпринимательства в сфере сельского аграрного туризма

В статье дано определение сущности понятия «маркетинговые коммуникации». Выделены инструменты маркетинговых коммуникаций, включая такие основные элементы как: реклама; стимулирование сбыта; паблик рилейшнз (связи с общественностью); прямой маркетинг. Сформулированы задачи в сельском аграрном туризме, освещающие сущность рекламы. Приведены меры по стимулированию потребителей услуг субъектов предпринимательства. Определено, что паблик рилейшнз способствует созданию положительного имиджа субъекта туристического предпринимательства. Выделены три основные формы прямого маркетинга в сельском аграрном туризме. Определены этапы комплекса интегрированных маркетинговых коммуникаций субъектов предпринимательства сферы сельского аграрного туризма.

Ключевые слова: маркетинговые коммуникации, сельский аграрный туризм, реклама, стимулирование сбыта, паблик рилейшнз, прямой маркетинг, стратегия, эффективность.

Formation of integrated marketing communications of entrepreneurship in the sector of rural agrarian tourism

The article defines the essence of the concept of «marketing communications». Marketing communication tools, including the following key elements as advertising; sales promotion; public relations (relations with community); direct marketing are allocated. Problems in agricultural agrarian tourism, which highlight the essence of advertising, are formulated. The measures on stimulation of consumers of services of business entities are presented. It is determined that public relations contributes to the creation of a positive image of the subject of tourism entrepreneurship. Three main forms of direct marketing in rural agrarian tourism are allocated. The stages of the complex of integrated marketing communications of subjects of entrepreneurship in the sphere of rural agrarian tourism are outlined.

Keywords: *marketing communications, rural agrarian tourism, advertising, sales promotion, public relations, direct marketing, strategy, efficiency.*

Постановка проблеми. За ринкових умов однією з головних для підприємств України є проблема переходу від мислення категоріями виробництва до осягнення філософії підприємництва, орієнтованої на потреби та запити споживачів, тобто до філософії маркетингу. Саме інструменти комплексу маркетингу надають споживачеві необхідну інформацію про туристичні послуги, нові знання про туристичні ресурси і форми відпочинку, посилюють задоволення від купівлі туристичного продукту і таким чином є активним засобом конкурентної боротьби, підвищують якість обслуговування. З огляду на це важливим є дослідження комплексу маркетингу туристичних підприємств, а також визначення місця маркетингових комунікацій у комплексі маркетингу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти вирішення проблем та визначення стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку сільських територій висвітлено в наукових працях вітчизняних учених: М.С. Александрова, В.Г. Андрійчука, О.Г. Булави, В.В. Вітвіцького, М.Ф. Кропивки, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, В.П. Рябоконея, Є.І. Хомаківського, В.В. Юрчишина та ін. Науковці з маркетингу неоднотайні з приводу кількості основних складових системи маркетингових комунікацій, і тому це питання потребує подальших досліджень.

Мета статті – формування інтегрованих маркетингових комунікацій суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму.

Виклад основного матеріалу. Головна мета розробки підприємством комплексу марке-

тингу – забезпечити стійкі конкурентні переваги для завоювання більшої частки ринку. Сутність комплексу маркетингу полягає в оперативному реагуванні на зміни становища на ринку.

В умовах насиченого туристичного ринку недостатньо розробити якісний туристичний продукт, встановити на нього ціну й вибрати оптимальний канал розподілу. Дедалі більшої ваги набуває четверта складова комплексу маркетингу – просування. Просування туристичної послуги на ринку – це комплекс дій для створення двостороннього інформаційного зв'язку між підприємством і споживачами, який реалізується за допомогою маркетингової комунікаційної політики, мета якої – інформування, переконання та нагадування споживачам про туристичні послуги, стимулювання їх до дій, створення позитивного іміджу підприємства в оточуючому середовищі. Враховуючи той факт, що сільський аграрний туризм – відносно нова туристична послуга в Україні і ще недостатньо популярна серед населення, ефективні маркетингові комунікації між потенційними споживачами та суб'єктами підприємства сфери сільського аграрного туризму є запорукою успіху діяльності останніх.

Маркетингові комунікації – це система заходів діяльності людей, створена для підвищення конкурентоспроможності й ефективності діяльності підприємств, фізичних осіб та держави, яка об'єднує усі ланки і види комунікацій шляхом інформаційної взаємодії між покупцями та споживачами товарів і послуг.

Нині дедалі частіше наголошується на необхідності координації зусиль із просування туристич-

ного продукту та застосування концепції інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК). Концепція ІМК передбачає створення системи маркетингових комунікацій – реклами, зв'язків з громадськістю, персонального продажу, стимулювання збуту, яка дає змогу інтегрувати окремі повідомлення для забезпечення послідовного і цілеспрямованого впливу на різні групи адресатів комунікації [2].

Інтегровані маркетингові комунікації – це взаємодія всіх складових маркетингових комунікацій, за умови якої виникає ефект синергії, формуються маркетингові повідомлення, які ефективніше сприймаються та запам'ятовуються цільовою аудиторією для досягнення максимальної економічної ефективності. Комплекс маркетингових комунікацій суб'єктів туристичного підприємства охоплює такі інструменти: рекламу, стимулювання збуту, паблік рилейшнз та прямий маркетинг (особистий продаж). Виділені інструменти маркетингових комунікацій різняться формами інформаційного впливу на споживачів туристичних послуг, принципами, набором специфічних функцій, способами передачі інформації, але всі вони доповнюють один одного, створюючи єдиний комплекс.

Основна мета реклами в комплексі маркетингових комунікацій для суб'єктів туристичного підприємства полягає в інформуванні споживача про якість, властивості й інші характеристики турпродукту з метою здійснення продажу послуг покупцеві та одержання прибутку.

Реклама в туризмі як платна форма односторонньої комунікації від конкретного зацікавленого інвестора як засіб підтримки прямої або непрямой дії виробника турпродукту шляхом формування у споживачів потрібної реакції або мотивів щодо купівлі чи співробітництва, тобто ефективного споживчого попиту, за допомогою таких засобів інформації, як друковані видання, телебачення, радіо, пряма поштова розсилка, засоби Інтернет тощо.

Аналіз праць, що висвітлюють сутність реклами [1; 2], дозволяє сформулювати такі її завдання в сільському аграрному туризмі: інформування (формування обізнаності про послуги сільського аграрного туризму); оповіщення (формування споживчої переваги, переконання споживача вибрати послуги конкретного суб'єкту підприємства сфери сільського аграрного туризму); нагадування (підтримка позитивних емоцій у споживачів, які купили або скористалися послугами конкретного суб'єкта підприємства сфери сіль-

ського аграрного туризму); формування мотивів щодо купівлі туристичного продукту сільського аграрного туризму в такій кількості споживачів, яка необхідна для того, щоб ці послуги було варто надавати; позиціонування послуги у свідомості споживача – визначення її переваг серед запропонованих послуг конкурентів; утримання споживачів, лояльних до рекламованих послуг конкретних суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму; формування іміджу туристичної послуги сільського аграрного туризму.

В ідеалі реклама суб'єктів туристичного підприємства протягом декількох років гарантує споживачеві, що цей турпродукт є якісним і саме тому він досі має попит. Показник успіху будь-якої наданої туристичної послуги – повторне користування нею споживачем [1].

Другим елементом маркетингових комунікацій є стимулювання збуту. Стимулювання збуту турпродукту сільського аграрного туризму потрібне для підтримки, інформування і мотивації споживачів з метою створення безперервного потоку реалізації турпродукту.

Ми визначаємо стимулювання збуту суб'єктами туристичного підприємства в аграрній сфері як елемент комплексу маркетингових комунікацій, який за допомогою короткотермінових прогресивних заходів у вигляді надання економічних вигод, не пов'язаних з якістю і властивостями туристичної послуги (знижки, бонуси і т.д.), спонукає споживача придбати туристичну послугу і формує стійкий попит для підвищення прибутку шляхом збільшення обсягу продажів.

Стимулюванню збуту належить вирішальна роль на стадії впровадження і стадії зрілості життєвого циклу турпродукту, крім того, вона виявляється досить ефективним у період інфляції.

Стимулювання споживачів послуг суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму охоплює таку групу заходів: 1) знижки: знижки за умови попереднього бронювання у встановлені терміни з оголошених цін на туристичні послуги; знижки сезонних розпродажів; знижки певним категоріям клієнтів (діти, пенсіонери); бонусні знижки, які надаються постійним клієнтам; 2) зразки. Поширення зразків у туризмі здійснюється за допомогою надання додаткового безкоштовного обслуговування протягом кількох днів у випадку, якщо турист купить тур із максимальною тривалістю поїздки. Стимулювати збут також можливо

шляхом включення в комплексне обслуговування додаткових безкоштовних послуг; 3) премії, що надаються найчастіше в речовій формі як винагорода за користування конкретною послугою. Премії можуть набувати найрізноманітніших форм – фірмові майки, дорожні сумки, квіти, калькулятори і т. д.; 4) купони, що є своєрідними сертифікатами, які надають споживачеві право на знижку при придбанні туристичних послуг. Для поширення купонів можуть використовуватися найрізноманітніші способи: безпосереднє поширення підприємцями в сфері сільського аграрного туризму, розсилання поштою, поширення через пресу; 5) презентації турпродукту, а саме проведення різних семінарів, консультаційних днів і «виїзних» (наприклад, на виставці–ярмарку сільського туризму «Українське село запрошує») показів сприяє залученню клієнтів.

Наступним третім елементом маркетингових комунікацій є зв'язки з громадськістю (PR). PR у сільському аграрному туризмі – це елемент комплексу маркетингових комунікацій, який за допомогою тривалих двосторонніх відносин між суб'єктом підприємництва сфери сільського аграрного туризму та громадськістю сприяє створенню позитивного іміджу, підтриманню репутації, формуванню у працівників почуття відповідальності й зацікавленості справами, а також розширення сфери впливу суб'єкта туристичного підприємництва в аграрній сфері з використанням засобів пропаганди та реклами.

Мета публік рилейшнз у сфері сільського аграрного туризму – встановлення двостороннього спілкування для виявлення загальних уявлень або загальних інтересів і досягнення взаєморозуміння, що ґрунтується на правдивості, знанні й повній поінформованості про туристичні продукти сільського аграрного туризму.

Прямий маркетинг в сільському аграрному туризмі слід розглядати як елемент комплексу маркетингових комунікацій, що застосовується на певних етапах продажу турпродукту і передбачає безпосередню взаємодію споживача з суб'єктом туристичного підприємництва в аграрній сфері з метою інформування споживачів про турпослугу, виявлення нових покупців і підтримки існуючих, для надання додаткових послуг та активного збору зворотної інформації. Кінцева мета прямого маркетингу в сільському аграрному туризмі – розвиток прямих стосунків і реалізація турп-

родукту. Особливою рисою прямого маркетингу вважається використання кількох засобів комунікацій. Оскільки прямий маркетинг у сільському аграрному туризмі – це будь-який захід, спрямований на одержання відгуку від споживача у вигляді прямого замовлення на послуги суб'єкта підприємництва сфери сільського аграрного туризму, запиту на подальшу інформацію, його метою є, насамперед, вивчення ринку і виявлення потенційних споживачів за кількісними та якісними характеристиками, з якими треба буде ще працювати в подальшому.

Прямий маркетинг у сільському аграрному туризмі набуває три основні форми: прямий маркетинг поштою (директ мейл) – прямий маркетинг поштових відправлень (листів, реклами, зразків, проспектів та ін.) потенційним споживачам турпродукту сільського аграрного туризму; прямий маркетинг за допомогою каталогів, які розсилаються обраним клієнтам, розміщені на сайті сприяння розвитку сільського аграрного туризму або надаються в місцях продажу турпродукту сільського аграрного туризму; електронна торгівля – прямий маркетинг із використанням глобальної мережі Internet.

Для успішної реалізації комунікаційної політики маркетингове звернення у кожному місці контакту має спрацювати так, щоб переконати споживача у перевагах запропонованого турпродукту. Це можливо завдяки вдалому поєднанню всіх елементів маркетингових комунікацій – формуванню комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій. Основна мета інтегрованих маркетингових комунікацій в сільському аграрному туризмі – це більш успішне просування туристичного продукту на ринку. Результатом досягнення цієї мети буде зміцнення конкурентних переваг, збільшення ринкової частки, краще позиціонування туристичного продукту, підвищення іміджу суб'єкта підприємництва сфери сільського аграрного туризму.

Комплекс інтегрованих маркетингових комунікацій суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму формує такі етапи: I. Оцінка ситуації (визначення можливих загроз і сприятливих можливостей суб'єкту підприємництва сфери сільського аграрного туризму); II. Постановка цілей і завдань: комунікаційні цілі можна планувати з акцентом на ступінь впливу розробленої стратегії на споживача. Цілі маркетингових комунікацій суб'єктів туристичного підприєм-

ництва в аграрній сфері можливо деталізувати таким чином: забезпечення високого рівня інформованості; досягнення розуміння; підвищення якості запропонованих послуг; залучення нових споживачів турпродукту; підкріплення попередніх рішень; III. Формування маркетингової стратегії суб'єкту туристичного підприємства в аграрній сфері. Стратегію маркетингових комунікацій суб'єкту туристичного підприємства в аграрній сфері слід розробляти на основі концепції інтегрованих маркетингових комунікацій, ґрунтовного аналізу існуючої інформації, оптимізації висновків та їх втілення в практику. Для розробки та практичної реалізації стратегії велике значення має аналіз ринкових чинників (мікроекономічний аналіз попиту, пропозиції, рівень конкуренції), які через свою постійну мінливість можуть безпосередньо вплинути на успіх або невдачу підприємця; IV. Реалізація стратегії включає в себе два взаємопов'язаних аспекти – організаційний та фінансовий. Організаційний аспект управління маркетинговими комунікаціями передбачає розробку ідеї маркетингових звернень і вибір засобів доставки маркетингових звернень. Фінансовий аспект комунікаційних заходів охоплює бюджетне планування, яке має на меті оптимізацію витрат на ІМК; V. Контроль та оцінка ефективності проведення політики маркетингових комунікацій. Для оцінки результативності комунікаційної стратегії необхідно розробити критерії ефективності оцінюваної програми, відслідковувати фактичне просування за цілями та зіставити отриманні результати досліджень з обраними критеріями, щоб визначити ступінь ефективності витрачених зусиль. При цьому для суб'єкта туристичного підприємства в аграрній сфері важливо налагодити чіткий організаційний контроль за потоками інформації, що поширюються всіма каналами комунікації, координація бюджету і змісту комунікаційних заходів, проведених по різних комунікаційних каналах.

Висновки

Таким чином, механізм формування комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій відкрив нові перспективи для ефективного форму-

вання й управління ІМК суб'єктів підприємства сфери сільського аграрного туризму. Формування комплексу маркетингових комунікацій в межах концепції ІМК дає змогу створити з набору різних заходів щодо реклами, стимулювання збуту, PR та прямого маркетингу єдину узгоджену комунікаційну стратегію із залученням можливого різноманіття засобів інформаційного впливу.

Список використаних джерел

1. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход : [пер. с англ.] / Дж. Бернет, С. Мориарти. – СПб. : Питер, 2001. – 864 с.
2. Войчак А. В. Маркетингові комунікації в концепції маркетингу відносин / А.В. Войчак, Т.О. Примак // Маркетинг в Україні. №3(19). – К.: КНЕУ, 2003. – с. 14–17.
3. Важинський Ф.А. Антикризисное финансовое управление как экономическая система / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук–техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.
4. Важинський Ф.А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар // Наук. вісник Ужгород. ун-ту : зб. наук. пр. – Сер.: Економіка. – 2011. – Вип. 33, ч. 3. – С. 125–129.
5. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.–техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.
6. Гаврилко П.П. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах / П.П. Гаврилко, М.Ю. Лалакулич, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.4. – С. 158–164.
7. Долішній І.М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І.М. Долішній, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211–216.
8. Колодійчук А.В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / А.В. Колодійчук, В.М. Пісний // Зб. наук.–техн. праць НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 172–178.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

О.А. АТАЄВА,
к.е.н, доцент, Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії

Соціальна спрямованість перетворення методології економічних досліджень в Україні

Розкрито залежність методології економічних досліджень від економічної дійсності господарювання в Україні, відповідно до зміни якої виникає необхідність її перетворень за соціальною спрямованістю та пріоритетністю.

Ключові слова: економічна дійсність, методи досліджень, перетворення, кількісне визначення, соціальна спрямованість, пріоритетність.

Е.А. АТАЄВА,
к.э.н, доцент, Учебно-научный профессионально-педагогический институт
Украинской инженерно-педагогической академии

Соціальна спрямованість перетворення методології економічних досліджень в Україні

Раскрыта зависимость методологии экономических исследований от экономической действительности хозяйствования в Украине, соответственно изменениям которой, возникает необходимость её преобразований по социальной направленности и приоритетности.

Ключевые слова: экономическая действительность, методы исследований, преобразования, количественное определение, социальная направленность, приоритетность.

Е. АТАЄВА,
Assistant Professor, Candidate of Economic Sciences,
Educational Scientific Professional Pedagogical Institute
of Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Social direction of the transformation of the methodology of economic research in Ukraine

The dependence of the methodology of economic researches on the economic reality of management in Ukraine is exposed, according to which changes, there is a need for its transformations in terms of a social orientation and priority.

Key words: economic reality, methods of researches, transformations, quantitative determination, social orientation, priority.

Постановка проблеми. Як відомо, після переходу України на ринкові методи господарювання за досвідом Євросоюзу виникли передумови не лише економічного перетворення господарської сфери країни, але відповідної методології економічних досліджень. Перетворювальний процес первинно за діяв пануючі до цього методи планово-адміністративного управління господарськими суб'єктами, змінивши їх на методи економічні, спрямовані на досягнення основної мети підприємницької діяльності – отримання максимального прибутку. Та в той же час піклування про благополуччя найманих працівників було відсунуто у другу чергу.

Отже основними категоріями оцінки виробничої діяльності стали: обсяг виробництва та реалізації продукції, фінансові результати діяльності підприємств, собівартість, платоспроможність, конкурентоспроможність, ціна та інші категорії, які згідно своєї економічної природи більш відповідають інтересам бізнесу, ніж соціальним мотивам найманої праці. Тому останнім часом стало наявним зниження мотиваційної складової не лише з механізму управління персоналом, а і з господарської сфери взагалі.

Підтвердженням цієї істини спочатку стала епізодична проява фінансово-економічних криз, а потім зтяжної загальнолюдської кризи. Тому вже настав час зрозуміти, що основною причиною прояву економічних криз стали постійно діючі чинники невідповідності соціально-економічної системи управління суспільством з її класовою сутністю та структурою рівню і якості глобального розвитку продуктивних сил у світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Як вже стало цілком очевидним, у світовій практиці та науковій сфері взагалі, що економічну науку підштовхують до розвитку не кабінетні теорії, а економічна дійсність та забезпеченість зростаючих соціальних потреб суспільства. Найбільш помітна ця залежність виявлялась в Україні, яка вийшла зі складу СРСР після його руйнування. Зокрема, основні передумови суспільних перетворень в країні були задекларовані новою Конституцією України, що виявились в такому:

Замість соціалістичної моделі управління економікою країни, заснованій на державній власності на засоби виробництва і планово-адміністративній формі управління національним господарством, була відтворена олігархічно-монополістична система управління економікою,

яка заснована на різних формах власності і ринкових формах господарювання, для чого було проведено роздержавлення власності методом так званої приватизації.

Згідно з Конституцією задіяно курс на самостійність та незалежність країни від інших держав.

Об'єктивно склалися умови для виникнення нового основного економічного закону українського суспільства, головною ознакою якого ставала максимізація надприбутку та пріоритетність економічних цілей суспільства замість соціальних цілей.

Також була задекларована економічна реформа шляхом модернізації економіки з орієнтацією на Євросоюз, та яка не була всебічно осмислена та обґрунтована. Тому фактично замість наміченого господарського стрибка, починаючи з 2008 року, Україна ступила в смугу безперервної економічної кризи, розвалу національної економіки, а разом зі світовим товариством – в загально людську кризу та смугу соціальних і військових конфліктів, зокрема, на Південному Сході, майданних та кольорових революцій, масової корупції у власній країні. Отже, така реальна дійсність не могла не вплинути на розвиток економічної науки та її методів дослідження.

Ось як, наприклад, оцінив ситуацію, що склалася в Україні, учений-економіст професор М.Г. Білопольский у 2014р. [1]:

Замість самостійності і незалежності Україна опинилась у позиковій залежності міжнародного та корпоративного фонду. Зокрема, за станом на 2014р. сума боргу України склала більш 40 млрд. доларів США.

Знос основних засобів у промисловості становив більш 30%, у сільському господарстві – 95%, на відновлення яких потрібен був один трильйон доларів, та таких коштів у державі бракує.

Населення країни скоротилось на 14 млн. осіб і продовжує стрімко скорочуватись через еміграцію та природну смертність.

Встановлено негативне торгівельне сальдо. Додамо, що держава втратила свої функції і усунулась від управління соціальною сферою і ціноутворенням. Тому гіперінфляція знецінила зарплату і пенсії, здорожчила комунальні послуги, довела до скрутного становища переважну частину населення. Посилено безробіття.

Економічна наука звела на нівець дослідження в соціальній сфері, втратила зацікавленість до падіння духовності людства, шляхів усунення його соціальних протиріч.

Таку ж занепокоєність до втрат держави висловлюють і інші українські вчені економісти як, зокрема, В. Геєць [2], І. Булеєв і Н. Брюховецька [3], О. Амоша [4], В. Ковальов [5] і інші, які пропонують радикальні заходи з оздоровлення українського суспільства на національних підвалинах. Та керівництво країни їхні пропозиції не приймає до уваги. Стає надто очевидним, що кризовий етап країни посилюється загостренням політичної нестабільності, затяжним військовим конфліктом на Південному Сході України на протязі вже чотирьох років.

Таким чином, оцінюючи господарський і загальнолюдський стан України, стає зрозумілим, що і її економічна наука, слідуючи за метою спасіння держави від господарського краху, основну свою спрямованість концентрує на пріоритетах зменшення збитковості виробництва, ігноруючи проблеми соціальних пріоритетів відповідно до об'єктивного закону людської еволюції.

Тому економічна наука концентрує свою увагу переважно на виявленні джерел досягнення прибутку виробництва, тобто джерела укріплення економічного потенціалу, розглядаючи, наприклад, зарплату найманих працівників не як форму виявлення вартості робочої сили, тобто соціальну категорію кількісного вираження виробничих відносин, а як джерело зростання прибутковості за рахунок економії її фонду.

Метою статті є виявлення залежності між економічним становищем країни і теоретичними настановами його перетворення на підставі соціальних пріоритетів та відповідних методів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вже стало зрозумілим, що прийшов час розширити межі економічної науки, звернувши основну увагу на соціальні потреби суспільства.

Такий підхід буде свідчити про комплексність та нерозривність двох аспектів однієї проблеми – забезпечення соціальності і ефективності життєдіяльності населення і держави. Тому і методи економічної науки повинні одержати статус соціально–економічних в міждисциплінарному поєднанні економіки праці і соціально–трудова відносин з галузевою економікою, організацією і управлінням виробництвом, визначаючи пріоритетність в такому тандемі соціології, як носія виробничих відносин, які і тільки вони можуть кваліфікуватись як економічна категорія.

Слід, однаково, звернути увагу і на те, що в сучасній економічній літературі панує погляд про немож-

ливість кількісного визначення виробничих відносин людей, тому вони практично не досліджуються, що не може не визивати здивування особливо відносно капіталістичної економічної формації, якою охоплено весь світовий простір і в тому числі сучасна Україна. Тим більш дивно, що економічна наука зосередила увагу на категорії продуктивних сил і ефективності їх використання, вважаючи головним своїм завданням розвивати цю сферу, возвеличуючи її як економічну категорію, замовчуючи проблеми виробничих відносин, що саме які і з'являються пріоритетом економічної науки. Отже, якщо К. Маркс в своєму «Капіталі» кількісно визначав міру виробничих відносин через ступінь експлуатації найманої праці, то в сучасних умовах така оцінка можлива за показником частки доданої вартості обох власників (найманих працівників і роботодавців) через структуру трудового потенціалу згідно новій соціально–економічній концепції його формування [6] та методології оцінки резервів підвищення середньої заробітної плати, наведеній в нашій публікації [7].

В цьому разі методи кількісної оцінки міри вираження виробничих відносин через частку розподілення доданої вартості між роботодавцями і найманими працівниками, як контрагентами соціального партнерства, з'являється не тільки свідченням можливості і реальності регулювання пропорцій між виробництвом і споживанням на справедливій основі, та і встановлення соціальних нормативів та стандартів регулювання соціального партнерства в суспільстві, що дозволяє реально оцінювати шляхи соціалізації капіталістичного виробництва еволюційним шляхом. І не тільки, бо при цьому виникає необхідність у забезпеченні соціальної спрямованості перетворень не тільки людського співтовариства, а також і методології економічної науки. Іншим чином, виникає необхідність вже в сьогоденні в перетворенні пануючих чисто економічних методів, пріоритетом яких з'являються економічні потреби виробництва і зростання прибутку, у соціально–економічні методи, пріоритетом яких з'являються соціальні потреби суспільства. І треба розуміти, що такі перетворення в науці неминучі, як і неминучі перетворення суспільних систем.

Сутність пропонованого нами методу кількісного визначення суспільних відносин, який обґрунтовує необхідність перетворення економічних методів аналізу у соціально–економічні, розкрито в

нашій суспільній праці з проф. В.М. Ковальовим [6]. Зокрема, в якості критерію оцінки рівня виробничих відносин прийнято показник частки доданої вартості, яка належить найманому працівникові та підприємницькому капіталу ($\Sigma V_{\text{дс}}$), що рекомендовано нами визначати за такою формулою:

$$Ч_{\text{дс}} = D_{\text{в}} \times I_{\text{чв}} / 100, \quad (1)$$

де $D_{\text{в}}$ – додана вартість, млн. грн.;

$I_{\text{чв}}$ – індекс частки власників трудового потенціалу, %.

Спосіб розрахунку розкрито на такому умовному прикладі, наближеному до української дійсності, вихідні показники до якого наведені в таблиці.

Отже, за формулою 1 частка доданої вартості найманих працівників визначається вартістю людського капіталу, роботодавців – вартістю фізичного капіталу або амортизаційних відрахувань на засоби виробництва та витрат на технологічну енергію, які формуються згідно структури трудового потенціалу. Таким чином, рівень та структуру трудового потенціалу і методи кількісної оцінки у середньорічному вартісному визначенні для даного випадку ($\Sigma V_{\text{тп}}$) нами пропонується розрахувати за такою формулою:

$$\Sigma V_{\text{тп}} = \frac{V_{\text{двф}}}{T} + \frac{V_{\text{лкп}}}{I_{\text{сц}}} + \Delta V_{\text{лкп}} + \Sigma V_{\text{а.овф}} + \Sigma V_{\text{ер}}, \quad (2)$$

де $V_{\text{двф}}$ – витрати на довиробниче формування людського капіталу (до розрахунку приймається наявний дохід на одного мешканця країни), тис. грн.;

T – середня кількість років довиробного формування людського капіталу;

$V_{\text{лкп}}$ – середньорічні відтворювальні витрати на людський капітал (приймаються на рівні середньорічної зарплати одного працюючого, включаючи відрахування на соціальні потреби та інші доходи), тис. грн.;

$I_{\text{сц}}$ – індекс споживчих цін;

$\Delta V_{\text{лкп}}$ – середньорічні інвестиції в людський капітал на інноваційному етапі виробного середовища, здійснювані самим працівником або роботодавцем на професійне навчання, тис. грн.;

$\Sigma V_{\text{а.овф}}$ – середньорічні амортизаційні відрахування за основні виробничі фонди, які припадають на одного працівника, тис. грн.;

$\Sigma V_{\text{ер}}$ – середньорічні витрати на енергетичні ресурси для технологічних цілей, які припадають на одного працівника, тис. грн.

Виходячи з зазначеної у формулі 2 сукупності елементів трудового потенціалу і його структури стає можливим кількісне визначення частки доданої вартості, яка належить працівникам чи роботодавцям. Зокрема, для визначення її рівня ($Ч_{\text{дв}}$) пропонуємо таку формулу:

$$Ч_{\text{дв}} = D_{\text{в}} \times I_{\text{чв}} / 100, \quad (3)$$

де $D_{\text{в}}$ – додана вартість, млн. грн.;

$I_{\text{чв}}$ – індекс частки власників у трудовому потенціалі.

Звідси, за розрахунком частка найманих працівників ($Ч_{\text{нп}}$) складе:

$$Ч_{\text{нп}} = 1316600 \times 82,84 / 100 = 1090671,44 \text{ млн. грн.};$$

Частка роботодавців ($Ч_{\text{р}}$) дорівнює:

$$Ч_{\text{р}} = 1316600 \times 17,16 / 100 = 225928,56 \text{ млн. грн.}$$

Розрахунок додаткового фонду оплати праці ($\Delta \text{ФОП}$) ми пропонуємо здійснювати за формулою:

$$\Delta \text{ФОП} = Ч_{\text{нп}} - \text{ФОП}_{\text{ф}}, \quad (4)$$

де $\text{ФОП}_{\text{ф}}$ – фактичний фонд оплати праці у звітному періоді, млн. грн.

Тоді: $\Delta \text{ФОП} = 1090671,44 - 863652,6 = 227018,84$ млн. грн.

Розрахунок частки валового прибутку, як власності роботодавців, яка використовується для виробничого розподілу ($\Delta Ч_{\text{впр}}$), може бути проведений за такою пропонованою нами формулою:

$$\Delta Ч_{\text{впр}} = P_{\text{вал}} - Ч_{\text{р}}. \quad (5)$$

$\Delta Ч_{\text{впр}} = 502422 - 225928,56 = 276493,44$ млн. грн.

Зокрема, сума 276,5 млрд. грн. призначена для виробничого розподілу новоствореного продукту і використовується для сплати податків, утворення інноваційного фонду та інших каналів розподілу. Тоді сума 225,9 млрд. грн. може бути використана для додаткового соціального розподілу між персоналом підприємства і робото-

Передбачуваний розподіл доданої вартості відповідно до структури трудового потенціалу

Показники	Значення
1. Додана вартість, млн. грн.	1416600,00
2. Фонд оплати праці із соціальними відрахунками у розмірі (37,5%), млн. грн.	863652,00
3. Валовий прибуток підприємства, млн. грн.	502422,00
4. Частка людського капіталу в структурі трудового потенціалу, %	82,84
5. Частка фізичного капіталу в структурі трудового потенціалу, %	17,16
6. Середня заробітна плата одного працівника, грн./місяць	2633,00

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

давцями за власністю у вигляді дивідендів, опціонів, премій.

Отже, виходячи з реальної можливості кількісного визначення соціальних параметрів виробничих відносин, стає зрозумілим, що соціальна складова економічних методів аналізу та управління суспільством проявляється також у визначенні і управлінні рівнем оплати праці, яка у класовому суспільстві початково стала перепоною виробничих відносин. На поверхні явищ ця категорія висвітлюється середнім рівнем заробітної плати.

Принциповим питанням регулювання її рівня стає вияв можливостей і резервів її підвищення. Пропоновані методи їх оцінки були розкриті нами в публікації [7], які враховують такі показники: індекс еталонного і фактичного темпів зростання номінальної заробітної плати на один відсоток зростання продуктивності праці, індекс зростання споживчих цін, нормовану і фактичну частку заробітної плати в сукупному валовому продукті, можливі резерви зростання продуктивності праці, які визначаються відношенням фактичного співвідношення темпів зростання зарплати до еталонного їх рівня.

Висновки

Дослідженнями виявлено, що реформування економіки України шляхом їх модернізації не досягло своєї мети. Навпаки, основні економічні показники свідчать про виникнення безперервної економічної кризи всієї господарської системи, яка розвивалась з порушенням задекларованої конституцією принципу самостійності і незалежності національної економіки від інших країн.

Насправді ж, керівництво держави стало на шлях позикової залежності економіки від міжнародного валютного фонду. Такий підхід продукує як основну мету суспільства – одержання максимального прибутку для покриття заборгованості та потреб олігархічного осередку, ігноруючи соціальні потреби безпосередніх працівників і основної маси населення. Тому в країні виникла не лише соціальна, а і політична нестабільність, про яку замовчує офіційна економічна наука, яка

до сьогодні слідкує за подіями, що відбуваються, а не передбачає їх.

Але вже треба зрозуміти, що настав час змін не лише в господарському секторі, а і в методології наукових досліджень, змін економічних методів виявлення резервів максимізації прибутків за рахунок знецінення соціальних потреб населення, тобто зміни економічних методів на соціально–економічні методи, пріоритетом яких повинна бути соціальна спрямованість, бо без соціальної зацікавленості найманих працівників на одному жебрацтві економіку України не побудувати.

Розкрита методологія кількісного визначення суспільних відносин і виявлення резервів підвищення заробітної плати свідчить про реальну можливість соціально–економічних перетворень в країні при умові наявності доброї волі.

Список використаних джерел

1. Белопольский Н.Г. Внутренние резервы для спасения Украины / Н.Г. Белопольский // Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property, 2014. – Issue 1 (10), Volume 1. P. 12–19.
2. Геєць В.М. Особливості взаємозв'язків економічних і політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки / В.М. Геєць // Економіка України. – №10, 2017. – С. 3–17.
3. Булеєв І.П. Шляхи відновлення економіки України та Донбасу / І.П. Булеєв, Н.Ю. Брюховецька // Економічний вісник Донбасу. – №1 (№39), 2015. – С.4–11.
4. Амоша А.И. Инновационное развитие промышленных предприятий в регионах : проблемы и перспективы / А.И. Амоша, Л.Н. Саломатина // Экономика Украины. – №3, 2017. – С. 20–34.
5. Ковальов В.М. Труд и его социальные последствия : монография / В.М. Ковальов, Харьков: Издат. «Смугаста типографія – 61002», 2017. – 218 с.
6. Атаева О.А. Соціальні наслідки розвитку людської праці \ О.А. Атаева, В.М. Ковальов // Економіка України. – №11, 2016. – С. 19–33.
7. Атаева О.А. Наукові підходи до визначення рівня оплати праці в Україні / О.А. Атаева, В.М. Ковальов // Економіка України. – №4, 2017. – С. 67–79.

Бюджетне регулювання розвитку освіти в Україні

Досліджено стан та тенденції фінансування галузі освіти в Україні. Було проведено аналіз видатків на освіту з державного та місцевих бюджетів у період з 2014 по 2016 роки. Запропоновано головні напрямки вдосконалення системи фінансування освіти.

Ключові слова: бюджетне регулювання, освіта, видатки на освіту, Державний бюджет України, місцеві бюджети, Бюджетний кодекс України, нормативно–правове регулювання, шляхи фінансування, реформування освіти.

Бюджетное регулирование развития образования в Украине

Исследовано состояние и тенденции финансирования отрасли образования в Украине. Был проведен анализ расходов на образование из государственного и местных бюджетов в период с 2014 по 2016 годы. Предложены главные направления совершенствования системы финансирования образования.

Ключевые слова: бюджетное регулирование, образование, расходы на образование, Государственный бюджет Украины, местные бюджеты, Бюджетный кодекс Украины, нормативно–правовое регулирование, пути финансирования, реформирования образования.

Budget adjustment of the development of education in UKRAINE

The article is dedicated to researching the state and trends of financing education in Ukraine. It was analyzed the education expenditures of state and regional budgets between 2014 and 2016. Offering the main ways of improving the system of financing education.

Keywords: budget management, education, expenditure on education, the State Budget of Ukraine, local budgets, the Budget Code of Ukraine, legal regulation, ways of financing education reform.

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціально–економічного розвитку України та враховуючи завдання та виклики міжнародної спільноти бюджетне регулювання розвитку освіти відіграє важливу гуманітарну роль.

Зміни до Бюджетного кодексу України, законодавства про освіту відкривають нові перспективи для ефективного та якісного фінансування галузі освіти, забезпечують цільове використання бюджетних коштів, надають права органам місцевого самоврядування та органам виконавчої влади самостійно приймати рішення щодо спрямування коштів на освітні програми, оптимізації мережі навчальних закладів відповідно до потреб ринку праці.

Мета статті: дослідити роль змін до Бюджетного та освітнього законодавства у розвитку освіти та динаміку видатків на освіту у розрізі рівнів освіти у 2014 – 2016 років.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Вагомий внесок в теорію розвитку освіти зробили В. Кремень, С. Ніколаєнко, фінансування освіти в цілому та бюджетного регулювання розвитку освіти – Я. Бучковська та О. Кукліна, О. Биковська, В. Берека, В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, Т. Цвірова, Р.А. Науменко; вищої освіти – Л. Леваєва, В. Остудімова та В. Сафонова, фінансування освіти в умовах фінансової кризи – Т. Ілляшенко та І. Радіонова.

Однак, ще не всі проблеми бюджетного регулювання розвитку освіти були досліджені. Крім того, з розвитком інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави з'являються нові проблеми, які потребують наукових досліджень і практичних рішень.

Виклад основного матеріалу. Бюджетне регулювання – це надання коштів із загальнодержавних джерел, що закріплені за бюджетом вищих

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

рівнів, бюджетами нижчих рівнів з метою збалансування їх на рівні, необхідному для здійснення відповідних повноважень, виконання планів економічного й соціального розвитку на певній території. Розмежування доходів та видатків у процесі бюджетного регулювання здійснюється з урахуванням певних чинників, зокрема, соціального та екологічного стану відповідних територій країни.

Такий перерозподіл коштів всередині бюджетної системи щороку здійснює кожний представницький орган безпосередньо щодо бюджетів нижчого рівня, тобто обласні ради регулюють районні і міські (міст обласного підпорядкування) бюджети, районні ради – селищні, сільські, міські (міст районного підпорядкування) бюджети, міські ради – бюджети районів у містах. Верховна Рада України здійснює розподіл бюджетних коштів, при цьому регулює обласні, міські (міст Києва і Севастополя) бюджети, республіканський бюджет Автономної Республіки Крим.

У процесі бюджетного регулювання застосовують такі методи: відсоткові відрахування від територіальних надходжень загальнодержавних податків і зборів за нормативами, які щороку встановлює рада вищого рівня; дотації, субвенції, тобто трансферти. Їх перелік і розміри щороку закріплюються окремо в законі про Державний бюджет України.

В умовах громадянського суспільства забезпечення розвитку і високої якості освіти і науки в XXI ст. є одним із основних пріоритетів в діяльності кожної держави. Цей висновок обумовлений тими змінами, які відбуваються в розвинутих державах світу і їх економічними результатами.

Перехід від індустріального виробництва до науково–інформаційних технологій, який уже здійснюють ряд розвинених держав на сучасній освітній і науковій основі, є головною передумовою їх економічного успіху, запорукою конкурентоспроможності як в сучасних умовах так і в майбутньому.

На відміну від індустріального виробництва в науково–інформаційних технологіях усе вирішуватиметься рівнем розвитку особистості, інтелектуалізацією нації, вмінням кожної людини працювати, використовуючи новітні знання. Забезпечення розвитку особистості, зростання інтелектуального потенціалу – є справою освіти і науки, які в кінцевому підсумку визначають соціально–економічний розвиток і авторитет держави.

В сучасному світі освіту сприймають як один з найважливіших факторів забезпечення сталого

і високоефективного розвитку суспільства, задоволення сучасних і майбутніх потреб людства, розв'язання економічних, соціальних, екологічних та інших проблем.

Стратегічний документ розвитку вітчизняної освіти – Національна доктрина розвитку освіти, яка була затверджена Указом Президента України 17 квітня 2002 р., – визнає, що на сьогодні стан фінансування освіти і науки є критичним. Потребують особливої підтримки освіта у сільській місцевості, навчання дітей з особливими потребами, постала необхідність докорінної зміни і оновлення матеріальної бази, комп'ютеризації навчальних закладів, упровадження інформаційних технологій, забезпечення сучасних підходів до підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Доктрина передбачає реалізацію важливого завдання – визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку державних видатків, ставить за мету досягнення таких обсягів фінансування освіти і науки, які б задовольняли потреби суспільства і особистості в якісній освіті.

Дослідження теоретичних засад розподілу фінансових ресурсів на освіту показало, що у законах, які регулюють діяльність у сфері освіти, і в Національній доктрині розвитку освіти значна увага приділяється розширенню сфери діяльності навчальних закладів, сприянню розвитку їх автономії та економічної самостійності, запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів; створення ринку освітніх послуг та його науково–методичного забезпечення; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Однак є недоліки у визначенні державних послуг у галузі права та напрямів використання коштів. Поглиблений аналіз динаміки державних видатків на освіту з 2002 року свідчить, що, незважаючи на щорічне збільшення бюджетного фінансування галузі внаслідок зростання ВВП, воно не забезпечує повністю потреб освіти, незадовільним є фінансування програм матеріального забезпечення навчальних закладів.

Освіта створює основу інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. У промислово розвинутих країнах видатки на освіту на всіх рівнях державного сектору, як правило, становлять

від 4,5 до 7 % ВВП. У країнах, які розвиваються, видатки на освіту коливаються від 2,5 до 7,5 % ВВП, що в середньому становить меншу частину ВВП порівняно з промислово розвинутими країнами. Державний сектор впливає на попит освітніх послуг за допомогою таких чинників, як надання студентам стипендій, субсидій і допомог через рішення, що стосуються оплати навчання, а також через загальну структуру регулювання приватної освіти.

Нормативно-правове регулювання надання освітніх послуг закладено у законах України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту».

Система основних показників розвитку освіти та їх розрахунок закладений у формульних розрахунках видатків на освіту [2, ст. 95, 13, 17], а саме:

- кількість дітей у дитячих дошкільних закладах;
- кількість учнів у денних загальноосвітніх школах;
- коригуючі коефіцієнти приведення кількості учнів міської, сільської, гірської місцевості, у мажоритетних школах та шахтарських містах;
- фінансові нормативи бюджетної забезпеченості;
- кількість населення та споживачів гарантованих послуг;
- соціально-економічні, демографічні, кліматичні, екологічні та інші особливості (з часу їх визначення) адміністративно-територіальних одиниць;
- кількість вихованців у дитячих будинках;
- кількість учнів професійно-технічних училищ;
- обсяг капітальних вкладень за рахунок усіх джерел фінансування, які спрямовують на розвиток освіти;
- обсяг державних капіталовкладень, призначених на розвиток освіти та інші.

Управління освітою в Україні здійснюється системою державних органів і органів місцевого самоврядування.

До органів управління освітою в Україні належать: Міністерство освіти і науки України; міністерства і відомства України, яким підпорядковані заклади освіти; Вища атестаційна комісія України; місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

Центральним галузевим органом державного управління в галузі освіти є Міністерство освіти і науки України.

Міносвіти і науки України відповідно до покладених на нього завдань у сфері прогнозування і планування розвитку освіти, розробки організаційного та правового механізму її функціонування аналізує стан освіти, прогнозує її розвиток відповідно до потреб особистості, суспільства, держави; розробляє нормативно-правову основу функціонування системи освіти, здійснює експертизу проектів загальнодержавних, відомчих, інших рішень і програм у частині, що стосується освіти і науки, готує проекти законодавчих актів та урядових рішень; прогнозує та впорядковує структуру мережі державних навчально-виховних закладів; розробляє пропозиції щодо переліку спеціальностей, кваліфікацій, вчених звань та наукових ступенів; забезпечує виконання вузами, що перебувають в його управлінні, державного замовлення та договорів на підготовку спеціалістів, науково-педагогічних кадрів; розробляє положення про навчально-виховні заклади освіти.

Механізм бюджетного регулювання – це набір економічних методів, прийомів, нормативів і правових норм, дія яких націлене на реалізацію принципів бюджетного устрою країни і забезпечення їх взаємозв'язку і взаємодії.

Це досягається шляхом закріплення певного порядку руху фінансових потоків за рівнями бюджетної системи держави (напрямки цих потоків, пропорцій їх розподілу по рівнях бюджетної системи, цільового призначення тощо) та організації економічних відносин, що виникають з цього приводу, що й становить основу механізму бюджетного регулювання.

Через цього механізм здійснюється виконання регіональними органами влади і органами місцевого самоврядування своїх представницьких і виконавчих повноважень з дотриманням вимог формальної фінансової незалежності їх політики від вищих рівнів.

Фінансування закладів освіти, установ та організацій системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування.

Відповідно до Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 №1060-ХІІ [5, ст.61] держава має забезпечити бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10 % НД, а також валютні асигнування на основну діяльність. Кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

частково фінансуються з бюджету, отримані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються.

Починаючи з 2015 року внесено зміни до Бюджетного кодексу України та запроваджено освітню субвенцію та субвенцію на підготовку робітничих кадрів з державного бюджету місцевим бюджетам [2, ст. 1032–1033].

Порядок розподілу субвенції на підготовку робітничих кадрів та освітньої субвенції між місцевими бюджетами визначені відповідними статтями Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» [3, ст. 26–27].

Розрахунковий показник обсягу субвенції на підготовку робітничих кадрів та освітню субвенцію (крім резерву) визначається залежно від її загального обсягу, фінансового нормативу бюджетної забезпеченості одного учня, приведених контингентів учнів професійно–технічних навчальних закладів та інших навчальних закладів, які здійснюють підготовку робітничих кадрів, загальноосвітніх навчальних закладів та коригуючих коефіцієнтів.

У 2016 році відбулися новації у фінансуванні професійно–технічних навчальних закладів і відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» [4, ст. 27] та вимог Бюджетного кодексу України [2, ст. 89–90] видатки на фінансування професійно–технічних та інших навчальних закладів, які здійснюють підготовку робітничих кадрів, здійснюються з місцевих бюджетів міст обласного значення та обласних бюджетів.

За результатами динаміки видатків на освіту протягом 2014–2016 років можна зазначити, що фінансування освіти за рахунок коштів державного бюджету зменшилось з 30943,1 млн. грн. у 2014 році до 28677,9 млн. грн. у 2015 році (на 2265,2 млн. грн. або на 7,3%) та у 2016 році збільшилось порівняно з 2015 роком до 30158,7 млн. грн. на 1480,8 млн. грн. або на 5,3%.

Враховуючи структуру державного бюджету слід зазначити, що основна частина видатків державного бюджету на освіту фінансується за рахунок коштів загального фонду.

Так, частка його у загальній структурі державного бюджету на освіту в середньому складає 67% за три роки. При цьому найбільше фінансування освіти за рахунок коштів загального фонду державного бюджету відбулося у 2014 році на рівні 68,1%. А найменше фінансування освіти

за рахунок коштів загального фонду відбулося в 2016 році і становило 64,9%.

Аналіз структури видатків на освіту у зведеному бюджеті дозволяє визначити на які сфери освіти виділяються більші кошти. Як ми бачимо на табл. 1, основними сферами фінансування в освіті є– дошкільна освіта; загальносередня освіта та вища освіта. Найбільший показник – 43,5% спрямовується на фінансування загальної середньої освіти, що пояснюється обов'язковим забезпеченням державою кожного громадянина правом на безкоштовне отримання середньої освіти.

Друге місце по фінансуванню займає вища освіта, що пояснюється державними замовленнями на певні спеціальності, а також науковою діяльністю деяких університетів, які, в свою чергу, також виконують замовлення держави на наукові розробки.

Третє місце займають видатки на дошкільну освіту, що також мають важливий соціальний ефект для майбутнього покоління та формування суспільства.

Сучасне суспільство потребує від освітньої сфери підготовки молоді, здатної відповідати на виклики часу, компетентної та мобільної на сучасному ринку праці, яка має громадянську позицію, здійснює ефективну діяльність та саморозвивається. Водночас потребує якісних освітніх послуг. Однак без достатнього фінансування освітньої галузі, без належної матеріально–технічної бази освітніх закладів надання якісних освітніх послуг є неможливим. Тому, проблема фінансового забезпечення освітньої галузі є однією з болючих проблем освіти на сучасному етапі.

Головними напрямками у забезпеченні доступності високоякісної освіти (від дошкільної до вищої) для всіх громадян України незалежно від місця їх проживання відповідно до європейських стандартів освітньої системи є:

- продовження роботи з оптимізації мережі закладів освіти, культури, інших галузей бюджетної сфери, насамперед оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів із скороченням їх кількості (орієнтовно на 5 відсотків за рахунок об'єднання малокомплектних шкіл) та зменшення кількості вищих навчальних закладів з 802 до 317;
- переведення професійно–технічних навчальних закладів на завершення фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- розроблення середньострокового та довгострокового (на 25–30 років) прогнозу розвитку

Структура видатків на освіту за бюджетною класифікацією в зведеному бюджеті, %

	%
Дошкільна освіта	15,9
Загальна середня освіта	43,5
Професійно–технічна освіта	5,4
Вища освіта	27,1
Післядипломна освіта	0,8
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	4,2
Програми матеріального забезпечення навчальних закладів	0,2
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	0,6
Інші заклади та заходи у сфері освіти	2,3

Джерело: складено автором на основі звітних даних Державної казначейської служби України про виконання Державного бюджету України за 2014–2016 роки

освітньої галузі на підставі демографічних показників та тенденцій випуску вихованців дошкільних, учнів загальноосвітніх та професійно–технічних, студентів вищих навчальних закладів;

– формування показників державного замовлення на підготовку фахівців, науково–педагогічних та робітничих кадрів відповідно до потреб ринку праці та за галузевою ознакою.

Система освіти, яка пов'язана з реалізацією процесу поширення знань виступає найважливішим компонентом духовного життя. Вона охоплює діяльність реально сформованих суспільних інститутів, які здійснюють підготовку молоді до життя на основі отриманих знань в дошкільних дитячих установах, в середніх спеціальних, професійно–технічних і вищих навчальних закладах. Значення освіти в житті людини зростає, і тому вона не може обмежуватися лише періодом навчання. Нагальна потреба в постійному підвищенні рівня знань привела до появи такого цікавого феномену в суспільному житті, як безперервна освіта. Цей процес супроводжується пошуком нових форм і методів навчання, що сприяють правильному формуванню наукового світогляду, більш глибокому розумінню економічних, соціальних змін, що відбуваються.

Освіта є певна система навчальних і виховних закладів, що здійснюють різноманітні форми залучення їх досвідів в освоєнні багатств культури. Освіта інтегрує різні види навчальної і виховної діяльності, їх зміст в єдину соціальну систему, орієнтує їх на соціальне замовлення, на соціальні потреби людства. Серед соціальних інститутів суспільства сучасної цивілізації освіта займає одну з провідних позицій. Адже благо людини, становище культури та духовності в суспільстві, темпи економічного, науково–технічного, політичного

і соціального прогресу саме і залежать від якості і рівня освіти. Саме через це, забезпечення належного рівня освіти є вкрай значним завданням, що стоїть перед державними службовцями.

В Україні існує значна кількість законодавчих та нормативних актів, які регулюють здійснення освіти. Так, законодавчо закріплені питання, що стосуються освіти в цілому та по галузям. Визначаються порядок здійснення видатків на освіту з бюджетів, нормативи, відповідно до яких кошти спрямовуються на ті чи інші цілі. Також визначається порядок та обсяги оплати працівників освітньої сфери та обсяги стипендій.

Постійно здійснюється вдосконалення регулювання освіти відповідно до потреб суспільства та міжнародних вимог.

На сьогодні в Україні провадиться ряд державних цільових програм метою яких є покращення рівня освітніх послуг.

Пріоритетними напрямками в сфері освіти на 2018 рік є підвищення конкурентоспроможності української освіти, її інтеграція в єдиний європейський освітній простір.

У 2015 році Урядом розроблено ряд законодавчих актів, які удосконалюють та регулюють систему надання освітніх послуг. Так, прийнято Закон України «Про вищу освіту» [9], розроблено та подано на розгляд до Верховної ради України законопроекти «Про освіту», «Про професійну освіту».

У проекті базового Закону «Про освіту» передбачається тривалість навчання у школі 12 років. Ці 12 років поділені на початкову, базову середню та відокремлену старшу школу (профільну середню) з відповідною кількістю років навчання 4, 5 і 3.

Головною реформою у сфері регулювання розвитку загальної середньої освіти у 2016 ро–

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ці є створення опорних шкіл, що передбачає забезпечення умов для рівного доступу до якісної освіти, підвищення якості освіти, ефективне використання наявних ресурсів, підвищення спроможності органів місцевого самоврядування.

Однією з ключових реформ у сфері бюджетного регулювання розвитку освіти є відміна державного замовлення на підготовку кадрів.

Запропонована МОН модель фінансування вищої освіти складається з чотирьох елементів. Перший ключовий елемент – це базове (блочне) фінансування ВНЗ. Другий – соціальний фонд. Третій – фонд розвитку (фонд капітальних видатків). Четвертий – фонд державної цільової підтримки.

Відповідно до базового або блочного фінансування вищий навчальний заклад отримуватиме 80% гарантованого фінансування від минулорічних коштів. Це надасть можливість університету планувати свою роботу на наступний рік. Решта 20% фінансування будуть розподілені за показниками результативності роботи ВНЗ.

Соціальний фонд дозволить відокремити фінансування роботи університетів від стипендій. Також будуть розділені академічні стипендії, за результатами навчання студентів, від соціальних. Завдання четвертого елементу нової моделі фінансування – фонду розвитку (капітальних видатків) – полягає у спрямуванні коштів на проекти розвитку університету, або на його капітальні інвестиції. Планується, що приватні вищі навчальні заклади теж можуть отримувати державне фінансування на студентів із числа найкращих абітурієнтів, якщо вони виявили бажання навчатися у приватному закладі.

На нашу думку, сьогодні вкрай необхідно знаходження можливостей державного фінансування не виробників освітніх послуг, а їх споживачів і створення механізму такого фінансування (насамперед в системі професійно–технічної та вищої освіти).

Найбільшу популярність серед зарубіжних спеціалістів одержали варіанти організації такої системи розподілення бюджетних коштів, що ґрунтуються на застосуванні освітнього чека (ваучера).

Запровадження системи таких чеків є, по суті, переходом від прямого до цільового надання державних субсидій споживачам освітніх послуг. Але механічне перенесення зарубіжного досвіду в цьому питанні неприпустиме.

Потребує детального вивчення питання введення цільового податку («шкільного податку»)

на фінансування вітчизняної освіти або виділення в рамках існуючих податків певної (гарантованої) частки податкових надходжень, які б цільовим чином спрямовувалися на фінансування цієї галузі майбутнього держави. Доцільно також ретельно вивчити питання щодо спрямування сум комунального податку і особливо податку з реклами на нестачу системи освіти. Досвід розвинутих країн свідчить і про такі заходи.

Висновки

Реформа загальної освіти шляхом створення опорних шкіл забезпечить рівний доступ для якісної освіти у сільській місцевості.

В умовах ринкової економіки, коли приватні компанії становлять більшість на ринку праці, державне замовлення не відповідає запитам суспільства і потребам ринку праці. Нова модель фінансування вищої освіти забезпечить прозорість та ефективність використання бюджетних коштів, розширить свободи вищих навчальних закладів у розподілі грошей.

Планування кількості студентів має здійснюватися на основі демографічних прогнозів; має відбуватися узгодження мережі ВНЗ з потребами регіонів у фахівцях.

Фінансування видатків на підготовку робітничих кадрів у професійно–технічних навчальних закладах за рахунок коштів місцевих бюджетів призведе до ефективною оптимізації мережі, ефективного використання коштів, забезпечить реальну потребу фахівців на ринку праці з урахуванням соціально–економічного розвитку відповідного регіону.

Отже, завдання в освітній сфері на найближчу перспективу:

- підвищення якості освітніх послуг та ефективності освітньої системи;
- забезпечення доступності якісної освіти, спадкоємність рівнів освіти;
- оптимізація мережі навчальних закладів з урахуванням демографічних та економічних реалій.

Список використаних джерел

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. (із змінами та доповненнями).
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456–VI (із змінами та доповненнями у редакції від 26.01.2016 №937–VIII).
3. Закон України від 28.12.2014 №80–VIII «Про Державний бюджет України на 2015 рік».

4. Закон України від 25.12.2015 №928–VIII «Про Державний бюджет України на 2016 рік».

5. Закон України від 23.01.1991 №1060–XII «Про освіту».

6. Закон України від 13.05.1999 №651–XIV «Про загальну середню освіту».

7. Закон України від 11.07.2001 № 2628–III «Про дошкільну освіту».

8. Закон України від 13.05.1999 № 652–XIV «Про професійно–технічну освіту».

9. Закон України від 01.07.2014 № 1556–VII «Про вищу освіту».

РЕЦЕНЗІЇ, КОМЕНТАРІ, ВІДГУКИ

РЕЦЕНЗІЯ на монографію А.В. Бодюка «Фіскальна геологія»

За геологічними дослідженнями, Україна володіє багатими й унікальними за видами й обсягами ресурсами надр, що складають потужний економічний потенціал країни, а при обґрунтованих науковцями і створених державою економічних і політичних умовах, з дотриманням правових норм природокористування, перспективну матеріальну базу забезпечення сталого розвитку економіки країни та значимого підвищення добробуту її народу.

Хоча Україна володіє найбагатшими надровими ресурсами у світі, які за Конституцією України є об'єктами власності народу України, однак ні фундаментальних теоретичних робіт, ні законодавчих актів щодо реалізації цього права не зроблено. Тому відповідні дослідження належать до актуальних.

Рецензована монографія¹ складається з 3-х частин належного наукового рівня. Усі її розділи і підрозділи у своїй побудові і структурі являють цілісну, логічно пов'язану систему прикладних досліджень відповідних теорій і геологічної практики як базових для застосування, теоретичних обґрунтувань, методологій, механізмів, аналізу надрокористування.

У першій частині проаналізовано стан надрово-ресурсного господарства України та його інфор-

маційне, в атрибутивних і кількісних показниках, відображення як сфери досліджень фіскальної геології. У другій обґрунтовано теоретичні основи фіскальної геології як ресурсної науки, фундаментом якої є автор монографії що досліджує вартісні аспекти оцінки надр і надрокористування.

У третій частині показано практична значимість фіскальної геології для формування фіскальних зобов'язань надрокористувачів перед державою, що уособлює власність народу на надрові ресурси, та їх виконання, фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання.

Конкретно у Ч. I «Природно-інформаційна продукція надро-розвідувального виробництва як об'єкт досліджень фіскальної геології» обґрунтовуються теоретичні положення про економічне відтворення родовищ корисних копалин. Теоретизуються надра як ресурсні об'єкти, природні та вартісні аспекти надро-ресурсного виробництва, процеси створення надрових вартостей як об'єктів досліджень фіскальної геології. Обґрунтовано визначення понятійного апарату надро-розвідувального виробництва та вартісні відображення його природно-інформаційної продукції.

Проведена оцінка запасів корисних копалин як об'єктів досліджень фіскальної геології, аналіз тенденцій видобутку паливно-енергетичних надроресурсів, виробництва продукції нафтопе-

¹ Бодюк А. В. Фіскальна геологія: монографія. К.: Інтерсервіс, 2017.

реробки та фактори його зростання, споживання паливно–енергетичних ресурсів.

У Ч. II автором вперше обґрунтовані теоретичні основи фіскальної геології. Висвітлені базові теоретичні визначення понятійного апарату фіскальної геології, фіскалювання дослідного надкористування; суть, об'єкт, предмет, завдання і методи досліджень фіскальної геології; суть, геологічні об'єкти надро–фіскального доходу та методика його обчислення; поняття фіскальних і бюджетних ресурсів від надкористування та їх практичне застосування.

Обґрунтовано на певних теоретичних засадах вперше сутність і особливості фіскальних надро–ресурсних продуктів, на прикладі відображення вартісно–ресурсного аспекту господарського використання урану, геолого–вартісних оцінок вивчення родовищ залізної руди, утворення фіскальних надро–ресурсних продуктів шляхом використання у надрах вибухових матеріалів і процесів.

Висвітлюються також наступні розробки автора: методологічні, регламентовані та похідні визначення фіскальної геології;

– напрями досліджень фіскальної геології, зокрема, формування грошових зобов'язань надкористувачів перед державою; фінансово–господарський; надро–ресурсний;

– надро–розвідувальне виробництво як теоретичний розділ фіскальної геології;

– створення фіскальних вартостей вивченням надр;

– нормативно–правова база фіскальної геології;

– обґрунтування понять фінансових ресурсів надкористувачів та ін.

Висвітлена методика оцінки надро–ресурсної бази і методології прогнозування фіскальних платежів за її господарське використання.

Автор як принципову новацію обґрунтовує замість податків і оподаткування застосування понять фіскалювання надкористування, фіскальних зобов'язань.

У Ч. III. «Практичні аспекти фіскальної геології» висвітлено розроблений автором механізм визначення і мобілізації фіскальних ресурсів на геологічне вивчення надр. Розроблено механізм практичного визначення і обчислення надро–фіскального доходу, фіскального надро–господарського доходу. У законодавчому порядку

обґрунтовується створення Надрогеологічного фонду для фінансування геологічної галузі.

Окремим розділом висвітлюється прогнозування надходжень до бюджету фіскальних коштів, у тому числі на вивчення надр, обчислення й аналізу їх звітних показників.

Окремим розділом висвітлюються розробки автора щодо вдосконалення фіскальних процесів і відносин у сферах вивчення надр, видобування і транспортування вуглеводнів. Зокрема, обґрунтовуються новації у фіскальних платежах за транзитне транспортування рідких і газоподібних вуглеводнів.

По кожному розділу і в цілому по монографії обґрунтовані висновки і пропозиції, що мають теоретичну або практичну для галузі значимість.

Отже, як і назва монографії, так і по тексті її теоретичні обґрунтування належать одноосібно автору.

Таким чином, у монографії висвітлено розроблені теоретичні основи фіскальної геології як науки про надро–фіскальні ресурси, фіскалювання надкористування, Обґрунтовані положення щодо фіскальних надро–ресурсних продуктів, надро–фіскального доходу, фіскального надро–господарського доходу, фіскальних зобов'язань суб'єктів господарювання за використання надрових ресурсів.

Також обґрунтовано сутність, види ресурсів, особливості ресурсного відтворення, проаналізовано чинники його зростання, тому фіскальну геологію автором рекомендується віднести до ресурсних наук.

Висвітлено економічний механізм справляння платежів за використання надрових ресурсів, розкрито методологічні та методичні аспекти прогнозування, обчислення фактичних сум, аналізу надходження цих платежів до бюджету.

Монографія представляє науковий інтерес для вчених і практиків природно–ресурсних галузей, а також фахівців екологічного і господарського права.

Видання розраховане на науковців, аспірантів, магістрів, студентів, фахівців, які займаються проблемами фіскальних оцінок надкористування, фіскальних зобов'язань природокористувачів.

Чл.–кор. НАН України,
д. г–м. н, проф.

Р.Я. Белєвцев

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ГОНЧАРЕНКО О.Г. Концептуалізація параметрів результативності діяльності кримінально–виконавчої системи.....	7
ГРИДЖУК Д.М. Формування банківського кризового менеджменту – основа системи фінансового планування банку	12
МАРИНІНА С.В. Брексіт: економічні дисбаланси прогнозованого виходу Великої Британії з Європейського Союзу	17
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А., ТАРАНЕНКО Ю.О. Козацькі реформи як репрезентант детінізаційного тренду сучасних суспільних реформ	23
ЖИХОР О.Б., БІЛЬСЬКА О.В., МЕДВЕДЕВ Д.О., ПОПОВ А.О. Методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості банківської системи	32
СИДОРЕНКО І.В. Інформаційна інфраструктура міжнародного фондового ринку	36
СКВОРЦОВА С.Я. Бюджет у поняттєво–концептуальному контексті	42

Інноваційно–інвестиційна політика

МУСІЄНКО В.Д., ІВАНОВ І.Р. Перспективи оцінки соціально–економічного стану в умовах інноваційного розвитку України.....	49
---	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

БОВШ Л.А. Перспективи впровадження системи smart–house у формуванні концепту медичного плейсменту	57
МУСІЄНКО В.Д., БОГАЙЧУК А.І. Вплив конкурентних переваг на можливий прибуток підприємства	62
ІВАНЧЕНКО А.С., ЛЕВЧЕНКО Ю.Г. Стан та тенденції розвитку молочної промисловості в Україні	67
КОЛОДІЙЧУК А.В. Методологічний підхід до дослідження проблеми управління розвитком суб'єктів туристичного підприємництва в аграрній сфері.....	72
КУДРЕНКО Н.В., КОРОТЧЕНКО Ю.С. Особливості планування аудиту калькулювання собівартості продукції допоміжних виробництв як важливої складової аудиторської перевірки.....	77
ПОПРОЗМАН О.І. Удосконалення системи взаємодії рівнів управління підприємством.....	83
ЧОБАЛЬ Л.Ю. Формування інтегрованих маркетингових комунікацій підприємництва в сфері сільського аграрного туризму	88

Соціально–трудова проблеми

АТАЄВА О.А. Соціальна спрямованість перетворення методології економічних досліджень в Україні.....	93
ОСАДЧА О.А. Бюджетне регулювання розвитку освіти в Україні	98

Рецензії, коментарі, відгуки

Рецензія на монографію А.В. Бодюка «Фіскальна геологія»	105
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ГОНЧАРЕНКО О.Г. Концептуализация параметров результативности деятельности уголовно–исполнительной системы.....	7
ГРИДЖУК Д.М. Формирование банковского кризисного менеджмента – основа системы финансового планирования банка.....	12
МАРИНИНА С.В. Брексит: экономические дисбалансы прогнозируемого выхода Великобритании из Европейского Союза.....	17
ПРЕДБОРСКИЙ В.А., ТАРАНЕНКО Ю.А. Казацкие реформы как репрезентант детенизационного тренда современных общественных реформ.....	23
ЖИХОР Е.Б., БИЛЬСКАЯ О.В., МЕДВЕДЕВ Д.О., ПОПОВ А.О. Методические подходы к оценке финансовой устойчивости банковской системы.....	32
СИДОРЕНКО И.В. Информационная инфраструктура международного фондового рынка.....	36
СКВОРЦОВА С.Я. Бюджет в понятийно– концептуальном контексте.....	42

Инновационно–инвестиционная политика

МУСИЕНКО В.Д., ИВАНОВ И.Р. Перспективы оценки социально–экономического состояния в условиях инновационного развития Украины.....	49
--	----

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

БОВШ Л.А. Перспективы внедрения системы smart–house в формировании концепта медицинского плейсмента.....	57
МУСИЕНКО В.Д., БОГАЙЧУК А.И. Влияние конкурентных преимуществ на возможную прибыль предприятия.....	62
ИВАНЧЕНКО А.С., ЛЕВЧЕНКО Ю.Г. Состояние и тенденции развития молочной промышленности в Украине.....	67
КОЛОДИЙЧУК А.В. Методологический подход к исследованию проблемы управления развитием субъектов туристического предпринимательства в аграрной сфере.....	72
КУДРЕНКО Н.В., КОРОТЧЕНКО Ю.С. Особенности планирования аудита калькулирования себестоимости продукции вспомогательных производств как важной составляющей аудиторской проверки.....	77
ПОПРОЗМАН А. И. Совершенствование системы взаимодействия уровней управления предприятием.....	83
ЧОБАЛЬ Л.Ю. Формирование интегрированных маркетинговых коммуникаций предпринимательства в сфере сельского аграрного туризма.....	88

Социально–трудовые проблемы

АТАЕВА Е.А. Социальная направленность преобразования методологии экономических исследований в Украине.....	93
ОСАДЧАЯ Е.А. Бюджетное регулирование развития образования в Украине.....	98

Рецензии, комментарии, отзывы

Рецензия на монографию А.В. Бодюк «Фискальная геология».....	105
--	-----

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

GONCHARENKO O. The conceptualization parameters performance of criminal executive system.....	7
GRYDZHUK D. Formation of the banking crisis management as a basis of the financial planning system of the bank.....	12
MARYNINA S. Brexit: the economic imbalances of the predictable leaving of Great Britain from the European Union.....	17
PREDBORSKIJ V., TARANENKO Yu. Cossack reforms as a representative of the detenizational trend modern social reforms	23
ZHYKHOR O., BILSKA O., POPOV A., MEDVEDEV D. Methodical approaches to assessing the financial stability of the banking system	32
SIDORENKO I. Information infrastructure of the international stock market	36
SKVORTSOVA S. Budget in an essentially conceptual context	42

Innovation and investment policy

MUSIENKO V., IVANOV I. Prospects for assessing the socio-economic situation in the context of Ukraine's innovative development.....	49
---	----

Economic problems of development of branches and types of economic activity

BOVSH L. Perspectives of introducing smart-house system in formation of the concept of medical playsmet	57
MUSIENKO V., BOGAICHUK A. The effect of competitive advantages on the potential profit of the enterprise	62
IVANCHENKO A., LEVCHENKO J. Status and trends of the dairy industry development in Ukraine	67
KOLODIYCHUK A. Methodological approach to the study of the problem of management of the development of tourism entrepreneurship entities in the agrarian sector.....	72
KUDRENKO N., KOROTCHENKO Yu. Features of planning the audit of costing the production of auxiliary production as an important component of the audit.....	77
POPROZMAN O. Improvement of the system of interaction between levels of enterprise management.....	83
CHOBAL L. Formation of integrated marketing communications of entrepreneurship in the sector of rural agrarian tourism	88

Social-labor problems

ATAEVA E. Social direction of the transformation of the methodology of economic research in Ukraine.....	93
OSADCHA O. Budget adjustment of the development of education in Ukraine.....	98

Reviews, comments, reviews

Review of the monograph Bodyuk A. «Fiscal Geology».....	105
---	-----

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

– **назва статті та анотація** на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;

– **ключові слова** на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);

– **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– **формування цілей статті** (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки з даного дослідження** і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт збірника наукових праць: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала исследования* с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– список использованных источников, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт сборника научных трудов: <http://ndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– problem statement in general and its connection with important or practical tasks;
– analysis of recent researches and publications in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– formation of the goals of the article (statement of the task);
– an outline of the main research material with the full justification of the obtained scientific results;
– conclusions from this study and prospects for further investigation in this direction.
– list of used sources, references
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№2 (201) 2018 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Захарін С.В
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 23.02.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 13,37
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№2 (201) 2018 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Захарин С.В.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 23.02.2018р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 13,37
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2018 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org>, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No. 2 (201) 2018

Frequency – monthly

Editor-in-Chief S.Zakharin

Computer design and design V.Serdyuk

ΠSigned for printing on 02.23.2018.

Format 60 * 84. 1/8. Paper offset

Conditional Printed Sheets 13,37

Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

Certificate of state registration of printed mass media

Series KV 22545–12445PR from 02.20.2018

Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38

<http://dndiime.org>, e-mail: zbornik@ukr.net